

T. C.

Ufuk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

**TÜRKİYE-İSRAİL STRATEJİK İŞ BİRLİĞİNİN TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU
POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Över Özge İNSEL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Oya Akgönenç MUĞİSİDDİN

ANKARA-2017

**TÜRKİYE-İSRAİL STRATEJİK İŞ BİRLİĞİNİN TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU
POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Över Özge İNSEL

Yüksek Lisans Tezi

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Ankara-2017

KABUL VE ONAY

Över Özge İnel tarafından hazırlanan “Türkiye-İsrail Stratejik İş Birliği’nin Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları Üzerinde ki Etkileri” başlıklı bu çalışma savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ

Üye : Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

Üye :Doç. Dr. Mehmet Güneş

Yukarıda ki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklamasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin tamamı her yerde erişime açılabilir.

26.02.2017

Över Özge İnel

TEŞEKKÜR

İlk olarak çalıőmalarım boyunca bana yol göstererek yardım ve katkılarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Oya Akgönenç'e, ayrıca bu süreçte maddi ve manevi her Şekilde beni destekleyen aileme teőekkürlerimi borç bilirim.

ÖZET

İNSEL, Över Özge. Türkiye-İsrail Stratejik İş Birliğinin Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Orta Doğu Bölgesi, jeopolitik konumu, farklı kültür ve dinleri içerisinde barındıran bir bölge olarak tarihsel süreçte birçok medeniyetler arası çatışmaya tanıklık etmiştir. Taşıdığı özellikler bakımından Arap-İsrail çatışması bölgede yaşanan güç mücadelesinin en yankılı örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap-İsrail çatışması Orta Doğu'da siyasi dengeleri değiştirici bir rol oynarken, aynı zamanda Türkiye'nin de Orta Doğu politikaları üzerinde etkileri olmuştur. Türkiye bu süreçte kimi zaman batı etkisi ile Arap ülkelerinden uzaklaşmış, kimi zaman ise tarihsel, dini ve kültürel yakınlık gereği Arap ülkeleri ile yakın bir ilişki içerisine girmiştir. 1950'li yıllarda Türkiye'nin Batı ve ABD ile ilişkilerinde gözle görülür bir artış yaşanırken, 1963 yılında yaşanan Kıbrıs Sorunu, 1973 Petrol Krizi ve ABD silah ambargosu gibi olaylar Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yaklaşmasına sebebiyet vermiştir. 1980 sonrası ise yaşanan bölgesel tehdit algılamaları sonucu PKK terörünün baş göstermesi ile birlikte Türkiye'nin Orta Doğu politikaları değişiklik göstermiş, artan terör olayları Türk ordusunun modernize edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Özellikle Soğuk Savaşın ardından gerçekleşen 1991 Körfez Savaşı sonucunda ortaya çıkan yeni dünya düzeni içerisinde değişen dengeler ve siyasette yaşanan ortak kaygılar nedeni ile Türkiye-İsrail yaklaşması beraberinde gelmiştir. Askeri ve ekonomik anlamda yoğunluk gözlenen ilişkilerde, başlangıcın ardından 50 yıl sonra stratejik bir yaklaşma gözlenmektedir. 1990'lı yılların aksine 2000'li yıllarda bozulma eğilimi gösteren ilişkiler, 2002 yılında AKP hükümetinin iktidara gelişi ve yeni dış politika anlayışı sonucu farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin kuruluşunun ardından İsrail'in tanıyan ilk Müslüman ülke sıfatı taşıması ile başlayan ilişkiler incelenerek, Türkiye-İsrail yaklaşmasının parametreleri ele alınacaktır. Türkiye-İsrail ilişkileri arasında bölgesel ve küresel gelişmelerin yarattığı etkiler üzerinde durularak, Türkiye'nin Orta Doğu Politikalarına doğrudan etkileri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Orta Doğu, Filistin, İsrail, ABD, Soğuk Savaş, AKP, Suriye, Irak

ABSTRACT

İNSEL, Över Özge. Turkey-Israel Strategic Alliance Effetcts on Turkey's Middle East Politics, Master Thesis, Ankara, 2017.

The Middle East region has witnessed many clashes between civilizations in the historical process as a geopolitical location, a region with diverse cultures and religions. In terms of the characteristics it carries out, the Arab-Israeli conflict emerges as the most eccentric example of the power struggle in the region. The Arab-Israeli conflict the political balances played a modifying role in the Middle East, while at the same time Turkey's influence on the Middle East Politics. In this process, Turkey has sometimes moved away from the Arab countries with the Western influence, and sometimes it has, become a close relationship with the Arab countries in terms of historical, religious and cultural closeness. While there was a noticeable increase in Turkey's relations with the West and USA in the 1950's, events such as the Cyprus Problem in 1963, the Oil Crisis in 1973 and the arms embargo in the USA caused Turkey to become closer to Arab countries. After the 1980s, as a result of perceived regional threat perceptions, Turkey's Middle East Politics changed with the outbreak of the PKK terror, and the increasing terrorist events necessitated the modernization of the Turkish army. Particularly in the new world order that emerged as a result of the 1991 Gulf War following the Cold War, Turkey-Israel rapprochement came along with the changing balances and the common cause of concern in politics. In the military and economically intense relations, a strategic rapprochement is observed 50 years after the begining. Relations that tended to deteriorate in the 2000s, contrary to the 1990s, have moved to a different dimension in 2002, when the AKP government's power devolepment and new foreign policy understanding are ending. In this study, the relations between Turkey and Israel will be discussed by examining the relations that started with the establishment of Turkey and the begining of the first Muslim country recognized by Israel. Direct effects on Turkey's Middle East policies will be analyzed by focusing on the effects of regional and global developments between Turkey and Israel.

Keywords: Turkey, Middle East, Palestine, Israel, Cold War, AKP, Syria, Iraq.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM TÜRKİYE İSRAİL İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ.....	8
1.1. İsrail Devleti'nin Kurulma ve Süreci ve Orta Doğu'da İsrail Algısı.....	8
1.1.1. İsrail Devleti'nin Kuruluş Amacı	8
1.1.2. Theodor Herzl ve İlk Siyonist Hareketler.....	10
1.1.3. Balfour Bildirisi	12
1.1.4. 1920-1948 Yılları Arası.....	14
1.2. Orta Doğu'da İsrail Devleti'nin Etkin Rolü	16
1.3. Arap Devletleri'nin İsrail Devleti'ne Karşı Tutumu	20
1.4. Türkiye'nin Orta Doğu'da İsrail Devleti'ne Bakış Açısı	25
1.5. Türkiye-İsrail: İkili İlişkilerin Başlangıcı.....	29
1.5.1. Türkiye'nin İsrail'i Tanınması.....	29
1.5.2. Türkiye İsrail Arası İş Birliğini Tetikleyen Unsurlar	33
1.5.2.1. Uluslararası Ortamın Etkisi.....	35
1.5.2.2. Bölgesel Tehdit Algılamaları.....	38
1.5.2.3. İran ve Radikal İslam.....	42
1.5.2.4. ABD Faktörünün İkili İlişkiler Üzerindeki Etkisi.....	45

1.5.3. Türkiye ve İsrail Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Başlangıcı.....	49
1.5.3.1. İkili İlişkilerde Canlanma.....	52
1.5.3.2. Askeri Alanda Meydana Gelen İlişkiler.....	55
1.5.3.3. Ticari ve Ekonomik İlişkiler.....	59
2. BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI’NDA ORTA DOĞU	
YAKLAŞIMI	62
2. 1. Orta Doğu’da Meydana Gelen Gelişmelerin Türk-İsrail İlişkileri Üzerindeki Etkileri	62
2.1.1. Bağdat Paktı.....	62
2.1.2. Süveyş Krizi.....	65
2.1.3. Suriye Krizi.....	69
2.1.4. Irak Krizinin Bölgesel Etkileri.....	73
2.1.5. İsrail-Türkiye Çevresel Pakt Oluşumu	76
2.1.6. 1967 Arap İsrail Savaşı ve Bölgesel Etkileri	80
2.1.7. 1973-Yom Kippur Savaşı	85
2.2. Uluslararası Alanda Etki Yaratan Gelişmeler	88
2.2.1. 27 Mayıs Askeri Darbe Sonucu Dış Politika Yaklaşımı ve Kıbrıs Sorunu ...	88
2.2.2. Petrol Krizi ve ABD Silah Ambargosu.....	93
2.2.3. Lübnan Krizi’nin Uluslararası Etkileri	96
2.2.4. 12 Eylül Sonrası Türk-İsrail İlişkileri.....	99
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk -İsrail İlişkileri	104
2.3.1. 1991 Körfez Krizi ve Türkiye İçin Etkileri	104
2.3.2. Madrid Barış Konferansı	109
2.3.3. Oslo Anlaşması	113
3. BÖLÜM: STRATEJİK ORTAKLIĞIN ORTA DOĞU BÖLGESİNE	
ETKİLERİ	117

3.1. Orta Doğu Barış Süreci Türkiye-İsrail İlişkilerinin İlk Parametresi	117
3.1.1. Orta Doğu Barış Sürecinin Analizi	117
3.1.2. Barış Sürecinin Türkiye Üzerindeki Etkileri	121
3.1.3. Irak Sorunu ve Türkiye-İsrail İlişkilerinin Analizi	124
3.2. Türkiye İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem	128
3.2.1. İkili İlişkilerde Gerginliğin Nedenleri	128
3.2.2. AKP Hükümetinin İktidara Gelişi	131
3.2.3. Türkiye ve Büyük Orta Doğu Projesi	137
3.2.4. Dökme Kurşun Harekâtı	141
3.2.5. Mavi Marmara Saldırısı	146
3.2.6. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Analizi	149
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	167

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AEİA: Askeri Eğitim ve İş Birliği Anlaşması

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

ASALA: Gizli Ermenistan Kurtuluş Örgütü

BAC: Birleşik Arap Cumhuriyeti

BM: Birleşmiş Milletler

BOP: Büyük Orta Doğu Projesi

CENTO: Merkezi Anlaşma Teşkilatı (Bağdat Paktı)

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

DSP: Demokrat Sol Parti

EL AL: İsrail Devleti Resmi Havayolu Şirketi

EL-FETİH: Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi

FHKO: Filistin Halkının Kurtuluş Ordusu

FHKÖ: Filistin Halkının Kurtuluş Örgütü

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

GAP: Güney Doğu Anadolu Projesi

G-8: Sekizler Grubu

HAMAS: İslami Direniş Hareketi

IEA: Uluslararası Enerji Ajansı

İŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

İSK: İsrail Silahlı Kuvvetleri

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

MOSSAD: Casusluk ve Özel Görevler Birimi

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü

PKK: Kürdistan İşçi Partisi

PYD: Demokratik Birlik Partisi

SAVAK: Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

THKP-C: Türk Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı

YDSK: Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi

yy: Yüz yıl

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

çev: Çeviren

GİRİŞ

Orta Doğu Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi üç büyük dine ev sahipliği eden büyük bir coğrafyadan oluşmaktadır. Orta Doğu bölgesi içerisindeki bu kozmopolit yapılanma tarihte birçok medeniyetler arası çatışmalara sebebiyet vermiştir. Bu çatışmalardan günümüzde de etkilerini sürdüren Arap-İsrail uyuşmazlığı, bölgesel nitelikte bir çatışma olmaktan çıkıp uluslararası bir nitelik kazanmıştır. İsrail, İkinci Dünya Savaşının ardından, Orta Doğu bölgesi içerisinde yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Kuruluşunun öncesi ve sonrasında bölgedeki siyasi dengeleri değiştiren rol oynayan İsrail'in, kurucu ideolojisi Siyonizm'in yapı taşlarından oluşmaktadır. Yahudi toplumu yıllarca buldukları yerlerden göçe zorlanmışlar, oldukça zorlu hayat koşulları sürdürmüşlerdir. Yahudilerin yurt edinme fikri Osmanlı Devleti'ne kadar uzanmakta, Theodor Herzl öncülüğünde ortaya atılmış bir düşüncedir. İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen sürede, Yahudileri tek çatı altında toplama fikri ile başlayan serüven, Yahudilerin yıllardır yaşamış oldukları dışlanmışlık sendromunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceleri, Tanrı tarafından bahşedilen bir kurtarıcı yani Mesih'in gelişi ile kutsal topraklara geri dönüş inancı hâkimken, daha sonra Mesihçi anlayış yerini siyasal bir Siyonizm'e bırakmıştır.

İsrail Devleti'nin belirtilen sınırları, vaat edilmiş toprak inancına dayanarak Tevrat'a göre çizilmiş olmakla birlikte, Nil nehrinden Fırat Nehrine kadar uzanan büyük bir alanı kapsamaktadır. Türkiye'nin de bir kısmının içinde bulunduğu sınırlar dâhilinde İsrail'in kurulan yeni düzen içerisinde tek devlet olarak çıkacağı yönünde birçok teori ortaya atılmıştır. İsrail, kuruluşuna kadar geçen sürede sömürgeci güçlerinde desteğini alarak ilerlemiştir. Sömürgeci güçlerin bu yaklaşımında Orta Doğu bölgesi içerisinde kendi güvenlik önemlerini sağlamak ve bölge gelişmelerini yakından takip etmek gibi düşüncelerin hâkim olduğu görülmektedir. Arap-İsrail uyuşmazlığının asıl kilit noktasını oluşturan Balfour Deklarasyonu, Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını öngören Siyonist hareketlerin devamlılığı niteliğindedir. Ortaya çıkan konjonktürde, sömürgeci güçlerinde desteğini alarak ilerleyen İsrail'in varlığı, Arap halklarının geleceğine yönelik tehdit endişesi ile karşı karşıya kalmalarına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda,

Filistin sorunu gitgide içinden çıkılmaz bir hale bürünmüş ve Filistin'in kendi mücadelesi Arap-İsrail çatışmasına dönüşmüştür.

Arap-İsrail anlaşmazlığının diğer bir önemli faktörü ise Kudüs sorunudur. Her iki tarafında tarihsel ve kültürel bağları gereği yakın bulunduğu Kudüs, taraflar arasındaki çatışmanın ana nedenlerinden birini oluşturmaktadır. 29 Kasım 1947 tarihli BM taksim kararı ile İngiltere'nin bölgedeki manda yönetiminin sonlandırılmasının ardından, İsrail 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulmuştur. Arap Devletleri tarafından taksim planına karşı büyük bir tepki gösterilirken, diğer yandan Batı tarafından İsrail askeri ve diplomatik anlamda destek görmüştür. Öyle ki İsrail'in kuruluşunun ardından ABD ve SSCB İsrail'i direkt tanımışlardır. Bu durum İsrail'in uluslararası alanda prestij kazanmasına sebebiyet vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından SSCB daha da güçlenerek savaştan ayrılmıştır. Türkiye ise Sovyetlerden gelen tehdidi bir nevi azaltmak, bölgedeki yerini tayin etmek ve diplomatik yalnızlığına çare aramak istemiştir. Bu nedenle yönünü Batı kanadına çeviren Türkiye, Soğuk Savaş süresi boyunca da bu politikada ilerlemiştir. Soğuk Savaş yılları boyunca Batı ve Sovyetler arasında adeta bir kalkan görevini üstlenen Türkiye 1952 tarihinde NATO'ya katılarak kendi güvenliğini daha da sağlamlaştırma çabasına girmiştir. Soğuk Savaş süreci yalnız Türkiye'nin değil Orta Doğu'nun siyasetini şekillenmesinde de etkili bir rol oynamıştır. Özellikle Arap-İsrail sürecine SSCB ve ABD gibi iki süper gücün dâhil olması, Orta Doğu bölgesi içerisindeki dengeleri değiştirmiştir.

Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından gerçekleştirdiği reformlar sonucu Orta Doğu bölgesinden uzak bir profil çizmektedir. Özellikle İslam ülkeleri tarafından yapılan reformlara yönelik birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu açıdan Türkiye Osmanlı Devleti'nin kendisine bıraktığı mirasın kalıntılarından kurtulmak istemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşadığı dalgalanmalar sonucu dış politikasında değişim ve dönüşüm yoluna giden Türkiye, Orta Doğu bölgesi içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Ancak Orta Doğu bölgesi Türkiye'nin yaşamış olduğu dalgalanmalar sonucu siyasi, ekonomik ve güvenlik alanında ihmal edilmiş, Türkiye yönünü Batı'ya çevirmiştir. Bölgede gelişen olaylar Türkiye'nin Orta Doğu ile geçmişten gelen tarihsel ve kültürel bağlarını su yüzüne

çıkarak özellikle 1950'ler ile birlikte Orta Doğu siyasetinin değişiminde de etkilerini göstermiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri Arap-İsrail anlaşmazlığında Türkiye'nin sergilemiş olduğu tutumdur. Türkiye BM taksim kararına Arap ülkeleri ile birlikte red oyu kullanırken, 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i tanımıştır. Sergilenen bu çelişkili tutum Türkiye'nin İsrail'in kuruluşunun ardından gerçekleştirdiği politikalara doğrudan bir şekilde etki etmektedir. Burada belirtmek gerekir ki Türkiye Arap ülkelerinin sorununa genel bir yaklaşım içerisinde bakmaktadır. Diğer yandan Arap ülkelerinin İsrail'i yok etmek istemeleri daha öznel ve somut bir yaklaşımdır. Ayrıca Türkiye'nin bu dönem içerisinde yaşadığı güvenlik kaygıları, askeri ve ekonomik ihtiyaçlarını Arap ülkelerinin karşılaması mümkün değildir. Türkiye dış politika yaklaşımında çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. İsrail açısından değerlendirdiğimizde ise zaten dış politikasını güvenlik denklemi üzerine kuran bir devlet karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki yerini tayin etmek amacı ile Arap olmayan ülkeler ile yakınlaşma çabası içerisine girmiş, birleşerek güçlenen Arap ülkeleri İsrail açısından her zaman bir tehdit unsuru olmuştur. Bu açıdan İsrail kendine yakın bulduğu ülkeler ile ilişkilerini geliştirme çabası göstermiştir. Türkiye, tarihsel ve kültürel yakınlıkları gereği kimi zaman Arap ülkelerinin yanında yer almış, kimi zamanda müttefiki konumunda olan ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki politikalarını destekleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'nin ABD'nin desteğini esirgemediği İsrail'i tanımmasının altında yatan nedenlerden birinin de bu olduğu düşünülebilir.

Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olma sıfatını taşımaktadır. İkili ilişkilerin doğası incelendiğinde, Orta Doğu bölgesi içerisinde laik ve demokratik bir ülke sıfatı taşımalarının yanı sıra, ABD ve Batı'ya olan bağımlılık iki ülkenin yakınlaşmasındaki parametrelerin başında gelmektedir. Ancak şu da bilinen bir gerçektir ki Siyonizm öncülüğünde kurulan İsrail Devlet'inde, söz konusu Yahudiliğin bir din mi yoksa bir toplum mu olduğu tartışmalı konular arasında yer almakla birlikte laiklik algısı İsrail devleti için tartışmalı bir konudur. İkili ilişkilerin ortak tehdit algılamaları ve güç dengelerinin paralelliğinde sürdürüldüğü görülmektedir. İnönü Hükümeti döneminde tanıma yoluna gidilen ilişkilerde 1950'li yıllarda Menderes Hükümeti Dönemi geliştirilmeye başlandığı görülmektedir. Ancak Türkiye'nin bu dönemlerde gerçekleştirdiği tarafsız politika anlayışı tam anlamı ile olumlu bir sonuç vermemiştir.

Türkiye'nin belirgin bir Orta Doğu yol haritasına sahip olmaması da bir takım sorunlara davetiye çıkarmıştır. Öncelikle Arap ülkelerinin gözünde ABD yanlısı bir Türkiye imajı çizilmiştir. Türkiye bu profilin içerisine girmek için İsrail'e karşı politikalarında temkinli davranışlar sergilemiş, iki tarafı da gücendirmemek adına çaba sarf etmiştir. Bu açıdan Türkiye-İsrail ilişkileri başlangıcın ardından 50 yıl sonra stratejik bir hal almaya başlamıştır. Özellikle 1956, 1967, 1973 yıllarında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşlarında Arap yanlısı bir tutum izleyen Türkiye'nin bu dönemde İsrail aleyhine politikaları hâkimdir. Diğer yandan Türkiye'nin uğraştığı Kıbrıs Sorunu, 1973 Petrol Krizi ve ABD silah ambargosu gibi yaşadığı sorunlardan ötürü Batı ile uzlaşma sorunu yaşadığı ve Arap ülkeleri ile bir yakınlık içerisine girdiği görülmektedir. Ancak Arap ülkelerinden istediği desteği alamayan Türkiye, özellikle 1980'li yıllarda PKK sorunu ve ona destek veren Suriye ile yaşadığı problemlerin artarak çoğalması ile Orta Doğu politikasında yeni bir revizyon ihtiyacı duymuştur.

Soğuk Savaş süreci içerisinde ABD ve NATO'nun etkisi altında bir politika sergileyen Türkiye, Sovyetlerin dağılması ile birlikte üstlendiği köprü görevini yitirmiştir. Aynı zamanda yaşadığı bölgesel tehdit algılamaları sonucu dış politikasını yeniden şekillendiren Türkiye, bölgeye bakış açısını da değiştirmiştir. 1990'lı yıllarda uluslararası alanda meydana gelen değişiklikler ve bu gelişmelerin Orta Doğu Bölgesi'ne etkileri Türkiye-İsrail yakınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Gerek ekonomik gerekse askeri alanda yoğunluk gözlenen ilişkilerde 1990'lı yıllarda birçok askeri ve ticari anlaşmaya imza atılmıştır. 1991 yılında Körfez Savaşı'nın ardından ortaya çıkan yeni düzende özellikle Irak'ın içine düştüğü durum Türkiye'nin de güvenlik algılarını etkilemeye başlamıştır. Savaşın ardından Irak'ın kuzeyinde PKK'nın üslenmesi Türkiye'nin endişelerini daha da artırmıştır. Aynı zamanda Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Türkiye kendisini Irak, İran, Yunanistan tarafından kuşatılmış hissetmektedir. Hem bölgesel anlamda hem de iç sorunlardan dolayı Türk ordusunun modernize edilmesi ihtiyacı Türkiye-İsrail ilişkilerinin askeri alanda geliştirilmesinde etkili olmuştur. Diğer yandan Türkiye PKK ve ASALA ile ettiği mücadelede İsrail ile yaptığı anlaşma sonucunda önemli istihbarat paylaşımı elde etmiş, sorunun çözümünde İsrail önemli bir rol oynamıştır. İsrail'in Amerika'daki lobiler üzerindeki etkisinin farkında olan Türkiye, Ermeni sorunu karşısında da İsrail'in desteğini alarak ilerlemeyi hedeflemiştir.

Körfez Savaşı yarattığı etkiler bakımından Türkiye-İsrail ilişkilerinde ivme kazanılmasında önemli etkenler arasında yerini almaktadır. Özellikle Irak bölgesinin dengesel faktörünün değişiklik göstermesi sonu ortaya çıkan Kürt ayaklanmaları Türkiye'nin başlıca endişeleri arasında yerini almaktadır. Körfez Savaşı başlangıcının ardından bölge ilişkilerini psikolojik ve siyasi anlamda oldukça etkilemiştir. 1980 yılında gerçekleşen İran-İrak Savaşının ardından 1990'lı yıllarda gerçekleşen Kuveyt işgali sonucu Kuzey Irak ve PKK'nın gitgide bölgedeki etkinliğini artırması Türkiye'nin yeni güvenlik denklemi oluşturmasını sağlamıştır. Diğer yandan Irak'ın etkinliğini yitirmesi ile kendisi açısından büyük bir tehdidi ortadan kaldıran İsrail, Körfez Savaşı sonucu oldukça fayda sağlamıştır. Aynı zamanda savaş Filistin-İsrail anlaşmazlığının geri plana itilmesine sebep olmuştur. Körfez Savaşı'nın ardından ortaya çıkan yeni dünya düzeninde gerçekleşen Orta Doğu Barış Süreci Türkiye-İsrail ilişkileri arasındaki engel yaratan durumları ortadan kaldıracağı algısını oluşturmuştur. Diğer bir yandan ortaya çıkan yeni düzen içerisinde halen güvenlik kaygılarından kurtulamayan Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini gerilemeye uğratmadan ilerletmesi gerektiği anlaşılmıştır. Körfez Savaşı sonucunda 1991 Madrid Barış Konferansı ve bunu takiben 1993 Oslo Süreci ikili ilişkilerin ilerlemesini sağlayan gelişmeler arasındadır. Barış görüşmeleri Türkiye ve İsrail ilişkilerine meşruluk kazandırmış, ikili ilişkiler resmiyete dökülmüştür.

Körfez Krizi ve beraberinde gelen Orta Doğu barış süreci Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin hız kazanmasında etkili olsa da iki ülkenin stratejik iş birliğine giden yolda birtakım görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İkili ilişkiler askeri ve ekonomik anlamda oldukça hız kazanmış özellikle 1996 yılı itibari ile İsrail Türkiye açısından önemli bir ihracat alanı haline gelmiştir. İkili ilişkilerde 2000'li yıllara gelirken 1990'lardaki mevcut durumdan eser kalmamıştır. 11 Eylül tarihinde gerçekleşen terör saldırıları sonucu ikili ilişkilerin ABD nezdinde yeni bir vizyon sağlayacağı düşünülse de stratejik iş birliğinin gerektirdiği hedefler tam anlamı ile sağlanamamıştır. Mevcut ilişkilerin farklılık göstermesinin ana nedenleri arasında iki ülkenin bölge çıkarları arasında gerçekleşen farklılıklar gösterilebilir. Türkiye ve İsrail'in bölgeye bakış açısında meydana gelen farklılıklardan en önemlisi Kuzey Irak Kürtlerine bakış açıları olmuştur. İsrail'in Irak Kürtlerine destek vermesi ve Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt Devleti'ni desteklemesi,

tarihsel geçmişe bakıldığında olağandışı bir durum değildir. Arap olmayan ülkeler ile birleşerek bölgedeki yerini sağlamlaştırma çabası İsrail'in politikaları arasındadır. Irak'ta meydana gelen Kürt sorunu da uluslararası bir nitelik kazanarak ilerlemiş, Türkiye'nin güvenliğine tehdit yaratan bir unsur haline gelmiştir.

1996 yılında en iyi çağını yaşayan ikili ilişkiler, 2000'li yıllarda iniş çıkışlar yaşamış daha sonra düzelenmeyecek konumlara kadar gelmiştir. Ortak tehdit algılamaları ile başlayan ilişkiler 2002 yılında AKP Hükümetinin iktidara gelişi ile 'komşularla sıfır' nezdinde gerçekleştirilen yeni Orta Doğu yaklaşımında etkisi ile dibe vurduğu söylenebilir.

Türkiye İsrail ilişkileri İsrail'in kuruluşundan bu yana bölgesel gelişmelerin etkisi altında kalarak ilerlediği, 1990'lı yıllarda askeri ve ekonomik anlamda ilerletilen ilişkilerin 2000'li yıllarda bozulma eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2005 yılında tekrar hareketlenen ilişkiler, 2006 tarihinde gerçekleşen Lübnan olayları sonucu ile iyice gerginleşmiştir. 2008 yılına gelindiğinde ise Dökme Kurşun Harekâtı ve ardından gerçekleşen Mavi Marmara Saldırısı ile kopma noktasına gelmiştir. Ancak 2011 yılında etkilerini gösteren Arap Baharı ile ikili ilişkilerdeki gerginlik ikinci plana kaymış Türkiye ortaya çıkan milliyetçi eylemlerde oldukça büyük sorunlar ile karşılaşmıştır. Bu çerçevede incelediğimizde Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları'nın İsrail ile olan ilişkilerde sürtüşmelere sebep olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle AKP Hükümeti'nin iktidara gelişi ile birlikte Türkiye'nin Batı politikalarında eksen kayması tartışmaları en çok dile getirilen söylemler arasındadır. Burada belirtmek gerekir ki Türkiye, Bağdat Paktı örneğinde olduğu gibi ABD ile ilişkilerindeki eski tavrını sergilememektedir. Bu örnekler ele alınarak Türkiye-İsrail ilişkilerinin mevcut parametreleri üzerinde durulacaktır.

Bu açıdan çalışmanın birinci bölümünde İsrail'in kuruluşundan başlayarak Orta Doğu bölgesine etkileri incelenecek, Türkiye ve İsrail'in stratejik iş birliğine giden yoldaki ana nedenler üzerinde durulacaktır. Çalışmanın İkinci bölümünde ise Soğuk Savaş süresi boyunca Orta Doğu bölgesi içerisinde yaşanan gelişmelerin Türkiye-İsrail ilişkileri incelenerek, ikili ilişkilerin stratejik iş birliğine doğru giden 50 yıllık süresi içerisinde yaşanan olaylar ele alınacaktır. Daha sonra bölgesel gelişmelerin yarattığı uluslararası

etkiler sonucunda, iki ülkenin dış politika yaklaşımları sorgulanarak ikili ilişkilerin nasıl iyileşme gösterdiği incelenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1990'lı yıllarda iyileşen ilişkilerin 2000'li yıllarda neden bozulma eğilimi gösterdiği ve iktidar ilişkilerinin bu dönemdeki etkileri üzerinde durularak Türkiye ve İsrail ilişkilerinin yakın gelecekteki mevcut durumu analiz edilecektir.

1.BÖLÜMTÜRKİYE İSRAİL İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. İsrail Devleti'nin Kurulma ve Süreci ve Orta Doğu'da İsrail Algısı

1.1.1. İsrail Devleti'nin Kuruluş Amacı

Orta Doğu bölgesi Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi üç büyük dine ev sahipliği eden büyük bir coğrafyadan oluşmaktadır. İsrail Devleti bu coğrafya içerisinde güvenlik kaygıları yaşamış ve dış politikadaki karar mekanizmasını da bu güvenlik denklemi üzerine kurmuştur. İsrail'in kurucu ideolojisi Siyonizm'in temel taşlarından oluşmaktadır. Bu ideolojide, Filistin'in Yahudi halkı için tek vatan seçeneği olarak görülmesi, buna dayanak olarak da batılı toplumlarda Yahudilerin güven içerisinde olmadıkları görüşü yatmaktadır. İsrail Devleti'nin başlıca sorunları arasında yer alan güvenlik kaygısı bu aşamada dış politikasını, artı olarak ekonomik ve sosyal politikasını da şekillendirici rol oynamıştır. İsrail Devleti'nde toplum ve karar alıcılar için devletin Yahudi kimliği siyasi alanda etkin bir rol oynamaktadır. Öyle ki bu alanın şekillenmesinde, yıllardır süregelen hâkimiyet inancının etkilerini İsrail'in oluşum sürecinde göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.¹

Üç büyük dine ev sahipliği yapan ve bu üç büyük din için de ayrı ayrı kutsal olarak sayılan Kudüs, Orta Doğu bölgesinde bu sebepten ötürü dini çatışmalara maruz kalmıştır. Dini inanışları gereği bu toprakları kendilerine adanmış olarak gören Yahudi halkı sürülerek ayrılmak zorunda kaldıkları topraklarını geri kazanmak için birçok mücadele vermişleridir. Önceleri Yahudi kültürü ve inanışları gereği bu toprakların mücadelesi kendilerine vaat edilmiş olma inancından kaynaklansa da Siyonist hareketlerin hız kazanmasıyla uluslararası politik bir olay haline dönüşmüştür.

Siyonizm akımı 19.yy ortalarında ortaya çıkan antisemitizmin ivme kazanmasından sonra daha belirginleşen bir akım olmuş ve milliyetçilik fikrinin yapı taşlarından oluşmaktadır. Yahudiler kendilerini kutsal kitapları Tevrat'a göre her zaman seçilmiş toplum olarak

¹Engin Akçay, İbrahim Aytacı Anlı , ‘‘İsrail: Türkiyesiz Güvenlik’’,**Uluslararası Alanya İşletmeFakültesi Dergisi**, Sayı 1, 2013, s. 155.

görmüşlerdir. Siyonist ideoloji ile hedeflenen durumda söz konusu Yahudilerin onlara verileni geri alma çabası olarak açıklanabilir. Yahudiler tarihsel süreçte birçok istilaya maruz kalmışlar ve göçe zorlanmışlardır. Yahudi devleti kurma fikride Yahudilerin geçmişte yaşamış oldukları dışlanmışlık sendromunun bir sonucu olarak gün yüzüne çıkmıştır.²

Siyonizm akımının kendi içerisinde gittikçe siyasal bir boyut kazandığı görülmektedir. Önceleri Yahudilerin kendi kabul ettikleri inanış ve kanun biçimlerine göre Mesih'in yani Tanrı tarafından bahşedilmiş bir kurtarıcının gelmesi ile birlikte kutsal topraklara geri dönüş fikri söz konusudur.

Bu görüşün yerine zamanla, mevcut beklenen durumun aksine, Yahudilerin daha politik davranışlar sergileyerek olayın seyrini değiştirdikleri gözlemlenmektedir. Zaman içerisinde inanış biçimlerinin siyasal bir boyuta dönüşmesi ile bir Yahudi devletinin varlığının fikri ortaya atılmıştır. Burada Mesihçi anlayış yerini siyasal bir Siyonizm'e bırakmıştır. Yahudi Devleti için çizilen sınırlarında kutsal kitap olan Tevrat'a yönelik yapıldığı görülmekle beraber, bu süreçte geçmişten gelen vaat edilmiş toprak inancı ve bütün Yahudileri tek bir çatı altında birleştirerek devlet kurma yoluna gidilmiştir.³

Kutsal kitap olan Tevrat'a dayandırılarak çizilen Yahudi devleti sınırlarının tam olarak nereleri kapsadığı konusunda birçok fikir ortaya atılmaktadır. Vaat edilen toprakların Nil nehrinden Fırat Nehrine kadar oldukça geniş bir alanı kapsadığı bilinmekle birlikte günümüzde uluslararası alanda bu toprakların hangi devletler için geçerli kılındığı konusunda da farklı görüşler belirtilmiştir. Yahudiler tarafından öne atılan ileri görüşleri varsayarsak Orta Doğu coğrafyasında İsrail tarafından belirtilen sınırlar dâhilinde büyük bir hâkimiyet kurma inancı söz konusudur. Türkiye'nin de bir bölümünün içinde bulunduğu bu sınırlarda İsrail'in yeni düzen içerisinde tek devlet olma yolunda ilerlemek istediği gibi görüşler mevcuttur.⁴

²Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi." *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 2012, s.35-38.

³ İskender Özdemir; **Yahudiliğin Büyük Sırrı: Yahudilik, Sabetaycılık, Siyonizm ve Türkiye'de Siyonizm**, 7. Baskı, Ankara, Kripto Yayınları, 2015, s.177.

⁴Hakan Yılmaz Çebi, **İsrail'in şifresi**, 2. Baskı, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2013. s.45.

1.1.2. Theodor Herzl ve İlk Siyonist Hareketler

Siyonizm hareketinin bir nevi boyut atlamasındaki temel etkenlerden biride sömürgeci güçlerin bu akıma destek vermeleri ve bu yöndeki girişimleri ile gerçekleşmiştir. Sömürgeci devletlerin bu yaklaşımının Orta Doğu bölgesi içerisinde kendi güvenlik önlemlerini sağlamak ve bölgedeki gelişmelerden haberdar olmak adına Yahudi Devleti fikri kurulmasına sıcak baktıkları düşünülmektedir. Siyonizm'in bu aşamada yarattığı sorun algısı aslında Yahudi toplumu için yurt edinme isteğinin ötesine geçip uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bölgede yaşayan Arap halklarının da geleceklerine yönelik sorun teşkil eden bir durum söz konusu hale gelmiştir. Siyonizm'in öncüsü kabul edilen Herzl'inde o dönemde Filistin bölgesi içerisinde yaşayan Arap toplumunu görmezden geldiği ve bu bölgede yaşayan bir toplumun varlığının reddedildiği varsayımı ile hareket ettiği gibi birtakım görüşler ortaya atılmıştır. Yahudilerin vaat edilmiş topraklara geri dönüş serüveninin başlamasında etken bir rol oynayan Siyonizm akımı Herzl öncülüğünde temel işleyiş ve birtakım sorunları ele almıştır. Siyonizm bu çerçevede Avrupa'daki dışlanmışlığın ve o dönemde baş gösteren milliyetçilik akımının temelleri ışığında şekillenmiştir.⁵

Siyonist hareketlere hız kazandıran ve Yahudi halkının devlet kurma fikrini belirginleştiren oldukça önemli bir aktör olan Theodor Herzl'in Avusturyalı bir Macar Yahudi'si olduğu bilinmektedir. Herzl hukuk öğrenimi görmekle birlikte gazetecilik mesleği ile de dönemin olayları ışığında ilgilenmiştir.

1894 yılında Dreyfus Hadisesi olarak bilinen, aslen Yahudi asıllı, yüzbaşı olarak görev yapan Alfred Dreyfus'un, o dönemde Fransız ordusuna Almanlar lehine casusluk yapmak ile suçlanarak ordudan atılıp hapse mahkûm edilmesi Herzl tarafından dikkat çekmiş bir konudur.

Dreyfus'un suçsuz olduğu düşüncesi onun dışında birçok yazar ve gazeteci tarafından tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bu olay Fransa'da antisemitizm akımının başlamasına sebebiyet vermiştir. Yahudilerin Avrupa'da gördüğü dışlanmışlık konusu ile yakından

⁵Türkkaya Ataov, "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 25, Sayı 3, 1970, s.30.

ilgilenen Herzl, Dreyfus hadisesinin ardından Filistin bölgesinde Yahudi Devleti'nin varlığı fikrini ortaya atmıştır. Bu olayların nezdinde hareket eden Herzl bir devlet kurulabilmenin tek yolunun dünyada varlığını sürdüren tüm Yahudi halkının tek bir çatı altında birleşmesinden geçtiğini söylemiştir. Theodor Herzl tarafından ortaya atılmış olan bu fikir Dünya'daki Siyonist hareketlerin hızlı bir şekilde yayılmasında oldukça büyük bir katkı sağlamıştır. 29 Ağustos 1897'de İsviçre'de Basel Kongresi düzenleyerek ilk Siyonist Kongresi'ni toplayan Herzl bu kongrede Dünya Siyonist Teşkilatı'nı kurmuş ve bu teşkilatın başkanlığına getirilmiştir. Kongre'de ana hatlarıyla Yahudilerin organize edilerek bir yurt edinebilmesi fikri ve diğer devletler tarafından destek alabilmek için çaba harcanması konuşulmuştur. Böylelikle Siyonist hareketler siyasal bir boyut kazanmıştır.⁶

Theodor Herzl Filistin'i bir Yahudi Devleti haline getirme fikrini ortaya attıktan sonra bu fikrin uluslararası alanda desteklenerek yasal bir hak olarak kazanılması konusunda da girişimlerde bulunmuştur. Örneğin; 1898 yılının Ekim ayında İstanbul'da Alman imparatoru Wilhelm ile bu konu hakkında görüşerek Alman himayesi altında etkisini sürdüreceği bir Arazi Kalkınma Şirketi kurulmasını teklif etmiştir. 1898 yılının Kasım ayında yinelenen görüşme Almanya tarafından reddedilmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin iç işlerine söz konusu yapılacak olan müdahale Alman imparatorluğu tarafından kaçınılması gereken bir yaptırım olarak görülmüştür. Herzl bu hususta Osmanlı Devleti'nin desteğini alma yoluna giderek; Osmanlı'nın içinde bulunduğu mali zorluklara ve Osmanlı'yı gerek kaynak bakımından gerek ticari açıdan Yahudilerin ileriye götüreceği fikriyle gündeme gelmiştir. Fakat Osmanlı açısından Filistin'de kurulacak olan bir Yahudi Devleti'nin varlığı onaylanmamıştır. Bu olaylar tarihsel süreçte incelendiğinde Almanya ve Osmanlı tarafından kabul görülmeyen Siyonist amaçların İngiltere'den destek alma yoluna gitmesi kaçınılmaz olmuştur.⁷

⁶ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi Ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, 2. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.16.

⁷ Alan R Taylor, **İsrail'in Doğuşu: 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**, İstanbul, Pınar Yayınları, 1992, s.21.

1.1.3.Balfour Bildirisi

Siyonizm iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak dini temellere dayanan ve oldukça uzun bir geçmişe uzanan Kutsal Kitap'ın vaat ettiği toprak anlayışından doğan bir Siyonizm akımı, ikinci olarak ise özellikle Avrupa'da baş gösteren bir Yahudi karşıtlığı konusunu çözüme kavuşturmayı hedefleyen bir siyasi Siyonizm varlığıdır.

Yahudiliğin bir din mi yoksa bir toplum mu olduğu fikri kendi içerisinde tartışmalı bir hal almakla birlikte burada hedeflenen ana unsurun Yahudilerin bu boyutta hayatlarını yalnızca devam ettirmekten çok sürekliliği olan bir yaşayış biçimi hedeflenmektedir.

Bu durumda bir devlet kurma fikrinin ve artı olarak millet özelliği taşıyabilmenin gerekliliklerini yerine getirmek için çaba harcandığı görülmektedir. Yahudiler kendilerine ait bir dil bir kültür bir kimlik altında toplanma yoluna gitmişlerdir. Bu oluşum süreci içerisinde göze çarpan iki olaydan biri Theodor Herzl öncülüğünde gelişen Siyonizm hareketleri İkinci olarak Arap İsrail anlaşmazlığının ana etkenlerinin başında gelen Balfour Deklarasyonudur.⁸

Balfour Deklarasyonu Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını öngören bir bildiri özelliğini taşımaktadır. Filistin'de kurulacak bir Yahudi Devleti'nin varlığını şekillendiren Siyonizm hareketinin öncülüğünde ilerlemektedir. Siyonizm hareketi devamlılık sergileyen ve Yahudi Devleti kurulmasına ilişkin amaçları taşıyan aslen dini temellere dayalı bir akımdır. Bu açıdan bakıldığında tek dini özellik taşıyan milliyetçilik akımı Yahudi hareketiyle sınırlı kalmamıştır. 1. Dünya savaşı sırasında milliyetçilik akımından etkilenerek dine dayalı bir milliyetçiliğin söz konusu olduğu Arap milliyetçiliği de Siyonizm akımı ile benzer özellikler taşımaktadır. Arap dünyasını tek bir çatı altında birleştirme fikrinden yola çıkılarak Arap imparatorluğu altında birleşme fikri Mekke Şerifi Hüseyin tarafından o dönemde İngiltere'ye taşınmıştır. Yalnız her bir Arap halkının kendine özgü milli özellikler taşıyan bir ülkesi olmasını göz önünde bulundurursak bu hareketlenme Siyonizm gibi devamlılığını sürdürememiştir. Zamanla şahsi çıkarlara dönüşmesinden kaynaklanan bir takım çatırdamalar yaşanmıştır. İngiltere,

⁸Berna Süer, Ayşe Ömür Atmaca, **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2006. S. 12.

Arap halkı ile İngiltere'nin ortak çıkar sağlayacağı menfaatlere dayanan bu fikre karşı başta olumlu yaklaşım sergilese de daha sonra kendi çıkarları doğrultusunda sergilediği tutum bu fikri ikinci plana atmıştır. Hali hazırda İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı tasfiye sürecinde Orta Doğu'da toprak paylaşımı yoluna gittiği Sykes Picot antlaşması da Filistin konusuna açıklık getirmemiştir. Öte yandan Chaim Weizman'ın eseri olan Balfour Deklarasyonu kaleme alınmadan önce ilk olarak Filistin'in Yahudi yurdu haline gelmesi fikri öne atılmıştır. Araplara karşı tutumunu belli eden İngiltere bu konuda Siyonizm hareketi destekleyerek Filistin'de yaşayan Yahudi olmayan halkın haklarının koruma altına alacağı garantisini vererek Filistin'de bir Yahudi kurulma fikrine sıcak bakmıştır.⁹

Sonuç olarak; Balfour Deklarasyonu olarak bilinen 2 Kasım 1917 tarihinde, İngiltere'de dönemin dış işleri bakanı Arthur James Balfour tarafından, Siyonist lider Lord Rotschild 'e gönderilen Balfour bildirisi de bu dönemde Siyonizm'in temellerini oluşturan kilit noktalardan birini teşkil etmektedir. Gelecekteki İsrail Devleti'nin kurulmasında büyük katkı sağlamıştır. Filistin'de bir Yahudi devletinin oluşumuna Arthur James Balfour destekleyici çabalar göstermiştir. Avrupa'da yaşadıkları süreler boyunca Hıristiyanlar tarafından hor görülen Yahudilere, yaşadıkları zulmün bedelini ne yaparlarsa yapsınlar ödeyemeyecekleri düşüncesindedir.

O dönemde; Orta Doğu'da yaygın hale gelmeye başlayan Pan-İslamizm akımını durdurmaya yönelik çabalar ve İslam'ın yayılmasını önlemek için de İngiltere hükümeti birçok girişimde bulunmuştur.

Genel anlamda böl ve yönet politikası ile boy gösteren İngiltere bu dönemde bu stratejisini Pan-İslamizm akımına karşı kullanmıştır. Arapları kendi içinde kışkırtarak, Filistin'in Yahudi halkına satılmış olduğu düşüncesini ortaya atmış, diğer yandan Siyonist hareketi destekleyerek çelişkili davranışlar sergilemiştir.¹⁰ Bu davranışlar ışığında Batı tarafından desteklenen tutumlar bir nevi Batı'nın kendi vicdanını rahatlatma çabası olarak düşünülebilir.

⁹Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988** , a.g.e., 28.

¹⁰Salahi R. Sonyel, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Kurtuluş Savaşı ve Museviler", Sayı 13, **Osmanlı Araştırmaları**,1993, s. 6.

1.1.4. 1920-1948 Yılları Arası

Orta Doğu bölgesinde de baş gösteren konuların en belirgin olanı bağımsızlık mücadelesi olmuştur. Arap devletleri tam bağımsızlık elde edebilme yolunda mücadele vermişler ve yabancı güçlerin varlığını yok ederek tam bağımsız olma yolunda savaş vermişlerdir. Arap devletlerinin uyulması gereken bir davranış biçimi olarak benimsediği bir konuda, herhangi bir Arap ülkesi arasında çıkan anlaşmazlık sonucu, birbirlerine karşı silahlı bir mücadeleye girişmemiş olmalarıdır. Arap Devletleri'nin kendi topraklarını koruma yolundaki gayret ve mücadeleleri Orta Doğu tarihinde göze çarpan bir unsurdur. Bu hususta Arap İsrail arasında gerçekleşen mücadele süreci Orta Doğu'daki yankılarını şiddetli bir biçimde gösteren bir durum olmuştur. Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda Yahudilerin bir yurt edinme fikri Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. 1930'lu yıllarda öne çıkan Nazi Almanya'sı döneminde Yahudilerin buldukları yerlerde dışlanmaları nedeniyle bu süreç Avrupa'da bir nevi Musevi düşmanlığının oluşumuyla sonuçlanmıştır. Bu durumda Yahudiler çözümü yurt seçeneğinde bulmuşlardır. Yaşadıkları yerlerde maruz kaldıkları muamelelerden ötürü Filistin'e göç etmeye başlayan Yahudi toplumu burada da Arap Devletleri tarafından istenmemiştir. İngiliz Hükümeti bu sorunlar karşısında baş edemeyerek durumu BM' e taşıma kararı alarak mandaya son vermiştir. Burada karşımıza çıkan kilit noktalardan biri Filistin sorununun uluslararası bir nitelik kazanarak Filistin'in kendi mücadelesinin Arap-İsrail çatışmasına dönüşmüş olmasıdır.¹¹

16.yy başlarından 1. Dünya Savaşı'na kadar yaklaşık geçen sürede İsrail Devleti'nin kurulmuş olduğu bölge Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunmaktadır. Bu bölge ile alakalı sorunların büyük bir bölümü de, 1.Dünya Savaşı sırasında müttefiklerin Osmanlı topraklarını aralarında pay edebilmek amacıyla izledikleri politikalardan kaynaklanmaktadır. Bu durum ülkelerin gündemini oluşturan bir çıkmaz haline gelmiştir. 1. Dünya Savaşı sırasında, İngiltere ve Fransa'nın aralarında imzaladığı Sykes-Picot

¹¹Bernard Lewis; **Ortadoğu, İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi**, çev. Selen Y. Kölay, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2005, s.415.

antlaşması Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu bölgesindeki topraklarını paylaşmayı amaçlayan 16 Mayıs 1916 tarihli gizli bir antlaşma özelliği taşımaktadır.

Antlaşma sonucu topraklar ülkeler arasında bölüştürülmesine rağmen Filistin'in hangi devlet egemenliğinde olacağı konusu düzenlenmemiştir. İngiltere 1. Dünya Savaşı sonrası Filistin topraklarının himayesine girmesi için oldukça çaba sarf etmiştir.

Filistin topraklarının himaye sorunu 1. Dünya savaşı sırasında belirsizlik içerisinde olsa da Nisan 1920'de San Remo konferansında bu sorun aşılmaya çalışılmıştır. Sykes-Picot anlaşması, İngiltere ve Fransa tarafından yeniden düzenlenerek bu topraklar İngiliz mandasının himayesine geçmiştir. Gel gelelim ki bu düzenlemenin de sorunu tam anlamıyla çözüme kavuşturduğu söylenemez. Filistin topraklarının İngiliz himayesine geçmesinin ardından yoğun bir Yahudi göçü bölgede görülmektedir. Giderek artan Yahudi nüfusu ve bölgedeki Arap nüfusun arasında çıkan anlaşmazlıklar, gerilimin yükselmesi ve bir süre sonra baş göstermeye başlayan Yahudi teşkilatlarının da etkisi ile çatışmaya dönüşmüştür. Hitler'in Almanya'da yönetimin başına gelişiyle İngiltere bölgede Yahudi göçünü azaltmak için uğraşlar verse de, bu sorun 2. Dünya Savaşı sırasında da devam etmiş, savaş sonrasında da İngiltere bu soruna net bir çözüm getiremediği için, 2 Nisan 1947 tarihinde bu sorunu BM gündemine taşımıştır. BM genel kurulu 15 Mayıs 1947 tarihinde toplanarak 'BM Filistin Özel Komisyonu' adında bir çalışma grubu kurmuş ve yetkilileri bölgeye göndererek bir rapor hazırlamasına karar vermiştir.

Raporun 1 Eylül 1947 de tamamlanmasının ardından alınan kararda manda yönetimi altında bulunan Filistin'in bu durumuna son verilmesi ve Filistin'in bağımsızlığının tanınması önerilmiştir. Ek olarak bu raporda büyük kısmın kabul ettiği, içeriğinde; Filistin Devleti'nin aralarında ekonomik birlik bulunan Yahudi ve Arap devletleri şeklinde ikiye bölünmesini, Kudüs şehrinin ise uluslararası denetime tabi olmasını öneren Çoğunluk Planı ve bir kısmın kabul ettiği Kudüs'ün Filistin'in başkenti olma fikri ve Arap-Yahudi federe birimlerinden oluşan federal bir yapı önerilmiştir. Bu aşamada bağımsız bir Arap Devleti dışında bir öneriyi kabul etmeyen Arap halkına bir öneri de ABD ve SSCB tarafından getirilmiştir. Bu getirilen öneri bölgenin Araplar ve Yahudiler arasında ikiye bölünmesi yönündedir.

Bölgede İngiltere'nin manda yönetimine son vereceğini bildirmesinin ardından 29 Kasım 1947 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda bölgenin iki halk arasında paylaşılmasına karar verilmiştir. Türkiye bu süreçte Arap Devletleri'nin yanında yer alarak 6 Arap ülkesinin de bulunduğu toplamda 12 devlet ile birlikte BM in sunduğu taksim planına red oyu kullanmıştır.¹²

1.2.Orta Doğu'da İsrail Devleti'nin Etkin Rolü

Orta Doğu bölgesi tarihin hemen her döneminde büyük önem taşımıştır. Birçok farklı kültürü ve inancı içerisinde barındıran Orta Doğu menfaat ve çıkarlar doğrultusunda birçok çatışmaya sebebiyet vermiştir.

Gerek stratejik konumu olsun gerek içerisindeki doğal kaynakların zenginliği olsun Orta Doğu bölgesi, dış güçler tarafından da müdahalelere maruz kalmıştır. Dış güçler, Orta Doğu'daki önemi kendi siyasi ve ekonomik menfaatleri için kullanmışlar, bu durum siyasi kargaşalara neden olmuştur.

Orta Doğu'nun uluslararası taşıdığı önem sadece sahip olduğu doğal kaynak zenginlikleri ile sınırlı değil aynı zamanda dünyanın en önemli hava, kara, deniz ulaşımı ve istila yollar üzerinde bulunma özelliğine sahip bir bölge olmasıdır. Bölgede mevcut olan kültür ve inanç farklılığı da bölge istikrarını zedeleyici biçimde etki göstermiştir. Bölgede yaşanan Arap-İsrail çatışması bu durumun mevcut örneklerinden biridir. 20.yy başlarında İngiltere ve Dünya Siyonist hareketlerinin öncülüğünde kurulmuş olan İsrail Devleti ile Arap Devletlerinin arasındaki çatışma bölgeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Dış güçlerin bu müdahaleleri, örneğin ABD'nin İsrail yanlısı tutumları, bu çatışmaları kimi zaman içerisinden çıkılmaz bir hale sokmuştur.¹³

İsrail Devleti kurulduğu tarihe kadar Orta Doğu'da Batılı güçlerin desteğini alarak ilerleme kaydetmiştir.14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail'i tanıyan ülkelerden biri savaştan süper güç olarak galip çıkan ABD olmuştur. Bu olayların ardından onu takiben SSCB'nin

¹² Stratejik Düşünce Enstitüsü Koordinatörlüğü, Uluslararası İlişkiler, " Türkiye-İsrail İlişkileri", **SDE Analiz**, Sayı 16, 2011, s.5-7.

¹³Güner Öztekin, "Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Türkiye-Ortadoğu İlişkileri", **İstanbul, Bilgesam Yayınları**, Sayı 1, 2008, s.272-273.

İsrail'i tanınması İsrail'in uluslararası alanda prestijini artırmasına yarayan önemli gelişmeler arasındadır.¹⁴

İsrail'in dönemsel süreçleri incelendiğinde Siyonist hareketlerin hız kazanmasından bu yana Batılı güçlerin gerek askeri gerekse diplomatik anlamda yanında yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede Orta Doğu bölgesinde başta ABD olmak üzere birçok batılı devletin Orta Doğu politikalarının şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Aynı zamanda Orta Doğu'daki sorunlarında direkt veya dolaylı yoldan baş aktörü olarak tarihe geçen İsrail, Türkiye'nin de Orta Doğu politikalarının şekillenmesindeki süreçte etkilerini göstermiştir. 1948 yılında İsrail'in tanınmasının ardından bölgede gelişen Arap İsrail Çatışma sürecinde Filistin sorunu yaklaşımında Türkiye kimi zaman İsrail'in yanında yer alarak sürece dâhil olmuşsa da kimi zaman İsrail'in şiddet içeren politikalarını reddederek tepkisini göstermiştir.¹⁵

İsrail'in Orta Doğu'daki yaklaşımlarında Filistin bölgesinde bir Yahudi Devleti kurulma sürecini takiben Arap halkları ile bir soruna dönüşen bu eylem ulusal nitelik kazanarak, ABD başta olmak üzere İsrail'in Batı ve Orta Doğu bölgesindeki ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

29 Kasım 1947 tarihinde BM genel kurulunun verdiği Taksim kararı doğrultusunda İngiltere'nin bölge içerisinde Manda yönetimine son vermesini beklemeden Yahudilerin bölgeye müdahalede bulunmaları sonucu Arap-İsrail çatışma süreci başlamıştır.

Arap Devletleri Filistin bölgesinde kurulacak bir Yahudi Devleti fikrine karşı çıkarak Taksim planını onaylamamaları çatışma sürecini hızlandırmıştır. Bu çerçevede gelişen Orta Doğu bölgesindeki Arap Birlikleri, Batı'ya karşı cephe alarak Filistin'e destek vermişlerdir. Orta Doğu bölgesinde değişen dengelerin bir sonucu olarak Arap-İsrail sorunu bölgenin başlıca sorunu haline gelmiştir.¹⁶

¹⁴Recep Öztürk, **Batı Faktörünün Etkisinde Türkiye-İsrail ilişkilerinin politikası**, Ankara, Odak Yayın ve Dağıtım, 2004, s.22.

¹⁵Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", içinde Davut Dursun ve Tayyar Arı (eds.), Ortadoğu'da Siyaset, **Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları**, 2013, s.215.

¹⁶Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e., s.89.

Kudüs sorunu da İsrail'in Devlet olarak tanınmasının ardından İsrail ve Arap Devletleri arasında bölgede çözümü bulunması öncelik yaratan problemlerden biridir. İsrail kendi dini ve tarihi gereği yakın hissettiği Kudüs'ü başkent yapabilmek adına BM ile bir çatışma sürecine girmeyi dahi göze almış bulunmaktadır. Öte yandan Orta Doğu bölgesinde İsrail'in politikaları incelendiğinde göze çarpan unsurlardan biri İsrail'in güç mücadelesidir. Bölgedeki Arap Devletleri'nin bir arada oldukları sürece tehlike arz ettiğini düşünen İsrail, bölgedeki güç hâkimiyetini Arap Devletleri'ne bırakmamak için girişimlerde bulunmuştur. Birleşerek güçlenen Arap Devletleri'nin tek hedefi haline gelen İsrail, bölgede yaşadığı yalnızlığın çözümü için dış politikasında destek arayışına girmiştir.¹⁷

Arap İsrail çatışma süreci uluslararası ortamda etkilerini göstermiştir. Buna örnek vermek gerekirse uluslar arası ortamın savaşa müdahalesi gösterilebilir. SSCB Arap- İsrail çatışma sürecinde Arap yanlısı bir tutum sergileyerek diplomatik ve askeri açıdan Araplara karşı desteğini esirgememiştir. 1950'li yıllarda Sovyetlerin Arap desteği baş göstererek 1970'li yıllara doğru artarak devam etmiştir. Sovyetlerin öyle ki 1950'li yıllarda Arap devletleri ile yakın ilişkiler içerisine girerek bir takım anlaşmalarla kendine kolaylık sağladığı görülmüştür. Dönemin bir diğer süper gücü olan ABD'nin ise buna karşılık çatışma sürecinde İsrail yanlısı bir tutum sergileyerek, İsrail'in gerek askeri ve ekonomik açıdan her türlü kaynaklarını sağlamıştır. Soğuk Savaş süreci içerisinde ABD ve SSCB'nin de süreçte aktif olarak rol oynadığı Arap-İsrail sorunu en önemli konular haline gelmiştir. Orta Doğu'daki değişen dengeler, dış güçlerin ilgi odağı haline gelen bir konu olmuştur.

Başka bir açıdan bakmak gerekirse dış güçlerin 1980'lerde baş gösteren İran-Irak sorununa bu denli karıştıkları gözlemlenmemektedir. Hatta uluslararası ortamda devletler bu savaşa müdahaleden kaçınmışlar riske girmeyi göze almamışlardır.¹⁸

İsrail Arap ülkeleri ile 1948 yılı Arap İsrail savaşlarını takiben bir takım çatışmalar içerisine girmiştir. Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan ile İsrail arasında kimi zaman oldukça şiddetlenen çatışmalar görülmüş ve bu çatışmaların uzlaşma yoluna sokulması için dış

¹⁷Öztürk, a.g.e.,s.30.

¹⁸Lewis, a.g.e.,s.428-429.

müdahaleler söz konusu olmuştur. Özellikle İsrail'in savaş gerçekleştirdiği Arap ülkeleri arasında en şiddetli olan münasebetlerinden biri Mısır ile yaşanmıştır. Süveyş Kanalı, iki devlet arasındaki sorunun ana etkenidir. Mısır, Süveyş Kanalı üzerindeki hâkimiyetini Arap İsrail savaşlarını da göz önünde bulundurarak artırmıştır. Bu sayede geçişleri kontrol altına almaya çalışan Mısır, Kanaldan geçen gemilerin İsrail adına bir malzeme taşıyıp taşımadığını kontrol ederek İsrail'in tepkisini almıştır. Bu açıdan İsrail'in bölgedeki dengeleri değiştirici bir rol oynadığı görülmektedir.

Bu çerçevede gelişen bir diğer örnekte Gazze sorunu olmuştur. Gazze İsrail'i rahatsız eden konular arasında olmakla birlikte, Filistinli mültecilerin bölgede artış göstermesi İsrail açısından sorun teşkil etmektedir. İsrail'in Mısır'ın saldırılarını gerekçe göstererek saldırdığı Gazze sonucu Nasır hükümetindeki Mısır silahlanmaya karar vererek destek görebilmek adına yönünü batıya çevirmiştir.¹⁹

Nasır'ın Mısır iktidarına geliştikten sonra ilk başlarda göstermiş olduğu batı yanlısı tutumlara batı ve ABD tarafından sıcak bakılmıştır. Yalnız bir yandan Bağdat Paketi içerisinde yer bulamayan öte yandan da ABD'de Gazze sorunu için silah yardımı göremeyen Nasır Çekoslovakya'dan silah alarak yönünü Doğu'ya çevirmiştir. Süveyş Kanalı bölgenin ekonomik açıdan en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. İngiltere ile 1936 yılında yaptığı ittifak sonucu bağımsızlığını elde eden Mısır, olayların ışığında 1956 tarihinde Süveyş kanalını millileştirme kararı almıştır. Bu kararın ardından Orta Doğu'da baş gösteren ve uluslararası alanda iki süper gücünde bölgeye müdahalesini başlatan Süveyş Krizi sorunu ortaya çıkmıştır. Süveyş Krizi sonucu Mısır Arap bölgesindeki konumunu liderlik seviyesine taşıyarak Batı'ya karşı oldukça güçlü bir konuma gelmiştir. Savaş'ın başlıca sorunu olan Süveyş kanalının millileştirilmesi Nasır açısından olumlu sonuçlanmıştır. İsrail bu savaşta mağlup olmasına karşın askerî açıdan kendisini ispatlayarak bölgesel bir güç olarak etkinliğini artırmasını sağlamıştır.²⁰

Özellikle Orta Doğu bölgesindeki dengelerin değişmesine neden olan bir diğer önemli olayda 1967'de gerçekleşen Arap İsrail savaşı olmuştur. Bu savaşın ardından Orta Doğu bölgesinde Arap- İsrail sorunun yarattığı algı dış güçlerinde bölgedeki sorunlara

¹⁹Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e.,s.134-137.

²⁰ Süer, Atmaca, a.g.e.,s.39.

müdahalesini gerekli kılmıştır. Orta Doğu'daki sorunun giderek büyümesini sağlayan bu durum, önceleri İsrail'in sınırları ve bu sınırlardaki hükmün kime ait olacağı gibi sorular teşkil ederken, bir anda savaş durumun seyrini değiştirerek İsrail'in bölgede güçlenmesinde etkili olmuştur. Savaştan büyük bir galibiyetle ayrılan İsrail savaş sonucunda birçok Arap topraklarını işgal ederek mevcut topraklarını oldukça genişletmiştir. Bu savaştan oldukça zararlı çıkan Mısır askeri gücünün çoğunu kaybetmiş ve Nasır bu başarısızlığının bir sonucu olarak istifa etmiştir. İsrail'in bölgede Arap ülkelerinin rejimlerini etkileyici rol oynadığı görülmektedir.

ABD ve İngiliz güçlerinden askeri alanda yardım alarak İsrail'in savaşı kazanmasında etkili olduğu düşünülerek Arap Devletleri tarafından bu iki devlete petrol yasağı getirilmesine karar verilmiş ve diplomatik ilişkilerinin sonlandırılması düşünülmüştür. Ancak savaş sonrası 1967 de Kahire'de gerçekleşen zirvede savaşın yarattığı sonuçlar konuşulurken petrol sorunu hakkında kararın devamı niteliği taşıyan somut görüşlere yer verilmemiştir.²¹

Orta Doğu'da İsrail yarattığı bölgesel sonuçlar bakımından etkiler yaratmıştır. Arap-İsrail sorunu ile başlayan bu süreçte dış güçlerinde katılımıyla olay ulusal bir nitelik kazanarak, İsrail'in bölgesel güç olma yolundaki kazanımları artış göstermiştir.

Batı'nın ve ABD'nin desteğini alarak ilerleyen İsrail açısından Orta Doğu bölgesinde yaratmış olduğu algı ve Arap ülkeleriyle yaşadığı sorun bakımından kimi zaman Türkiye ile olan ilişkiler açısından da sorunlar ile karşılaşmıştır. Orta Doğu'da yaşanan bölgesel olaylar Türkiye-İsrail ilişkilerini de inişli çıkışlı bir sürece sokmuştur.

1.3. Arap Devletleri'nin İsrail Devleti'ne Karşı Tutumu

Yahudilik, tarihsel zaman diliminde Orta Doğu bölgesinde süregelen kültür farklılıklarını kendi içerisinde de yaşamıştır. Bu kültür farklılıkları İsrail'in dış politikasında belirleyici bir role sahiptir. Yahudi halkı 19.yy'dan başlayarak farklı yerlerden Filistin'e göç etmeye başlamışlardır. Haliyle gittikleri yerin kültürünü geldikleri yere taşımışlardır. Göç eden

²¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 330-332.

Yahudi toplulukları içerisinde, İsrail'in politikasında en çok yer alan göçmenler, Avrupa'dan göç ederek Filistin'e yerleşen Akşenaziler olmuştur. İsrail'in dönemsel süreçleri incelendiğinde Başbakan, Cumhurbaşkanı, Savunma Bakanları, Genel Kurmay başkanları büyük çoğunlukla Akşenazi kökenlidir. Siyasi ve politik alanda çoğunlukla söz sahibi olan Akşenazi toplumunun Müslüman bir toplum ile yaşama tecrübesi bulunmamaktadır. Karar alıcı mekanizmaların büyük çoğunluğunun bu kökende yer alıyor olması iki farklı kültür arasındaki çatışmanın boyutunu ne derece etkilediği de tartışma konusudur.²²

1922 yılından itibaren, 2.Dünya Savaşı'nın sonrasında Filistin Bölgesi Milletler Cemiyeti'nin manda rejimi nezdinde İngiltere tarafından kontrol altında tutulan bir bölgedir. Bu süre zarfında Filistin bölgesi birçok Yahudi göçüne ev sahipliği yapmıştır. Bölgede artan göç sebebiyle yaşanan Arap İsrail uyuşmazlığı da beraberinde baş gösteren bir konu haline gelmiştir.

Bölgede başlıca sorunlar arasında yer alan temel konu, Yahudi halkının Filistin bölgesinde hâkimiyet kurma çabası içerisinde girerek Arap toplumuna karşı direniş göstermesi olmuştur. Her iki tarafında istekleri konusunda bir çözüm üretemeyecek hale gelen İngiltere bu konuyu BM'e taşımak durumunda kalmıştır. İki farklı toplumun çatışmasına şahit olunan bölgede İngiltere sorunu çözüme kavuşturmak için iki tarafında istekleri doğrultusunda hareket edememiştir. 1947 yılında BM'e bu sorunun taşınması sonucu BM bu konuyu kendi çerçevesinde ele alma kararını almıştır.²³

2.Dünya savaşının bitimi ile birlikte Yahudi faaliyetleri şiddetli bir eyleme dönüşmüştür. Bu konuda Amerikan desteğini alarak ilerleyen Yahudiler yalnız Arap Birlikleri ile değil aynı zamanda manda yönetimini elinde bulunduran İngiltere'ye karşı da mücadele içerisinde girmişlerdir. Yaklaşık olarak 100.000 civarında bir Yahudi'nin Filistin'e kabulü konusunda gerek Amerika gerekse Yahudilerden baskı gören İngiltere bu konuya karşı çıkmıştır. Siyonizm'in yeniden şekillenen devlet olma yolundaki politik anlayışında, manda yönetiminin bu hususta engel teşkil etmesi sorunu İngiltere'yi zorlu bir sürece sokmuştur. Arap ülkeleri kendi içlerinde birleşerek kurdukları Arap Birliği ile 100.000

²²Akçay,.a.g.m.,s.156.

²³Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s.15.

Yahudi göçünün gerçekleşmesini reddetmişlerdir. Aynı zamanda Yahudilerin bölge içerisindeki faaliyetlerine yasaklama getirilmiştir. Truman öncülüğündeki Amerika bu dönemde Yahudi sorunu ile yakından ilgilenerek Filistin'e yapılacak göçün izni için baskı yapmıştır. Türkiye'nin de aralarında olduğu, Arap ülkeleri, İngiltere ve Hindistan Amerika'nın bu ısrarından vazgeçmesi gerektiğini ve oluşabilecek sorunları dile getirerek caydırma yoluna gitmişlerdir. Yahudi terör faaliyetleri tüm çabalara rağmen başarılı olmuş ve İngiltere'nin bölgede manda yönetimini sonlandırmasını başarmıştır.

1945-1948 yılları arası MOSSAD aracılığı ile yaklaşık olarak 70.000 Yahudi göçmenin Filistin'e girdiği bilinmektedir.²⁴

Taksim kararının verilmesinin ardından Orta Doğu'da İsrail Devleti ile Arap Devletleri arasında çıkan huzursuzluklar Orta Doğu'da yaşanabilecek çatışma sürecinin en belirgin faktörü olmuştur. Arap Devletleri'nin bölgede Yahudi Devleti kurulmasına karşı duruşu uluslararası arenada da bir takım yankılar uyandırmıştır. Siyasal bir boyut kazanan bu durum, BM gündem konusu haline gelmiştir ve BM milletler bu konuda ki sorumluluğu üstlenerek Filistin halkının değişmez haklarını garanti altına alarak sorunu çözüme ulaştırma yoluna gidilmiştir. Filistin açısından kendi topraklarının bir kısmının İsrail'in kontrolüne geçmiş olması, öte yandan azınlıkta olan Yahudi halkının kendi temelini sağlamlaştırma çabaları Orta Doğu'da gözle görülen bir kaos yaratmıştır. Öte yandan Siyonizm hareketlere destek veren İngiltere bu çatışma sürecinde sorumluluk almayı reddetmiştir.²⁵

BM genel kurulunun kararı ardından Filistin'de kurulan Yahudi Devleti'nin temelde Arap dünyası için yarattığı iki sorunu meydana getirmiştir. Bunların başında Filistinli mülteciler konusu öne çıkmaktadır. Günümüzde hala etkilerini sürdüren bu konu Filistin halkının kendi içerisinde yaşamış oldukları kaygı, kimi zaman korku ve kimi zamanda savaşın getirdiği sonuçlar gereği yaşadıkları bölgeyi terk etmek durumunda kalmışlardır. Filistinli mülteciler bu süreçte komşu Arap ülkelerine sığınarak kaçış yolu aramışlardır.

²⁴Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, a.g.e., s.221.

²⁵Aras, a.g.e., s.19-20.

Kendi yaşamış oldukları yurtlarından bu şekilde ayrılmak zorunda kalan Filistinliler açısından bu sorun Arap toplumlarının İsrail ile mücadelesinde odak noktası haline gelmiştir.²⁶

Arap-İsrail anlaşmazlık sürecinde her iki toplumun da birbirleri üzerinde göstermiş oldukları güç mücadelesi karşımıza çıkmaktadır. Orta Doğu'da yaşanan siyasi süreçte dış güçlerinde ilgi odağı haline gelen Filistin topraklarının himaye sorunu, Arap devletleri tarafından İsrail'e teslim edilmemesi gereken bir konu haline gelmiştir.

Aslında temele bakmak gerekirse Orta Doğu'da değişen dengeler ve Arap İsrail sorunu 1. Dünya savaşına kadar dayanmaktadır. Bu iki ülke arasındaki çatışmaların geçmişine bakıldığında Orta Doğu'da dengelerin nasıl değiştiğini anlamak mümkündür. Bilindiği gibi 1.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan safında yer alarak gelecekte Siyonist hareketleri destekleyecek olan İngiltere'nin karşısında durmuştur. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının ardından Sykes-Picot anlaşması ile Osmanlı'nın topraklarını bölmek isteyen, savaşın galip gelen iki ülkesi İngiltere ve Fransa bu süreçte Arap-İsrail çatışmasının da zeminini hazırlamıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında Arap Güçleri İngiltere'nin yanında yer alarak savaş sürecinde Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetinde kolaylık sağlamıştır. Arapların bu tutumu, İngiltere'nin gelecekte Filistin'de kurulacak bağımsız bir Arap Devleti vaadi ile açıklanabilir.

Değişen dengeler yüzünden bu sözün yerine getirilmemiş olması sonucu, Arap Devletlerinin İngiltere ve Fransa karşısında cephe alması olağan dışı bir durum değildir. Bu değişen dengelerin en belirgin olanı Filistin'de bir Yahudi devletini kurulmasını öngören Balfour Bildirgesidir. İngilizler bu bildirgeyi, Filistin'de mevcut yaşamını sürdüren halkın zarar göreceği bir olaya maruz kalmaması şartı ile Siyonist hareketleri desteklemişlerdir. Böylece Araplara verilen sözler tutulmayarak Arap İsrail sorununun belirginleşmesine olanak verilmiştir. Öte yandan kızıpşan dengelere rağmen Filistin'e giderek artan Yahudi göçü, Yahudilerin Amerika fonları yardımı ile bu topraklarda önemli yatırımlar yaparak mal sahibi olması ve kiracı durumuna düşen Araplara karşı sergilenen tutumlar çatışmaları içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur.²⁷ İsrail Devleti'nin

²⁶Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e., s.105.

²⁷Süer, Atmaca, a.g.e., s.19.

dış güçler tarafından desteklenerek Filistin bölgesi üzerinde kurulan hâkimiyet Orta Doğu'da karşımıza Yahudi sorununun nasıl uluslararası politik bir olaya dönüştüğünü gözler önüne sermektedir.

Tüm bu yaşanan olaylar ışığında bölgede baş gösteren Arap-İsrail sorunu her iki taraf için ayrı ayrı değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç Siyonizm ışığında şekillenen bir İsrail Devleti'nin varlığı ve bunun etkileri sonucu yıllarca süregelen Orta Doğu'daki savaş süreci olmuştur. Orta Doğu'da yaşanan bu durumun etkileri yalnızca savaşın taraflarını etkileyerek aynı zamanda dış güçlerinde liderliklerini göstererek olaya müdahil oldukları bir konu haline dönüşmüştür. İsrail ve Arap devletlerinin birbirlerine takınmış oldukları tavır, Orta Doğu'daki barış sürecinin gecikmesinde rol oynamıştır.

Taylor'a göre Orta Doğu'da İsrail Devleti Arap devletleri ile yaptığı savaşlar sonucunda tamiri imkânsız yaralar bırakmıştır. Öyle ki İsrail Siyonizm'in kendisine yön verdiği ideolojilerden uzaklaşmadığı sürece ve Arap azınlığına göstermiş olduğu muameleyi terk etmediği sürece Orta Doğu'da yankılanan barış sinyallerinin gerçekleşmesi çok zor ve karmaşık bir konudur.²⁸

Filistin sorununda Arap Devletleri birleşerek güç birliğine gitmişlerdir ve bunun sonucu olarak Filistin sorununun Arap-İsrail savaşına dönüştüğü bilinmektedir. Kimi zaman Filistin'i geri planda tutarak savaşın öncülüğünü üstlenen Arap Devletlerinin sergilemiş oldukları milliyetçi tavır ise 1967 savaşı ile son bulmuştur. İsrail'in her bir Arap devleti açısından sorun teşkil etmesi durumun seyrini değiştirerek, Arap devletlerini öznel kaygılar içerisine sokmuştur. Başta İsrail Devleti'nin ortadan kaldırılması ile ilgilenen ve bu konuda fikir birliği içerisinde olan Arap Devletleri İsrail ile yaşanan altı gün savaşı sonucu kaybedileni geri alma çabası içerisine girmişlerdir.²⁹ Bu açıdan incelendiğinde Orta Doğu'da barış ve istikrarın sağlanması İsrail ve Arap Devletleri arasında gerçekleşen ve her geçen gün şiddetini artıran çatışmalardan dolayı kaygılı bir hal almıştır.

²⁸ Taylor, a.g.e.,s.155.

²⁹ Ali Poyraz Gürson, **Büyük Güçlerin Suriye Planı**, 3. Baskı, Ankara, Kripto Yayınları, 2015, s.55.

1.4. Türkiye'nin Orta Doğu da İsrail Devleti'ne Bakış Açısı

2.Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu bölgesi içerisinde güç dengesi gün yüzüne çıkmıştır. Orta Doğu Devletleri'nin politikalarında etkili bir biçimde yer alan güç dengesi arasında Türkiye'de bölge içerisinde kendi yerini tayin etme girişimlerinde bulunmuştur.

Sovyetlerden gelen tehdidin önünü kesmek amacıyla bu safhada yönünü Batı kanadına çeviren Türkiye, bu iki güç arasında politikalarını batı yanlısı şekillendirmiştir. 1950'li yıllarda özellikle Türkiye Orta Doğu'da yaşanan olayların içerisinde daha etkin bir rol oynamıştır. Batı ile olan diyalogunu daha sağlam temellere dayandırabilmek açısından birçok eylemde bulunmuştur. Soğuk savaş süreci yalnız Türkiye açısından değil Orta Doğu siyasetinin de şekillenmesi açısından da önem taşımaktadır.³⁰

Türkiye izlediği batı yanlısı politikalarda aktif bir biçimde etkili olmuştur. Özellikle 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile dış politikasında köklü değişiklik göstermesine rağmen, kimi zamanda Arap yanlısı tutum sergilemesinin altında yatan nedenin tarihsel ve dini açılar taşıdığı düşünülmektedir. Türkiye bu olaylar ışığında da Sovyet tehdidi karşısında Batı'nın Orta Doğu'daki köprü görevini üstlenmeyi sürdürmüştür.³¹ Türkiye'nin Arap Orta Doğu'su ile olan ilişkileri inişli çıkışlı süreçler içermektedir. Bu süreçlerde kimi zaman Türkiye Batı'nın etkisi altında Arap Orta Doğu'sundan uzaklaşmış, kimi zaman yanında yer almayan Batıya karşı Arap ülkeleri ile yakınlaşma çabası içerisine girmiştir. 2. Dünya savaşı sonrasında Türkiye'nin uluslararası alanda diplomatik yalnızlığına çare araması onu Batı'ya yönelmiştir. Arap Orta Doğu'su ile arasının açılması bu süreçte netlik kazanmıştır.

Arap ülkeleri ve Türkiye arasındaki geçmişten gelen uzlaşma sorunu mevcuttur. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte yapılan reformlara yönelik İslami ülkeler tarafından gösterilen eleştiriler bu çerçevede Orta Doğu'da Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri zedelemiştir. Arap milliyetçiliğinin söz konusu olduğu Türkiye'de Arap

³⁰Ayşegül Sever, **Türkiye'nin Ortadoğu İlişkileri; Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz**, İstanbul, Derin Yayınları, 2012, s.12.

³¹Şerif Demir, "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", **Turkish Studies**(*International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*), Cilt 6, Sayı 3, 2011, s. 700.

dünyasının bölge içerisinde geri kalmışlığının sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin sorumlu tutulması, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nin kendisine bırakmış olduğu kalıntılardan bir nevi uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda Arap ülkeleri tarafından Orta Doğu bölgesi içerisinde sergilenen tutumlar neticesinde Türkiye yönünü batıya çevirme eğiliminde bulunmuştur.³²

Orta Doğu bölgesi içerisinde genel anlamda sorunlar güvenlik denklemi paralelliğinde şekillenmiştir. Bu süreci anlamlandırmak için Arap ülkelerinin 2. Dünya Savaşı'na kadar sergilemiş oldukları bağımsızlık mücadelesini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Böyle bir kaos ortamında Türkiye'nin Orta Doğu'dan uzak bir profil çizmesi olağandışı bir hareket sayılamaz. Türkiye özellikle Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yeni ülke imajı adı altında sergilemiş olduğu reformlar ile Arap ülkelerine görünürde uzak bir açıdan yaklaşmış olsa da olaya diğer bir bakış açısından bakmak gerekirse, Arap ülkelerinin sergilemiş oldukları bağımsızlık mücadelesi sırasında ulus-devlet olma yolundaki adımlarının da bu durumun incelenmesi açısından önemi vardır. Arap ülkeleri geçmişte yaşadıkları geri kalmışlığın sorumlusu olarak tutukları Osmanlı kimliği altından çıkmak istedikleri gibi, Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin kendisine bırakmış olduğu mevcut durum içerisinde anılmaktan kaçınmıştır. Bu bağlamda Türkiye ve Arap Orta Doğusu arasındaki ilişkileri değerlendirdiğimizde Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar uzanan Arap ülkelerinin bağımsızlık mücadelesi ve tam anlamı ile siyasi coğrafyanın bölgede şekillenmemiş olması, diğer etapta bölgede gelişen güvenlik sorunları taraflar arası ilişkilerin ilerlemesindeki engellerin başında gelmektedir. Aynı zamanda tarafların geçmişlerindeki kimliği zaman zaman "öteki" algısı içerisinde oturtmuş olması da ilişkilerin geri planda tutulmasının nedenini oluşturmaktadır.³³

Süreç göz önünde bulundurulduğunda, Orta Doğu bölgesinde Türkiye ve Arap Ülkeleri arasındaki ilişki, dış politik olaylar ışığında şekillenmiştir. Bu konu hakkındaki yapılan akademik çalışmalarda Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı dalgalanmalar

³² Meliha Benli Altunışık, **Arap Dünyasında Türkiye Algısı**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2010, s.7.

³³ Oya Akgönenç **Mughisuddin**, Turkey and the Middle East: Systemic and Subsystemic Determinants of Policy 1960-1975, **Foreign Policy Institute**, Ankara, 1993, ss. 67-69

sonucu değişim ve dönüşüm yoluna gittiği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin bu süre zarfında Batı kanadına doğru kayması, Arap ülkeleri olan ilişkilerinde de gözle görülür bir düşüş yaşamasına sebebiyet vermiştir. Türkiye'nin bu dönüşüm sürecinde Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalması sonucu Batı yanlısı politika izlemesi ve Orta Doğu Politikalarını Batı'ya göre şekillendirmesi de uluslararası alanda belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ancak asıl Türk-Arap ilişkilerinde kilit nokta İsrail Devleti'nin ortaya çıkışı ile başlamaktadır. Türkiye kimi zaman bu süreçte Taksim Kararına karşı çıkararak Arap yanlısı bir tutum sergilemiş olsa da 28 Mart 1949 yılında İsrail'i tanımıştır.

Amerika gibi büyük bir gücün desteğini alan İsrail'i Türkiye'nin bu gibi sebeplerden ötürü tanıma yoluna gittiği düşünülmektedir. Arap ülkeleri tarafından oldukça sert bir tutumla eleştirilen Türkiye'nin, İsrail'in devlet olma yolundaki sürecinde etkin rol oynadığı belirtilmiştir. Yalnız bu süreçte bilinen bir gerçekte Türkiye'nin askeri ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilecek güçler ABD ve Batı kanadında mevcuttur. Arap ülkelerinin Türkiye'nin bu sorunlarını çözüme kavuşturabileceği bir yardım sağlaması söz konusu değildir. Aynı zamanda Arap ülkeleri ve Türkiye arasında Türkiye'nin içinde bulunduğu güvenlik kaygıları gibi ortak bir noktada bulunmamaktadır. Türkiye bu süreçte Batı nezdinde şekillendirdiği politikalarla İsrail'e yakınlaşmıştır. Bu durum Türkiye'yi Orta Doğu'da Müslüman ülkeler tarafından tepki alarak, kendisinden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. İsrail ise Arap olmayan devletler ile yakın ilişki kurma çabası içerisine girmiştir.³⁴ Orta Doğu bölgesi içerisinde Türkiye sergilediği tutumlar ile İsrail Devleti ile kurduğu ilişkiler bakımından politik davranışlar sergilediği gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin uluslararası arenada Arap ülkelerinin yaşadığı sorunlarda izlediği tutumlarda Batı etkisi görülmesinin bir nedeni de 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya katılması olmuştur. Buradan da anlaşıldığı gibi Türkiye Batı ülkeleri ışığında hareket ettiği süreçte Arap Orta Doğusu ile arası açık olmuştur. Türkiye Arap Orta Doğusunda yaşanan sorunlara genel bir bakış açısıyla yaklaşmış olsa da öte yandan Arap ülkelerinin İsrail devletini ortadan kaldırmak istemesi daha öznel ve somut bir yaklaşımdır.

³⁴Aras, a.g.e., s.130.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir konu da, Arap ülkeleri ile Türkiye'nin yaşadıkları sorunların ortak bir paydada yer almamasıdır. Buna rağmen, 1965-1970 yılları arasında Arap ülkeleri ile Türkiye arasındaki yakınlaşma ivme kazanmıştır. 1963 yılında ortaya çıkan ve 1965 yılında BM tarafından Kıbrıs sorununda Batı tarafından yalnız bırakılan Türkiye, bu hususta batıdan uzaklaşarak Arap Orta Doğusuna yakın bir profil çizmiştir. Bu durumda Batı'nın iki tarafın yakınlaşmasında olumlu katkı sağladığı söylenebilir.

Diğer bir yandan, 1967'de Arap İsrail Savaşları'nda Arap yanlısı sergilemiş olduğu tutum Türkiye'nin Arap ülkelerinin yaşadığı sorunlara hassasiyetini göstermektedir. Orta Doğu bölgesinde barış ve istikrarın sağlanmasının Türkiye'nin lehine olacağı düşünülmektedir.³⁵ Türkiye bu açıdan dengeli bir politika izlemeyi tercih etmiş, sorunların kalıcı bir çözüme kavuşması için çaba sarf etmiştir.

Türkiye'nin Batı'nın etkisi ile şekillenen Arap ülkeleri ile olan ilişkileri aynı etki ile Türk-İsrail ilişkilerine de yön vermiştir. DP dönemi ile birlikte Batı'nın gerek İsrail ve gerekse Türkiye'nin dış politikasında etkin bir rol oynaması iki ülke arası ilişkilerdeki süreci hızlandırmıştır. NATO'ya katılarak Kore'ye asker gönderme eğiliminde bulunan Türkiye, Batı'nın Arap yanlısı politikalarını da desteklemiştir. Süveyş Krizi sonrasında bölgede artan huzursuzluk Arap ülkelerini etkilediği gibi İsrail açısından da birtakım sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle yaşanan Süveyş Krizi sonrası bölgede belirgin bir güç haline gelen Sovyet etkisi görülmüştür, ikinci olarak bu durum ABD ve İsrail arasındaki ilişkilerin ters gitmesine sebebiyet vermiştir.

Bu çerçevede Orta Doğu bölgesinde İsrail ve Türkiye'nin kendi içerisindeki yalnızlık endişeleri iki ülkeyi dış politika bağlamında birbirlerine yaklaştırmıştır.³⁶

³⁵Ömer Kürkçüoğlu, "Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna karşı politikası (1945-1970)", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 2, 1972, s.249-251.

³⁶Hasan Köni, "Mısır-Türkiye-İsrail Üçgeni", **Avrasya Dosyası(İsrail Özel)**, cilt 1, sayı 3, 1994, s.45

1.5. Türkiye-İsrail: İkili İlişkilerin Başlangıcı

1.5.1. Türkiye'nin İsrail'i Tanınması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler güçlenerek bölgedeki yerini sağlamlaştırmıştır. Bu çerçevede değişen dengeleri de dayanak göstererek Yalta konferansının hemen ardından 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'ye bir nota veren Sovyetler, 7 Kasım 1945 tarihinde bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını yenilemek istemiştir.³⁷ Sovyetlerin bu süreçte sergilediği tutumun sömürgeci emellerinin bir parçası olduğu düşünülmektedir. Daha sonra Türk Sovyet ilişkilerinin iyice gerginleşmesini sağlayan Sovyetlerin boğazlar üzerindeki üstünlük kurma çabası ikili ilişkileri oldukça gerginleşen bir noktaya getirmiştir.³⁸

Sovyet Dışişleri Bakanı Türkiye ile yaptığı bir görüşmede Türkiye'nin Sovyetler ile olan ilişkilerinin iyi yönde olabilmesinin ancak Sovyetlerin şartlarının kabul edilmesi halinde olacağını bildirmiştir. 7 Haziran 1945 tarihli bu görüşmenin ana esaslarında yer verilen noktalar, Türk-Sovyet sınırının Sovyetler lehine olacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve artı olarak Sovyetler Birliği'nin lehine olacak şekilde Sovyetlere boğazlardaki deniz ve kara üssü verilmesi olmuştur.³⁹

Türkiye Sovyetlerden gelen bu baskıyı kendi açısından tehlike arz etmemesi için Amerika yanında yer alarak, Batı'nın Orta Doğu politikalarına destek vermiştir. Sovyetlere karşı denge politikası yürüterek yönünü Batı'ya çeviren Türkiye'nin, İsrail ile olan ilişkilerinde de Amerika'nın etkileri görülmektedir.

³⁷ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, 2. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, 1989, s.268-272.

³⁸Süleyman Özmen, **Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, 2.Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s.171.

³⁹Alptekin Dursunoğlu, **Stratejik ittifak: Türkiye-İsrail ilişkilerinin öyküsü**, 3. Baskı, Anka Yayınları, 2002. s.32.

İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından, Türkiye hemen tanıma yoluna gitmeyip bir süre gözlemleyerek İsrail'i tanıma sürecine temkinli yaklaşmıştır. Arap-İsrail çatışma sürecinde duruma ilk başlarda tepkisiz kalarak tarafsızlık politikası izlemiştir. 15 Mayıs 1948 yılında kurulan İsrail Devleti'ni sonuç olarak Türkiye, 28 Mart 1949 yılında tanıyarak İsrail Devleti'ni tanıyan ilk Müslüman Devlet olma özelliğini taşımaktadır.⁴⁰ Türkiye'nin İsrail ve Filistin sorununu belirginleştiren BM Taksim planına Arap Devletleri yanında yer alarak sergilediği tutum ve bölgede resmi olarak bir taraf takınmasının ardından İsrail Devleti'ni tanınması, o dönemde tartışılan konular arasında yer almaktadır.

İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geçmişine bakıldığında; Osmanlı zamanından bu yana Yahudi halkının içinde buldukları durum neticesinde Türkiye'nin yapmış olduğu yardımlar İsrail tarafından göz ardı edilemez bir unsurdur. Bunun da etkisi göz önüne alındığında İsrail'in tanınmasının ardından iki ülke arasındaki ilişki belirli bir süre normal seyrinde devam etmiştir.

Türkiye birbirine tam anlamıyla karşıt politikalar izleyen Arap-İsrail sorununda iki tarafında tepkisini almadan İsrail ile ilişkilerini ilerletmek için çaba göstermiştir. Ancak genel anlamda, bu dönemde Türkiye'nin Arap ülkeleri tarafından tepki almamak adına Araplara yönelik hareket ettiği görülmektedir.

Türkiye ve İsrail ilişkilerine bakıldığında Orta Doğu gibi oldukça büyük önem taşıyan bir coğrafyada iki ülkenin de benzer birçok ortak noktaya sahip olduğu görülmektedir. Her iki ülkenin de kendi içerisinde güvenlik kaygıları yaşamaları bunun başlıca göstergelerinden biridir. İsrail açısından Türkiye'nin Arap olmayan laik bir düzen içerisinde demokratik özelliklere sahip olması, iki ülkeyi birbirine yaklaştıran diğer bir faktör olma özelliğini taşımaktadır. Her iki ülkenin Amerika'ya olan bağlılığı ve Batı yanlısı politikaları iki ülke arasındaki iş birliğini tetikleyen unsurlar arasındadır.⁴¹ Türkiye İsrail ilişkileri ortak tehdit algılamaları ve değişen güç dengelerinin

⁴⁰Türel Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, Ankara, İmaj Yayınevi,2001, s.6

⁴¹Nezih Tavlaş, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri", **Avrasya Dosyası (İsrail Özel)**, cilt 1, sayı 3, 1994 s.5.

paralelliğinde sürdürülmüştür. Türkiye'nin İsrail'i tanınması Orta Doğu coğrafyasında daha sonradan uluslararası alanda dikkatleri çeken bir konu haline gelecektir.

Türkiye'yi İsrail'i tanıma yolunda temkinli politikalar izlemeye iten bir başka hususta İsrail Devleti'nin kuruluşunun ardından bölgede Sovyet tehdidinin artması sonucu, İsrail'in komünist rejimi desteklediğine yönelik görüşlerin ortaya atılması olmuştur.

Bu hususta İngiltere'nin de bu gibi görüşleri destekleyerek tanıma yolunda İsrail'e yönelik bir adım atmaması, Türkiye'nin kendisini geri plana atmasına sebebiyet vermiştir. İsrail açısından bakıldığında Türkiye tarafından tanınmak büyük önem taşımakla beraber, siyasi boyutlara da zemin hazırlamaktadır. Dönemin İsrail dışişleri bakanı Shereq bu süreci hızlandırma yolunda Türkiye'nin İsrail'i tanınmasının iki ülkenin de yararına olacağı inancını taşımaktadır.

İsrail Devleti'ne karşı oluşan önyargıların ortadan kalkması 1949 İsrail Seçimleri ile kendini göstermiştir. Bu seçimlerde Komünist partinin mecliste yalnızca 4 milletvekili çıkarabilmesi ve bunun sonucunda 46 milletvekili üyesi ile David Ben Gurion'un başa geçmesi, İsrail'in komünist ideolojiler taşıdığı inancını bir nebze geri plana atmıştır. David Ben Gurion önderliğinde yapılan açıklamalar sonucunda İngiltere ile İsrail arasında sorun teşkil edecek bir durumun bulunmadığının doğrulanması, Türkiye'nin tanıma sürecinde daha ılımlı politikalar sergilemesine neden olmuştur.

BM tarafından barışsever olarak nitelendirilen İsrail, 11 Mayıs 1949'da BM üyeliğine seçilmiştir. Buna ek olarak UNESCO temsilcisi Hüseyin Cahit Yalçın'ın 3 Mart 1949'da İsrail Devleti'nin diğer hiçbir devletin etkisi altında bulunmadığını açıklaması sonucu 1 Kasım 1949 tarihli TBMM açılış nutkunda İsrail ile siyasi ilişkiler başlamıştır.⁴²

⁴²Özmen, a.g.e., s.266

⁴²Dursunoğlu, a.g.e., s.31

İsrail ile geliştirilen bu ilişkiler ışığında Arap tarafını da dengede tutarak ilerlemek isteyen Türkiye'nin Araplar tarafından tepki aldığı bir diğer konuda Filistin Uzlaştırma Komisyonu içerisinde yer alması olmuştur. Arap ülkeleri tarafından komisyonun oluşum süreci oldukça sert bir tutum ile karşılaştı da, Türkiye burada kurucu sıfatı ile yer alarak Arap halklarının tepkisini çekmiştir. Hem İsrail'i tanıyarak hem de Arap Devletleri'nin istemediği bir komisyon içerisinde yer alarak tepki toplayan Türkiye'nin o dönemde gösterdiği gerekçelerden biri İsrail'i tanınmasının BM paralelliğinde gerçekleşen bir durum olduğudur.

İki taraf arası denge politikası izleyen Türkiye-İsrail ilişkilerinde, İnönü hükümeti çerçevesinde tanıma yoluna gidildiği, Menderes Döneminde ise ilişkilerin geliştirilmeye başlandığı görülmektedir. ABD etkisinin de büyük rol oynadığı ikili ilişkilerde 9 Mart 1950 yılında ilk diplomatik anlamda yakınlaşma görülmektedir.⁴³

Ancak, Menderes Dönemi içerisinde ilerletilmeye çalışılan ilişkiler ve tarafsız politika anlayışı, Arap Ülkeleri ile olan ilişkileri aynı şekilde olumlu yönde etkilememiştir. Bu dönemde DP hükümetinin Orta Doğu politikaları ile ilgili belirgin bir yol çizmemesi de bu durumun neticesinde etkili olmuştur. Orta Doğu yol haritasının belirli bir algı üzerine oturtulmamış olması, bölgedeki sorunlara davetiye çıkarmıştır. Bu gibi sorunların neticesinde dengeli hareket eden DP hükümeti, 1956'da yaşanmış olan Süveyş Krizi'nde Arap yanlısı bir tutum sergileyerek İsrail'e tepki göstermiştir.

Öte yandan, NATO'ya olan üyelik ve batı yanlısı politikaları ile bölgedeki Arap ülkelerinin güvenini sarstığı gerekçesi ile İsrail'in o dönemde ABD nezdinde gerçekleştirmeye çalıştığı güvenlik hattının belirlenme konusu içerisinde yer almaktan kaçınmıştır.⁴⁴

Orta Doğu'daki ilişkilerin bu denli kargaşa içerisinde yer alıyor olmasının önemli nedenlerinden biri Soğuk Savaş'ın getirmiş olduğu etkidir. Soğuk Savaş'ın başladığı süreçte Arap Dünyası'nın Batı'ya karşı olan düşmanca yaklaşımı ve Türkiye'nin de aksine Batı yanlısı bir tutum sergilemesi iki taraf arası dengeleri altüst etmiştir. Öte

⁴⁴ Tavlaş, a.g.e.,s.6.

yandan bu gelişmeler ışığında Arap Dünyası içerisinde oluşan Amerika yanlısı bir Türkiye algısı, ikili ilişkilerin neden bu kadar zorlu süreçlerden geçtiğinin göstergesidir.

Bu dönemde yaşanan olaylar ve Orta Doğu'da Türkiye'nin İsrail ve Arap ülkeleri ile izlediği denge politikasının bu gibi sebeplerden ötürü çok kolay gelişme göstermediği düşünülmektedir.⁴⁵

1.5.2. Türkiye İsrail Arası İş Birliğini Tetikleyen Unsurlar

Türkiye İsrail ilişkileri başlangıç boyutunda ele alındığında, ikili ilişkilerin stratejik bir hal almasındaki temel etkenin uluslararası alanda değişen faktörlerin ve ortak tehdit algılamalarının yaşanması sonucu meydana geldiği düşünülebilir. Genel hatları ile Türkiye-İsrail iş birliği incelendiğinde iki tarafında dış politikadaki bakış açılarının değişmesi ve bölgesel sorunlarında etkisi ile birbirleri ile yakınlaşma ihtiyacı doğduğu görülmektedir.

Gerek ekonomik gerekse askeri alanda bir yoğunluk gözlenen ikili ilişkiler, başlangıcın ardından yaklaşık 50 yıl sonrasında stratejik bir hal almaya başlamıştır.⁴⁶

1990'lı yıllarda, önceki yıllara nazaran Türkiye'nin Arap yanlısı tutumları, gerek bölgesel tehdit algılamalarından gerekse uluslararası ortamın yarattığı etki bakımından eskisi kadar ön planda tutulmamıştır.

Özellikle Özal döneminde Türkiye'nin Batı'ya dayalı politikaları etkisini bir hayli göstermiş olmakla birlikte, ekonomik açıdan Batı, Türkiye'nin önemli bir ticari kaynağı haline gelmiştir. İsrail'in bölge içinde ticari ve ekonomik açıdan büyük bir güce sahip olması ve Batı ve Amerika ile girmiş olduğu ticari ilişkiler ile bu dönemde gündemde yerini almıştır. Türkiye bu dönemlerde sorun yaşamakta olduğu ABD ve Avrupa ülkelerine İsrail'in desteğini alarak yaklaşım ticari açığı kapatma yoluna gitmeyi planlanmıştır. İsrail içinde ekonomik açıdan büyük önem arz eden Türkiye, özellikle Orta

⁴⁵Altunışık, a.g.e., s.8.

⁴⁶Serhat Erkmén , " 1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İş Birliği", **Uluslararası İlişkiler**, Sayı 7, 2005, s.158.

Asya'nın bilinen doğal kaynak zenginliğine ulaşmak adına İsrail için önemli bir pazar konumuna gelmiştir.⁴⁷

Türkiye Orta Doğu bölgesinden Soğuk Savaş Döneminin bitişini takip eden süreçte bölgesel tehdit algılamalarına açık bir şekilde maruz kalmıştır.1990'lara gelindiğinde Türkiye kendi ülke bütünlüğüne yönelik komşu ülkeler tarafından da desteklenen Kürt sorununun baş göstermesi ile gelen iç tehditlerle karşılaşmıştır. Uluslararası koşulların yarattığı ortamın etkisi ile kaygı ve endişe içerisinde olan Türkiye, söz konusu ülkelerin yaratmış oldukları çatışma süreci içerisine sürüklenmek durumunda kalmıştır.⁴⁸

1960'lardan bu yana gelişen olaylar ışığında Orta Doğu'da yaşanan endişe boyutunun artması, Türkiye'nin politik kararlarını değiştirmesine sebep olmuştur. Arap devletlerinin bir güç altında birleşerek Türkiye ve İsrail'e oluşturacağı tehdidin yanı sıra Türkiye'nin aynı zamanda uğraştığı Kıbrıs meselesi alınan dış politik kararların değişmesine olanak sağlamıştır. Kıbrıslı Türklerin meşruluğunu kabul etmeyi reddeden Arap devletlerinin ve FKÖ'nün bu görüşe karşıt bir tavır sergilemeleri, Türkiye'nin politikalarını gözden geçirme yoluna gitmesine neden olmuştur. Öte yandan artan İslami politikaların etkisinin İsrail'in ve Türkiye'nin rejimlerine vereceği zarar düşünülürse bu durumun iki ülkenin yaklaşma sürecinde, iş birliğini tetikleyici yönde ikili ilişkilere olumlu katkı sağladığı söylenilebilir. Aslında Türkiye'nin dış politikada yaşamış olduğu güvenlik kaygıları ve artan tehditlerin benzerini yaşayan İsrail'de bu noktadaki kilit çözümü Türkiye'ye yakınlaşmakta bulmuştur. Türkiye'nin bulunduğu konum itibari ile İsrail'in ise elinde bulunduğu gerek teknolojik gerekse askeri donanımın, Türkiye için savunma mekanizmasını güçlendirecek bir çıkış yolu olması, ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Ancak Türkiye tarihsel sürece bakıldığı zaman, verdiği desteği aynı şekilde görememiştir.

Buna ek olarak, Orta Doğu'daki hemen hemen çoğu devletin İslami politikalara ve artan terör olaylarına desteği, dış politikanın değişim gösterme gerekçesini haklı kılmıştır.

Körfez savaşının etkileri doğrultusunda değişen yeni düzende, kendisini güvence altına almak isteyen Türkiye ve İsrail'in birbirlerine olan yaklaşımlarında 1960'lı yıllardaki

⁴⁷Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, a.g.e., s.49.

⁴⁸Efraim İnbar, **Türk-İsrail stratejik ortaklığı**, çev. Suna Ercan, Özgül Erdemli, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.12.

çekingenliğin bir kenara bırakıldığı gözlemlenmektedir. Savunma sanayi açısından İsrail'in Türkiye için büyük bir pazar önceliği sunması, ABD ile hiç de iç açıcı olmayan günler geçiren Türkiye açısından büyük bir avantaj sağlamış, İsrail'in alternatif bir güç olarak kullanılmasını gerekli kılmıştır. Türkiye güneyden gelen tehdide karşı yaşadığı su sorununda da İsrail'i bir fırsat olarak değerlendirme yoluna giderek, aynı zamanda PKK teröründe ve Orta Doğu'da mevcut Suriye İsrail yaklaşmasını değerlendirerek İsrail'i arkasına almayı hedeflemiştir.⁴⁹

1.5.2.1.Uluslararası Ortamın Etkisi

İsrail Devleti'nin kuruluşu itibari ile 1948-1960 yılları arasında İsrail Devleti'ne karşı Türkiye'nin yaklaşımı belirsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin İsrail Devleti'ne karşı izlediği politikayı açıklamada en belirgin faktör olarak denge unsuru etkilidir. 1956,1967 ve 1973 yıllarında yaşanan Arap-İsrail Savaşları'nda Arap yanlısı bir tutum sergileyen Türkiye'nin, 1967 savaşının ardından İsrail'in işgal ettiği topraklarının iadesi ile ilgili BM kararında İsrail aleyhine oy kullandığı görülmektedir. Buna ek olarak 1967 savaşı sırasında, İncirlik hava üssünü ABD'ye kapatmış aynı tutumu 1973 Savaşı sırasında da sergileyerek İsrail'e yardım amaçlı Birleşik Devletlerce İncirlik üssünün kullanılmasına izin vermemiştir. 1956 Süveyş Krizinde, İsrail'in Sina Yarımadasındaki işgali gerekçe gösterilerek Türkiye İsrail arasındaki ilişkiler maslahatgüzarlık seviyesine indirilmiştir. FKÖ'nün 1974 yılında Filistin halkı için tek temsilci olarak görülmesi fikrini olumlu karşılayan Türkiye, 1975 yılında Siyonist hareketlerin ırkçı yaklaşım sergilediğini öne süren BM kararında Arap yanlısı bir tutum sergilediği de görülmektedir.1980 yılına gelindiğinde Türkiye'nin darbe sonrası yaşadığı çöküntü, Arap yanlısı tutumları daha belirgin hale getirmiştir. Öyle ki Türkiye buradaki en sert tavrını 1980 yılında İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini 2. Kâtiplik seviyesine indirme kararı olarak göstermiştir. Kudüs'ün İsrail tarafından başkent olarak görülmesiyle beraber yaşanan Kudüs sorunu ve Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sıkıntılardan ötürü Arap petrolüne duyulan ihtiyacın yanı sıra, Orta Doğu barış süreci içerisinde İsrail'in yapıcı tavır sergilememesi bu dönemde Türkiye'nin Arap yanlısı tutumlarında gerekçe gösterilen diğer bir durumdur. 1980

⁴⁹Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, a.g.e.,s.53-54.

yıllarında kopma noktasına gelen ikili ilişkilerin 1991 yılına kadar gizli bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir.⁵⁰

Türkiye 1980-1981 yılları arasında İsrail ile ilişkilerindeki olumsuz gelişmelerinin aksine Orta Doğu'da daha etkin bir oynamıştır. Yalnız bu süreçte İran, Irak ve Suriye ile ilişkilerinde mesafeli davranan Türkiye İsrail'e karşı duruşunun neticesini sınır komşularından görememiştir.

İsrail, gelişen bu olaylar ışığında Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye yönelik adımlar atarak ABD de aktif bir şekilde etkili olan Yahudi lobisini de öne sürmüştür. Burada gözlemlenen başka bir önemli husus da İsrail-Türkiye ilişkilerinin kötü yönde seyretmesi, ABD ve Türkiye ilişkilerini de etkilemiştir. ABD tarafından 1981 yılının Ocak ayında Türkiye büyük elçiliğine gönderilen mektup, Türk-İsrail ilişkilerinin olumsuz seyretmesinin, ABD ve Türkiye ilişkilerini de etkileyeceği yönünde olması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Türkiye ve İsrail ilişkilerinde bir çıkmaz da ABD tarafından Türkiye'ye yapılacak olan mali yardımın önünün kesilmesi olmuştur. Bu süreçte Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler ABD'nin baskısı ve sert tutumu ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye Kıbrıs sorunu başta olmak üzere, yaşadığı ekonomik krizlerinde etkisi ile Arap Devletleri ile yakınlaşma içerisine girerek Arapların desteğini alabilmek adına İsrail ile ilişkilerini bitirme noktasına getirdiği görülmektedir.⁵¹

İsrail Devleti kuruluşundan bu yana Arap ambargosu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte Amerika, Truman başkanlığında İsrail'e oldukça imtiyaz sağlamış ve muhalif güçlerin karşı çıkışlarına rağmen İsrail'e destek göstermiştir.

Orta Doğu'da yalnızlık endişesi duyan İsrail, bu amaçla Arap olmayan Devletler ile yakınlık kurma çabası içerisine girmiştir. Açık tehditlere maruz kalan İsrail, dönemin başkanı David Ben Gurion tarafından öne sürülen çevre doktrini çerçevesinde bölgenin güçlü konumunda olan ülkeleri ile gücünü birleştirmeyi amaçlamıştır.

⁵⁰Ofra Bengio, **Türkiye-İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İş Birliğine**, çev. Filiz Kaynak Dışkaya, Ankara, Erguvan Yayınevi, 2009, s..115-117.

⁵¹ Öztürk, a.g.e.,s.239.

İran, Türkiye ve Mısır doktrin nezdinde bölgede gücü elinde bulunduran ülkeler arasında sayılmıştır. Uluslar ortamın yarattığı koşullar bakımından İran'da yaşanan rejim değişikliği ve Nasır'ın Sovyet yanlısı politikaları, İsrail-Türkiye ilişkilerin uluslararası koşullar dâhilinde etkilemiştir. Diğer yandan, Arap-İsrail savaşlarında İsrail'in sergilediği güç mücadelesi, dış güçler tarafından dikkat çekmiş ve ABD-İsrail ilişkilerini geliştirmiştir.⁵² ABD ve İsrail'in birbirlerine yakınlaşması Türkiye'nin batıya yönelik politikalarının ışığında, İsrail-Türkiye ilişkilerinin olumlu seyretmesini sağlamıştır. Bu iki ülke arasındaki yakınlaşma İsrail Devleti'nin kuruluşundan bu yana Türkiye-İsrail ilişkilerini de etkileyerek etkilerini göstermiştir.

1990'lı yıllara gelindiğinde, İsrail Türkiye ilişkilerindeki belirgin nokta askeri yapılanma olmuştur. Türkiye'nin dış politikadaki güvenlik algısı ile oluşan tehditler sonucu İsrail'e yakınlaşması karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan 1990'lı yıllarda, Türk dış politikasının İslamlaştığı yönündeki görüşler ortaya atılmıştır. Türkiye'nin başından beri batı yanlısı tutum sergilemesine ters düşen bu durum, bu dönemde tartışılan konular arasında yerini almıştır. 1996 yılında Türkiye-İsrail arasında imzalanan Askeri alandaki iş birliği anlaşması dönemin önemli gelişmesi arasında yer almaktadır. Artan İslami politikalara karşı dış politikanın askerî açıdan baskınlık kazandığı ve güvenlik ağının belirginleşmesinde, Türk-İsrail ilişkilerinin yakınlaşma sürecinde etkileri görülmektedir.

Suriye-İran ve Irak sorununda İsrail Türkiye'nin güvenliği açısından referans sağlarken İslami tehditlere karşı Batılı yaklaşımın ön plana çıkması İsrail ile iş birliğine gidilerek ilişkilerin olumlu olarak seyretmesinde olanak sağlamıştır.⁵³

1990'lı yıllarda Türk-İsrail ilişkilerinin en uç seviyede yaşanmasının ana sebeplerinden biri, Türkiye'nin de dış politikasının şekillenmesinde etkili olan tehdit algıları etkili olmuştur. Türkiye'nin bu gibi sorunlar karşısında gerek iç gerekse dış politikasında zayıflayacağı endişesi ile bu dönemdeki politikalarında İsrail yanlısı bir tutum görülmektedir. Güneyden gelen PKK sorununun baş göstermesi bu süreçte belirgin bir faktör oynarken, Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından Türkiye'nin dış politikasında ki

⁵² Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s. 248.

⁵³Ali Balcı, "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin bir Karşılaştırma", **Ortadoğu Etütleri**, Sayı 4, 2011, s.121.

yaşanan değişimlerin de etkili olduğu görülmektedir. Bu süreçte Türkiye-İsrail ilişkilerini iyileştirme de rol oynayan bir başka unsurunda Türkiye'nin laik politikalarının zarara uğrayacağı fikri baş göstermektedir. İslami politikaların Türkiye içerisinde belirgin bir faktör olarak tehdit oluşturması uluslararası ortamın yarattığı koşullar dâhilinde ikili ilişilere katkı sağlamıştır.⁵⁴

1.5.2.2. Bölgesel Tehdit Algulamaları

Türkiye Suriye ilişkileri Türkiye'nin PKK sorunu ile ilişkilendirilmekte olup bölgesel anlamda yarattığı tehdit bakımından ikili ilişkileri etkileyici rol oynamıştır. İki ülke arasında yaşanmış olan su sorunu, beraberinde Suriye'nin terör faaliyetlerine destek vermesi ile birlikte ikili ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Suriye, tarihsel sürece baktığımızda Fırat'ın suları ile iç içe yaşamış ve ekonomik ve tarımsal anlamda bu sulardan faydalanmış bulunmaktadır. Türkiye ise Fırat'ın kaynağını da elinde bulunduran bir ülke olma sıfatını taşımaktadır. 1960 yılını takiben Suriye'nin sulu tarıma önem vermesi ile birlikte Fırat'ın suyuna duyulan ihtiyacın artması, ikili ilişkilerin dönüm noktası olmuştur. Buna karşılık Türkiye'nin de GAP projesine hız vermesi ve buna ek olarak barajların artırılması ilişkileri zedeleyici bir unsur haline gelmiştir. Suriye bu durumdan endişelenerek tepkilerini belli etmiş hatta gerek kendi topraklarında gerekse kendi kontrolü altındaki topraklarda PKK terörüne destek vermesi ile Türkiye açısından tehdit unsuru olarak görülmüştür. Fırat nehri sularının paylaşımı Irak ve Suriye açısından önceleri daha verimli bir kullanıma sahip olsa da Türkiye'nin hız verdiği projeler doğrultusunda, iki ülkede Türkiye'ye oldukça sert bir tutum sergilemiştir. Fırat sularının paylaşımı konusunda yeteri kadar verim alamayacağını ön gören Suriye ve Irak bu açıdan Türkiye'nin GAP projesine destek vermemişlerdir. Aynı zamanda bölgedeki istikrarı zedeleyici bir rol oynadığı düşüncesi ile hareket etmişlerdir. Bu dönemde Suriye, Soğuk Savaş'ın getirdiği etkiler doğrultusunda Sovyetlerin yanında yer alarak terörizmi destekleyici faaliyetlerden kaçınmamıştır. Dönemin iki ülke ilişkilerine zarar veren bir

⁵⁴Ali Balcı, Tuncay Kardaş, "Türkiye'nin İsrail ile İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: Bir Güvenlikleştirme Analizi, çev. Ramazan Erdağ, **Ortadoğu Yıllığı**, 2012, s.419.

diğer konuda Türk-İsrail ilişkileri olmuştur. İsrail ve Türkiye'nin yakınlaşması da Suriye'nin Türkiye açısından duyduğu endişeleri beraberinde getirmiştir.⁵⁵

Suriye, Türkiye'nin süregelen GAP projesini kendi imkanlarını kısıtlayacağı düşüncesi ile, suya karşı terör faaliyetleri içerisine girerek, kalkınmayı sabote etme girişimlerinde bulunmuştur. Bu amaç ile Türkiye'yi kendi içerisinde zayıflatarak bir kaos ortamı yaratma gayesi Suriye'nin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Suriye böyle bir ortamı kendi milli çıkarları ile bağdaştırıcı tavırlar sergilemektedir. Orta Doğu bölgesinin zaten kendi içerisindeki karmaşıklığının yanı sıra birde Türkiye'nin komşularından gelen bu tür politik faaliyetler, Türkiye'nin dış politikadaki yalnızlık endişesini tekrar gün yüzüne çıkarmıştır.⁵⁶

Türkiye'nin Fırat üzerindeki ilk yapmış olduğu Baraj Keban barajıdır. Bunun üzerinde GAP'ın gündeme gelmesi ile birlikte iki ülke sorunlarını beraberinde getirmiştir. Irak ve Suriye tarafından Fırat ve Dicle'den sağlanan suyun bu proje ile yetersiz kalacağı düşüncesi, beraberinde PKK desteğini de gün yüzüne çıkarmıştır. 1987 yılında iki ülkenin de birbirlerine toprak bütünlüğü konusunda saygı göstereceği yönünde güvenlik amaçlı bir protokol imzalanmış olsa da ilişkilerin düzelmesi konusunda yeterli olamamıştır. 1990lı yıllar özellikle Suriye'nin PKK desteği açık bir şekilde devam etmiştir.⁵⁷

Türkiye bilindiği gibi İsrail ile olan ilişkilerindeki politik yaklaşımında Arap endeksli bir tutum sergilemiştir. Arap ülkelerini kırdırmamak adına İsrail ile yakınlaşma sürecine emin adımlar ile giden Türkiye, bu yaklaşımının sonucunda Araplardan aynı desteği görememiştir. Hali hazırda Türkiye'nin komşu ülkesinden gelen tehdit algılaması gündemde olan bir konu olmakla birlikte Orta Doğu barış süreci nezdinde İsrail ve Suriye'nin yakınlık kurması Türkiye'yi rahatsız eden bir durumdur. Suriye ile arasında su sorunu yaşayan Türkiye bu sorunun kullanılarak PKK terörüne Suriye tarafından verilen destek verilmesi Türkiye'yi içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. İsrail ve Suriye yakınlaşması Suriye açısından bölgede serbestçe dolaşabilme gücünü elinde

⁵⁵Özlem Tür, "Türkiye-Suriye İlişkileri: Su Sorunu", **Türkiye ve Ortadoğu Tarih, Kimlik, Güvenlik**, Der: Meliha Benli Altunışık, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.105-123.

⁵⁶Oya Akgönenç, "Türkiye'nin Güvenlik ve Dış Politika Algılamaları Çerçevesinde Doğu ve Güney Komşuları ile İlişkileri", **Bilgi**, Sayı:2, 1996 s.20

⁵⁷Murat Çınar, "Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye.", **Aydınlanma 1923**, Sayı 6,2007,s.44.

barındırmasına bir nevi eş değer olduğundan Türkiye'nin bu açıdan İsrail ile bölge de yakınlık içine girmeye çalıştığı düşünülebilir.

Terör eylemlerinin durdurulabilmesi için Türkiye'nin İsrail'i bu ortamda arkasına alması karlı bir yaklaşım olacaktır. Bölgede Türkiye'nin ve İsrail'in yakınlaşmasından rahatsız olan Arap ülkelerinin kendi içlerinde oluşturdukları güç birliği, İsrail açısından bir tehdit oluşturmakla birlikte, Türkiye'de bu uyuşmazlığın çözüm sürecinde İsrail tarafından denge unsuru olarak görülmüştür. Bölgede iki ülkenin de ortak olarak yaşadığı bir diğer tehdit ise İran ve İslami politikalarıdır. İslami politikalarında iki ülke açısından kendi demokratik ve laik rejimlerine zarar verebileceği düşüncesi Türkiye ve İsrail yaklaşımını gerekli kılmıştır. Nükleer silah üretiminde oldukça üst düzey bir güce sahip olan İran, İsrail açısından önlenmesi gereken bir güç olarak görülmüştür. İsrail bu dönemde İran'a karşı bu üretimi engelleyici çabalar sarf etmiştir. Batı tarafından bakıldığında bu durumun yeterince önemsememesi konusu Türkiye ve İsrail'in stratejik bir iş birliğine gitmelerini sağlamıştır. Her iki ülkenin de bölgedeki terör olayları ve dış ülkelere karşı tehditlerde birleşmeleri iki ülkenin de bölgedeki yalnızlık endişesinin bir sonucudur.

Diğer taraftan Rusya'nın çevreleme politikası ile Türkiye'nin bir yanda Yunanistan, Ermenistan, Suriye ve Kıbrıs'ın bu politikalara destek verici yaklaşımları Orta Doğu bölgesinde Türkiye'nin ittifak kurmasını tetiklemiştir.⁵⁸

Türkiye ile İsrail bölge de Suriye ile ortak sorunları paylaşmışlardır. Suriye'nin teröre vermiş olduğu destek iki ülkenin de ortak endişeleri arasında yer almıştır. 1998 yılına kadar Suriye'nin PKK desteği Türkiye açısından büyük bir tehdit oluşturmuştur. Aynı zamanda ortak bir paydada yer alan diğer bir sorun toprak paylaşımı konusu olmuştur.

Hatay ili üzerinde hak iddia eden Suriye aynı şekilde 1967 savaşında İsrail tarafından ele geçirilen Golan Tepeleri için de hak talep etmektedir. Su sorunu konusunda da İsrail ve Türkiye Suriye ile ortak tehditle karşılaşmışlardır. Suriye'nin İsrail'den talep ettiği topraklar arasında İsrail'in su kaynakları da dâhildir. Bu çerçevede açısından değerlendirdiğimiz zaman yıllardır süregelen Suriye Türkiye ilişkileri tamiri zor yaralar bırakmıştır. İsrail ve Suriye yakınlaşmasının Barış süreci çerçevesinde gerçekleşmesi

⁵⁸Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, a.g.e., s.46

Türkiye'yi endişelendiren bir unsur haline gelmiştir. Bu süreç de ABD'nin de bu yakınlaşmanın beraberinde Suriye'ye taviz göstererek askeri açıdan yapmış olduğu yardımlar Türkiye açısından itiraz edilen bir husus olmuştur.⁵⁹

Türkiye Orta Doğu'ya bakış açısını bölgenin yaratmış olduğu algılar sonucunda şekillendirmiştir. Öyle ki her süreçte dengede tutmak açısından çaba sarf ettiği ilişkileri özellikle Kıbrıs sorununun beraberinde getirdiği sorunlar neticesinde bölge içerisinde kendisine destek arayışına girmeye çalışması ile bölgeye bakış açısını değiştirici bir rol oynamıştır.

1980li yıllara gelindiğinde İran-İrak savaşının yaratmış olduğu etkiler ile bölge perspektifini ve kendi açısından oluşan tehditler için çözüm arayan Türkiye bu çerçevede Orta Doğu ile daha yakından ilgilenmiştir. 1990lara gelindiği sıra da Irak tarafından gerçekleştirilen Kuveyt işgali ise Türkiye'nin düşüncelerini değiştirmiştir.⁶⁰

Türkiye bulunduğu coğrafi konum nedeni ile birçok risk ve tehdit ile bölgede karşılaşmıştır. Terörist faaliyetlerin getirdiği sorunlar başta olmak üzere uluslararası alanda Türkiye'nin güvenlik ağını zedeleyecek birçok olay meydana gelmiştir. Kuzey Irak bölgesi içerisinde yaşanan istikrarsız ve beklenmedik durumlar da su sorunu gibi birçok gelişmeyi de beraberinde getirmiştir.⁶¹

Bu gelişmeler ışığında ortak payda içerisinde yer alan Türkiye İsrail sorunları bölgesel tehditlere karşı bölge içerisinde mevcut konumlarını korumak amacı ile iş birliği yoluna gidildiği görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin Orta Doğu bölgesi içerisinde yaşanan gelişmelerden doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilendiği karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin kendi ülke güvenliği açısından bölge içerisinde Orta Doğu bölgesine karşı temkinli hareket ettiği gözlemlenmektedir. Bölgesel tehditlerin artması sonucu ve dış politikada yaşanan sorunlar dâhilinde Türkiye-İsrail ilişkileri beraberinde şekillenmiştir. Daha önceleri belirli bir gizlilik çerçevesinde sürdürülen ilişkilerin iki ülkenin de yaşamış

⁵⁹İnbar, a.g.e.,s.43

⁶⁰Mensur Akgün, Gökçe Perçinoğlu, Sabiha Senyücel Gündoğar, Ortadoğu'da Türkiye Algısı, **Dış Politika Analiz Serisi**, İstanbul, Tesev, 2010. S.5.

⁶¹Zerrin Ayşe Bakan, "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları", **21. Yüzyıl Dergisi**, 2007, s.48.

oldukları ortak tehditler dâhilinde 1990'lı yıllara gelindiğinde stratejik bir hal aldığı görülmektedir.

1.5.2.3 İran ve Radikal İslam

İran ve Türkiye arasındaki ilişkiler 1979 İran'da yaşanmış olan İslam devrimine kadar var olan anlaşmazlık sürecine rağmen sorunsuz denebilecek bir şekilde ilerlemiştir. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini geliştirme yönündeki çabaları aynı şekilde İran içinde devrimden önce geçerliliğini sürdüren bir yaklaşım olmuştur.

Özellikle iki ülke içinde ortak tehdit oluşturan Sovyetler Birliği'nden gelen tehdit ve komünizme karşı bir ortak görüşün benimsenmesi, Batı açısından bu iki ülkeyi de önemli bir konuma getirmiştir. 1979 İran Devrimi ile birlikte İran'da baş gösteren İslami politikalar, Türkiye ve İran ilişkilerini oldukça zor bir sürece sokmuştur. Türkiye bilindiği gibi demokratik ve laik bir ülke olma sıfatı taşıması ile bu gibi İslami politikaların kendi için tehdit oluşturacağı kanısına varmıştır. Öyle ki devrim öncesi Batı yanlısı politikalarında ortak bir görüşe sahip olan Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler, İslami politikaların artması ile Türkiye'nin dış politikasındaki batıya yönelik çabalarını da etkileyeceği endişesi uyandırmıştır.⁶²

İran'ın İslami politikaları ve İslami grupları destekleyici yöndeki girişimleri Türkiye açısından tehdit edici bir unsur olmuştur. İki ülkenin siyasi rejimleri kendi içerisinde oldukça iki zıt kutba ayrılmakla beraber, ikili ilişkiler Türkiye'nin Batı politikalarını da zedeleyici bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, İran ve Türkiye ilişkilerinin seyrinde Türkiye'nin Batı'ya dayalı politikaları tek başına belirleyici olmasa da etkilerini göstermiştir. ABD ve İran arasındaki bölgesel nitelikteki sorunlar Türkiye'nin ABD ile stratejik bir ilişki içerisinde olmasından ötürü Türkiye-İran ilişkilerini de zedeleyici rol oynamıştır. Buna ek olarak İsrail ve İran arasındaki husus Orta Doğu'da barış sürecini geciktirmekte ve Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişki kurması, İran'ı rahatsız edici bir unsur haline gelmiştir. 1979 İran'daki rejim değişikliğini takiben Türkiye-İran ilişkileri bir rekabet ortamı içerisinde sürmüştür. Bölgesel ayrımlar, iki farklı rejimin birbirine karşı

⁶²Atilla Eralp, Özlem Tür, "İran'la Devrim Sonrası İlişkiler", **Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik**, Der: Meliha Benli Altunışık, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.70.

görüşler benimsemesi Türkiye'nin Orta Doğu'da Batı'ya dayalı politikalarına ters düşmektedir. Öte yandan Türkiye'nin PKK sorunu ile uğraştığı dönemler de devrim sonrası İran'ın bu hareketi destekler niteleyici yaklaşımı Türkiye'yi ikili ilişkileri güvenlik denklemi üzerinde değerlendirmeye itmiştir.⁶³

1979 İran Devrimi ile birlikte İran'ın değişen ideolojisi etkilerini dış politikaya da yansıtmıştır. Tahran yönetiminin bu amaçlar ışığında belirlediği görüşler de Müslümanlık haklarının savunulması gibi görüşler yer almaktadır. Bu durum İran'ı dış politika açısından yalnızlaştıran bit tutum olarak görülmüştür. Benimsediği ideoloji ışığında dış politikasını şekillendiren İran'ın, ABD ve İsrail'e karşı sergilemiş olduğu sert tutum ve iş birliğinden kaçınan yaklaşımı ikili ilişkilere zarar vermiştir. Öte yandan ABD tarafından gerçekleştirilen İran karşıtı politikalarda, rejim değişikliğinin dış politikaya yansması olarak karşımıza çıkmaktadır. İran benimsediği ideolojiler doğrultusunda hareket ederek sömürgeci güçlere karşıt bir yaklaşımı benimsemiştir. Filistin sorunu konusunda da İsrail hedef alınarak, ABD ile ilişkilerden kaçınılıp İsrail'in yok edilmesi gerektiği gibi görüşler benimsenmiştir.⁶⁴ Rejimin ardından İran'ın Batı'ya karşı takındığı tavır ve İsrail'e karşı sergilediği tutum Türkiye'nin uzun vadedeki çıkarları açısından örtüşmemektedir.

İran Devrimi etkilerini yalnızca kendi bölgesi içerisinde göstermemiş bu sorunun yarattığı algı İsrail'i de Türkiye'yi olduğu kadar endişelendirmiştir.

İsrail ve İran arasındaki ilişkiler ulusal ortamın yaratmış bulunduğu koşullar altında şekillenmiş olmakla birlikte iki ülke de ilişkilerini İran rejiminin değişmesine kadar stratejik bir biçimde yürütmüştür. Devrim öncesi yaşanan süreçte iki ülke ilişkileri İran'ın kendi içerisinde yaşadığı karışıklık ve dış güçler tarafından üzerinde oluşturulan tehdit sonucu bölgede güvenilebileceği bir dost arama ihtiyacından doğmuştur. İran'daki mevcut yönetim şekline karşı ülke içerisinde yaşanan kargaşa ve artan İslami politikalar İran'ın bir dayanak olarak İsrail'e yaklaşma sürecini hızlandırmıştır. Şah rejimi kendi içerisinde oluşan muhalif görüşleri bastırmak amacı ile güçlü bir istihbarata ihtiyaç duymuş ve İsrail Gizli İstihbarat servisi MOSSAD dayanak görülmüştür.⁶⁵ İran'ın rejim

⁶³ Arif Keskin, "İran-Türkiye İlişkilerine Genel Bir Bakış", **21. Yüzyıl**, Sayı 54, 2009, s.46-48.

⁶⁴ Kaan Dilek, "İran'ın Orta Asya Politikaları", Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Raporu, **İnceleme-Araştırma Dizisi**, Sayı 7, 2011. s.33.

⁶⁵ Yılmaz, Şahin, Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, a.g.e. 245.

değişikliği sebebi ile Orta Doğu'da yaratmış olduğu algı İsrail-İran ilişkilerini de beraberinde etkilemiştir.

Rejim sonrası yaşanan süreçte Orta Doğu'da İran'ın bölge içindeki yalnızlığına çare aramasından doğan İsrail-İran ilişkileri yerini İran'ın dış politikadaki yalnızlaşma sürecine bırakmıştır.

Soğuk Savaş Süresi içerisinde kullanılmaktan kaçınan nükleer silahlar 11 Eylül saldırılarının ardından terörizmle ilişkilendirilerek dış politika da odak noktası haline gelmiştir. 2002 yılında İran'ın gizli nükleer silahlanmasının ortaya çıkarılması sonucu ABD ve İran arasındaki gerginleşen ilişkiler Orta Doğu'daki dengeleri de beraberinde etkilemiştir. Türkiye-İran ilişkilerine bakıldığında özellikle 1980'lerden başlayarak 1990 ortalarına kadar rejim değişikliği ve PKK sorunu ışığında ilerlemiştir. Son zamanlarda İran ve Türkiye arasındaki PKK sorunu belli bir noktada örtüşse de nükleer silahlanma açısından baktığımızda İran'ın bu girişimi Türkiye'yi etkileyecek niteliktedir. İran ile ticari ilişkiler açısından gelişme gösteren Türkiye'nin, İran'a karşı bu sebepten oluşturulacak bir tehdidin öne çıkarılması, Türkiye'yi de kendi açısından zora sokacaktır. Fakat stratejik açıdan baktığımızda Orta Doğu'da gücü elinde bulunduran bir İran da Türkiye'nin çıkarlarına ters düşen bir durumdur. Türkiye'nin kendi güvenliği açısından İran tarafından gerçekleşen bir nükleer silahlanma tehdit unsuru oluşturmaktadır. Orta Doğu'da Nükleer Silah tekeli elinde bulunduran İsrail de mevcut konumunu kaybetmemek adına İran'a karşı bir tavır sergilemektedir.⁶⁶

İsrail Devleti kendi güvenlik ağını oluştururken İran'ı yaklaşık olarak 1992 yılından bu yana tehdit olarak görmekte ve İran'a karşı bir cephe oluşturmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında İran tarafından nükleer silahların elde edilmesi söz konusu olmuştur ve bu durum İsrail açısından da büyük bir sorun olarak görülmüştür. İsrail bu sorunun ciddiyetini kavrayarak çözüme ulaştırabilmek adına batıyı bu konu hakkında ikna etme çabalarına girişmiştir. Hatta bu konu İsrail üst düzey yetkilileri tarafından da uyarılara maruz kalmış, İran'ın nükleer güç olmasındaki sakıncalar belirtilmiştir. İran'ın uluslararası sistem açısından ne derece zararlı olduğu ve tehlike arz ettiği de İsrail

⁶⁶Talha Köse, **İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları**, Ankara, Seta Yayınları, 2008, s.50-51.

tarafından ortaya atılan görüşler arasında yer almıştır. Bu konu hakkında İran'ın Irak'ın Kuveyt işgalindeki gibi bir tavır sergileyerek bölgedeki gücü elinde bulundurmak açısından bir savaş başlatacağı konusu da İsrail tarafından öne sürülmüştür.

İran'ın Fars körfezinin stratejik açıdan önem taşıyan 3 küçük adada söz sahibi olması dâhilinde bölgedeki işler petroler üzerinde hâkim konuma gelecek olması İsrail'i endişelendiren unsurlar arasında yer almıştır.⁶⁷

Orta Doğu'da bölgesel olayların yaratmış olduğu sorunlar bakımından Türkiye açısından tehdit edici unsurlar İsrail açısından da değerlendirildiğinde aynı şekilde etkilerini göstermektedir. Bu gergin ortam içerisinde Orta Doğu'da ABD ve İsrail'in İran'a olan yaklaşımı Türkiye'nin de dış politikadaki karar alma mekanizmasını dolaylı bir şekilde etkilemektedir.

Türkiye-İsrail yakınlaşmasında belirgin bir rol oynayan İran faktörü iki ülke açısından da Orta Doğu'da yaratmış olduğu sorunlar açısından tehdit olarak algılanmıştır. İki ülkenin çıkarlarına da ters düşen İran rejiminin değişikliği Orta Doğu bölgesi içerisinde Türkiye-İsrail yakınlaşması açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur.

1.5.2.4.ABD Faktörünün İkili İlişkiler Üzerindeki Etkisi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından güç kaybeden Türkiye, kaybettiği gücü dengelemek adına Amerika ile bir ittifak arayışı içerisinde bulunmuştur. Amerika tarafından dış politikanın belirlenmesinde ilk etapta yer bulamayan Türkiye, daha sonradan İngiltere'nin kanadı ile Amerika'ya yönelmiştir. İngiltere 1947 de Amerikan Hükümetine yaptığı başvuruda, biri Türkiye diğeri ise Yunanistan olmak üzere iki muhtıra vermiştir. Türkiye'nin batı savunması için gerekli askeri ve ekonomik yardımların yapılmasının gerekliliğini vurgulayan İngiltere, sorumluluğunu kendi imkânlarının el vermemesinden ötürü Amerika'ya devretmiştir. Orta Doğu'daki yaşanan gelişmeleri hâlihazırda yakından ilgilenecek takip eden başkan Truman 12 Mart 1947 tarihli senato konuşmasında Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapılması

⁶⁷Israel Shahak, **Açık Sırlar; İsrail'in Dış Politikası ve Nükleer Sırları**, çev. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, Med-Cezir Yayınları, Uluslararası İlişkiler Dizisi, 2003,s.98.

konusundaki isteğini dile getirmiştir. Türkiye için ayrılan bütçe 100 milyon dolar iken Yunanistan için 300 milyon dolarlık bir bütçe ayrılmıştır. Amerikan Kongresi'nin vermiş olduğu kararlar dâhilinde tarihe Truman Doktrini olarak geçen Amerika'nın yardım planı, Türkiye'nin Amerika'ya olan yaklaşımını olumlu yönde etkilemiştir.⁶⁸

Sovyetler Birliği'ne ve komünizme karşı oluşturulan muhalif güçler dâhilinde Amerika, dünyadaki gelişen olayların içerisinde odak noktası haline gelmiştir.

Uluslararası alanda da etkilerini gösteren komünizm karşıtlığı, uluslararası ilişkilerin yapılandırılma sürecinde de etkili olmuştur. Amerika'nın bu alana dâhil olmasındaki nedeni anlamlandırmak açısından bu süreç önemlidir. Bu süreçte ABD komünizme karşı önlem almıştır ve bu önlemler neticesinde Truman Doktrininin bir düzen içerisinde yürütülmesini amaçlayan Marshall Planını uygulamaya koymuştur. Batı Avrupa'nın yeniden inşasını öngören Marshall planı ekonomik anlamda birleşmeyi destekler niteliktedir.⁶⁹

Marshall planı paralelliğinde 16 Nisan 1947 tarihinde kurulmuş olan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bu teşkilat neticesinde Türkiye Batı'ya yaklaşma yolunda önemli derecede ilerleme kaydetmiştir.⁷⁰

2. Dünya Savaşı sonrasında ABD-Türkiye ilişkileri Truman Doktrini çerçevesinde gelişme kaydetmiştir. Sovyetlere karşı oluşturulan Amerika'nın çevreleme politikasının bir sonucu olarak görülen Truman Doktrini bu çerçevede ikili ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında Amerika etkisi görülmekle beraber komünizme karşı ABD safında yer aldığı bilinmektedir. Sovyetlerden gelen etkiler doğrultusunda yönünü Batı'ya çeviren Türkiye'nin Orta Doğu politikalarına da bakış açısında Batı'nın etkileri görülmektedir. Ortak bir tehdide karşı stratejik anlamda gelişen ilişkilerde, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile değişim ve dönüşüm gözlemlenmektedir. Sander'e göre

⁶⁸ Özmen, a.g.e., s.269.

⁶⁹Maxime Lefebvre, **Amerikan dış politikası**, çev. İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005. s.37.

⁷⁰Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri (Açıklamalı)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991. s.152.

Türkiye'nin ABD'nin savunma politikalarına katkısı, Türkiye'nin ABD'den almış olduğu askeri ve ekonomik yardımlara bağlı olarak gelişmiştir. Örneğin 1970 yılında ABD tarafından Türkiye'ye uygulanmış olan silah ambargosu sonucu iki ülke arasındaki ilişkiler zedelenmiştir.⁷¹

Truman Doktrini Türk Dış politikasının karar alma süreci içerisinde etkilerini göstermektedir. İlk etapta askeri ve ekonomik anlamda bir düzelmeyi öngören Türkiye'nin, Truman Doktrini ile birlikte dış politikada bazı değişimlerini de beraberinde getirmiştir. Batıya dayalı bir politika süreci içerisine giren Türkiye'nin Batı etkisi ile İsrail'i resmen tanıyarak Yahudi halkının İsrail'e göçüne müsaade etmiştir.⁷²

Türkiye ABD ilişkileri arasındaki temeldeki ittifak yaklaşımının nedeni SSCB'nin yarattığı tehdit faktörüdür. Türkiye bu süreçteki kendi güvenlik kaygılarından ötürü ABD yardımı ile dış politikasını sağlamlaştırma çabası içerisinde girmiştir. Komünizm tehdidi iki ülke açısından da mücadele edilen bir unsur olduğundan ötürü ABD açısından da Türkiye'nin konumu da bölgenin denetimini sağlamak adına stratejik bir iş birliği söz konusu olmuştur.

Sovyet tehdidinin ortadan kalkması sonucu iki ülkenin de birbirlerine duyduğu ihtiyaç azalmış olmasına karşın ilişkilerin seyrinde bir azalma görülmemiştir. Türkiye ABD ilişkileri Türkiye'nin güvenlik endişelerinin yeniden şekillenmesi üzerine ve bölge içerisinde oluşturduğu stratejik birleşmeler sonucunda yeni bir döneme girmiştir.⁷³

ABD hükümetinin Türk-İsrail ilişkilerini etkileme konusunda göz ardı edilemeyecek bir etki yarattığı görülmektedir. İkili ilişkiler bölgesel koşulların yaratmış olduğu tehdit algılamaları sonucunda şekillense de ABD faktörünün ikili ilişkiler üzerinde önemli derecede rolü vardır. ABD'nin Orta Doğu politikaları açısından Türkiye, önemli bir coğrafi konuma sahiptir. ABD bu amaçlar doğrultusunda Orta Doğu'daki bölge gelişmelerinin yaratmış olduğu sonuçlar bakımından kararlı yapının korunması adına

⁷¹Oral Sander, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı I ABD ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 1, 1979, s.72.

⁷²Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları 1950-1957" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 40, 2007, s.562.

⁷³ Öztürk, a.g.e., s.291.

bölgenin iki güçlü konumuna sahip Türkiye ve İsrail iş birliğini destekleyici bir tutum sergilemiştir.

İki ülke arasındaki yakınlaşmayı destekleyici bir tutum sergileyen ABD, Türk-İsrail arasındaki yapılan askeri ve ekonomik anlaşmalara da sıcak bakmıştır. İki ülkenin de Orta Doğu'daki güçlü konumları ve aynı zamanda iki ülkenin de ABD'nin müttefikleri olarak Batı kanadında yer alması Amerika açısından bölgenin çevrelenmesi açısından da önem taşımaktadır.

Diğer bir noktada Amerika'da etkisini gösteren Yahudi lobisinin gücü de Türkiye'yi İsrail'e yakınlaştıran bir unsurdur. ABD'den gelecek bir engele karşı İsrail alternatif bir güç olarak görülmekte ve ABD'deki konumu da bu yaklaşımı güçlendirici niteliktedir.⁷⁴

ABD yönetimin karar alma sürecinde lobilerin faaliyetleri ve önemi büyük bir yer teşkil etmektedir. Karar alma sürecini etkileyen lobiler arasında finansal açıdan oldukça iyi durumda olan Yahudi lobisi diğer lobiler arasında oldukça düzenli bir görünüm vermektedir. ABD yönetiminin karar alma mekanizmasında doğrudan etkili bir rol oynayan Yahudi lobisi bu süreçte ABD tarafından da kendi güvenliğini sağlamaya yönelik imtiyazlar sağlamakta ve İsrail'e gerekli askeri ve ekonomik yardımın yapılmasını hedeflemeye yöneliktir. İsrail bu husus da oldukça önemli başarılar elde etmiştir. Hatta öyle ki Amerika'nın dış yardım konusunda İsrail'e karşı uzlaşma sürecinde olan ülkeler için de aynı şekilde imtiyaz sağladığı görülmektedir. Bunun en belirgin örneği olan Mısır, İsrail ile girdiği uzlaşma sonucunda Amerika'dan dış yardım desteği almıştır. Buradan çıkarılacak sonuca bakacak olursak ABD'nin İsrail açısından güvenlik ağını zedeleyici rol oynayan her türlü yaklaşım karşısında İsrail'i destekleyici rol oynadığı görülmektedir. Arap Devletleri tarafından İsrail'e karşı oluşturulan cephe de Mısır'ı kendi tarafına çeken ABD'nin bölge politikaları ışığında İsrail'e tehdit oluşturmasını engellemek amacı ile bu gibi imtiyazlar sağlanıldığı düşünülmektedir.

Siyasal ve askerî açıdan güçlü olan Mısır'ın Arap Devletleri'nin yanı sıra ABD'nin müttefiki sıfatı ile yer alması İsrail'e karşı oluşturulabilecek saldırıların da önünü kesici

⁷⁴İnbar, a.g.e.,s.88

bir rol oynamaktadır.⁷⁵ İsrail'in Amerika tarafından destekleyici tutumları ve ABD hükümetinin yönetiminde söz sahibi olması bakımından Türkiye'nin de İsrail'i alternatif bir güç olarak görmesini sağlamaktadır. İkili ilişkilerin başlangıcında ve İsrail'in tanınma sürecinde de bilindiği üzere ABD etkisi görülen süreç de, yine bu çerçevede iki ülke de Orta Doğu'da ABD'nin müttefiki sıfatını taşımaktadırlar. İsrail ile Türkiye yakınlaşması, ABD'nin Türkiye'ye sağlamış olduğu imtiyazları da beraberinde şekillendirici bir rol oynamaktadır. ABD'nin Orta Doğu'daki olayların kararlı bir yapıya sahip olmasında ki amaçları ışığında Türkiye önem taşımaktadır. Bu açıdan Türk-İsrail ilişkileri de ABD açısından Orta Doğu'daki yaklaşımlarının neticesinde desteklenen bir unsur olmuştur.

1.5.3. Türkiye ve İsrail Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Başlangıcı

Türkiye İsrail ilişkilerinin başlamasında iki ülkenin de kendi içerisinde yaşadıkları güvenlik kaygıları ve dış güçler tarafından bölgedeki tehdit algılamasının sonucu görülmektedir.

Türkiye'nin İsrail'i tanımasındaki etkenlerin başında gelen bu durum aynı şekilde iki ülke arasında gelişen diplomatik ilişkilerinde bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sovyetler cephesinden gelen tehdidin Türkiye'nin yaşadığı güvenlik kaygılarının bir sonucu olarak yüzünü Amerika'ya ve batıya doğru çevirmesi İsrail-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Türkiye'nin ilk başlarda İsrail ile ilişkilerinde beklemeyi ve gözlemleyerek hareket etmeyi tercih etmesinin nedenlerinden biri olan bölgede, gerçekleşen Arap tepkileri aynı şekilde iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin başlama seyrini de etkilemiştir. Türkiye, Arap ülkelerinden gelen tepkilerin artarak çoğalmasına karşın her daim temkinli hareket ederek karşı tarafı küstürmemek için çabalar sarf etmiştir. Burada değinilmesi gereken önemli hususlardan biri de Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerinde Arap endeksli politikaların benimsenmesidir. Öyle ki Türkiye, Arap ülkelerinin İsrail ile politikaları ışığında hareket ederek İsrail ile dış politikası için adımlar atmıştır. İsrail'in bölge içerisindeki gücü Türkiye için önem taşımaktadır. Bu

⁷⁵Tayyar Arı, **Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler Ve Dış Politika**, 4. Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2009, s.252.

çerçevede ilişkiler Türkiye'nin İsrail'i 28 Mart 1949 yılında tanınmasının ardından Arap devletlerinden karşılaşılan tepkiler doğrultusunda pek fazla ilerleme kaydedememiştir.

Geçmiş yıllara bakacak olursak; İsrail ile Türkiye ilişkilerindeki gecikmedeki bir diğer neden ise Suriye ve Türkiye arasındaki gelişen olaylar olmuştur. 1949'lu yıllar da Suriye'nin Amerika'ya doğru yönelerek Amerikan taraftarı bir tutum sergilemesi Türkiye Suriye ilişkilerinin olumlu olarak ilerlemesini sağlamıştır. İki ülke arasında askeri alan da olmak üzere bir takım alanlar da iş birliğine gidilmiştir. Suriye ile ilişkilerin olumlu seyretmesi Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerindeki ilerlemeyi bir süre yavaşlatmıştır. Suriye'deki yönetimin kısa bir süre içerisinde değişiklik göstererek, eskiye nazaran Türkiye ile olan ilişkilerine Suriye'nin eskisi kadar önem vermemesi sonucu yaşanan bu gelgitler, beraberinde İsrail ile yakınlaşma sürecini hızlandırmıştır. Suriye'deki istikrarsız tutuma karşı doğabilecek zararlara karşılık olarak İsrail devleti güneyden gelen tehdide karşı denge unsuru olarak görülmüştür. Burada göz ardı edilmemesi gereken bir durum da Türkiye'nin bulunduğu konumun İsrail'in politik çıkarları açısından büyük önem arz etmesidir.⁷⁶

1950 yılında Türkiye ve İsrail arasında elçiler düzeyinde diplomatik ilişki kurulmuştur. 1990'lı yıllara kadar kayda değer bir gelişme gösteremeyen ilişkilerin 1950'li yıllarda ABD'nin ışığında etkilerini sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Sovyet tehdidine karşı gelen tehditler doğrultusunda Amerika'ya ihtiyaç duyan Türkiye'nin bu aşamada İsrail ile ilişkileri iyi yönde ilerlemiştir. Zaman zaman bu süreçte ikilem yaşayan Türkiye'nin de Süveyş Krizi sonrasında İsrail'in tutumuna verdiği tepki beraberinde diplomatik ilişkilerin maslahatgüzarlık seviyesine indirilmesine neden olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllar Türkiye'nin ABD ile yaşamış olduğu bir takım krizler sonucunda bölgede Arap halklarının desteğine ihtiyaç durması, beraberinde ABD ile yaşamış olduğu silah ambargosu gibi krizler sonucu İsrail ile olan ilişkilerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Bölge içerisinde iki tarafı da kırdırmamak adına Türkiye temkinli hareket etmiş olsa da 1960'lı ve 1970'li yıllarda gerek ABD ile yaşanan sorunlar çerçevesinde gerekse Arap

⁷⁶Özmen, a.g.e., s.274.

lkeleri ile kurduğu yakınlık çerçevesinde İsrail ile olan ilişkilerinde kötü etkiler yaratmıştır.

Bu yılları takiben yaşanan 1967 ve 1973 Arap İsrail savaşlarında da İsrail'e karşı bir tavır takınan Türkiye bu süreçte İsrail ile ilişkilerinin zedeleyici bir zemin hazırlamıştır.⁷⁷

1980'li yıllarda değişim ve dönüşüm yolunda bir takım baskılar sonucu pek fazla ilerleme görülmeyen Türk-İsrail ilişkilerinin 1990'lı yıllara gelindiğinde beklenmedik bir biçimde ivme kazandığı görülmektedir. Bu değişim ve dönüşümün sonuçların Türkiye'yi bölgedeki tutumunu değiştirmeye ittiği gözlemlenmektedir. Bu tutumun değişmesindeki önemli etkenler arasında KKTC'nin bağımsızlığının 1983 de ilan edilmesinin ardından FKÖ ve Arap lkelerinin Türkiye'nin bu süreçte yanında yer almayarak Kıbrıs'ın bağımsızlığını tanımaması gösterilebilir. Öte yandan Suriye ile yaşanan su sorunu çerçevesinde suya karşı terör yaptırımını benimseyen Suriye'nin PKK'ya verdiği destekler de bu süreçte göz önünde bulundurulması gereken faktörler arasında yer almaktadır. Türkiye-Suriye ilişkileri bu çerçevede gerginleşirken İsrail ve Türkiye yakınlaşması bu aşamada ilerleme kaydetmiştir. Aynı zamanda ABD'deki etkin Yahudi lobisinin dış politika amaçlı kullanılması da bu husus da önem taşımaktadır. Örneğin Yahudi lobisi sayesinde Ermeni-Rum lobisinin Türkiye'ye karşı oluşturduğu eylemlere Yahudi Lobisinin destek vermeyerek Türkiye'nin lehine olacak şekilde yanında yer alması ilişkilerin hız kazanmasında etkindir. 1989 tarihli Ermeni Soykırımı Yasa Tasarısının senato gündeminden geri çevrilmesinde Yahudi Lobisinin etkisi söz konusudur.⁷⁸ Yaşanılan bu olaylar çerçevesinde Türkiye-İsrail ilişkilerinde ulusal ortamın yaratmış olduğu koşullar dâhilinde stratejik bir ilerleme kaydedildiği görülmektedir.

1.5.3.1. İkili İlişkilerde Canlanma

1950'li yıllarda Demokrat Parti iktidarının başa gelmesi İsrail açısından bir dönem endişeler uyandırmıştır. İslami kimlik adı altında çalışmalarını yürüten demokrat parti

⁷⁷ İnat, '' Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları'' a.g.m., s.217.

⁷⁸Gencer Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2005, s.43-45.

İsrail açısından, Arap devletler ile yaşanan sorunda bu gibi İslami değerlerin göz önünde tutularak ilişkilerin zedeleneceği yönünde bir takım düşünceler doğurmuştur. İsrail tarafından yeni hükümetin Arap yanlısı bir tutum sergileyeceği düşünülmüştür. İleriki dönemlerde Türkiye'nin dış politikasında da gözlemlenen komşu ülkeler ile ilişkileri iyileştirme fikri demokrat parti döneminde de dile getirilen bir konu olmuştur. Demokrat Parti CHP hükümetinin izlediği dış politikaya nazaran yeni dış politika sürecinde daha aktif ve etkin bir rol oynayacağını sinyallerini vermiştir. Ancak, sanıldığı aksine Demokrat Parti döneminde İslami unsurun etkileri, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde bir gerilemeye yol açmamıştır. Tam tersi olarak demokrat parti döneminde Türkiye'nin izlediği batı yanlısı politikalar İsrail-Türkiye ikili ilişkilerindeki canlılığı artırmıştır. Kore Savaşı'na DP döneminde Türkiye'den asker gönderilmesi Türkiye'nin sergilediği tutumun örneği olarak gösterilebilir. 1950'li yıllar İsrail ile olan ilişkiler de önemli gelişmelerin seyrettiği bir yıl olarak değerlendirilmektedir. Komünizm tehdidine karşı İsrail'in sergilediği tutum iki ülkenin ortak tehdit unsuru olarak gördüğü bir noktada da birleştiğinin bir göstergesidir. Buna ek olarak Kore Savaşı'nda İsrail'in BM yanında yer alarak verilen kararları desteklemesi ilişkilerdeki canlanmanın artmasını sağlamıştır. Türkiye batı ile ilişkilerinin ilerlemesinde İsrail'in etkisinin farkındadır.

Amerika'da yer alan Yahudi lobisinin gücünün Amerika'nın yönetimine olan büyük etkisi Türkiye'yi İsrail'e yakınlaştırmıştır. Bu dönemde ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli adımlar atılmıştır.⁷⁹

Türk –İsrail ilişkileri tarihsel süreç açısından incelendiğinde Soğuk Savaş süresi boyunca mesafeli olmuştur. İsrail'in tanınmasının ardından İsrail'e göç konusunda birçok imtiyaz verilmiştir. Arap Devletlerinden ötürü temkinli davranılmaya çalışılan İsrail ilişkilerinin DP döneminde Batı ile özdeş politikalar içerdiği görülmektedir. Bu aşamada Türkiye, Batı nezdinde İsrail ile ilişkilerine yön vermiştir. Soğuk Savaş'ın ardından bölgede gelişen olaylar ışığında Türkiye'nin kendine özgü bir dış politika süzgecine girdiği ve güvenlik kaygıları ile hareket ettiği görülmektedir.

Soğuk Savaş'ın ardından bölgede beliren Körfez Krizi hali hazırda Türkiye-İsrail ilişkilerinde de etkilerini göstermiş ilişkilerin hız kazanmasındaki etkenlerin başında

⁷⁹Özmen, a.g.e., s.279

gelmektedir. Bu krizin ardından Türkiye ve İsrail ilişkileri ortak bir noktada birleşmişlerdir ve bu birleşmeye ABD tarafından da bu dönemde destek verildiği bilinmektedir. Orta Doğu'daki barış sürecini takiben siyasal ve askeri anlamda bir birleşmeyi öngören ABD, bölge içerisinde güçlü olarak gördüğü iki müttefikinin birleşmesi konusunda katkı sağlamıştır. Türkiye ve İsrail'in bu dönemde istihbarat paylaşımı yaptıkları ve bu konuda silahlı mücadelede ortak hareket ettikleri gözlemlenmektedir. Buna örnek vermek gerekirse Kuzey Irak ve Lübnan da İsrail ve Türkiye benzer girişimlerde bulunmuştur. 1980'li yıllarda baş gösteren bir sorun da Türkiye'deki rejim karşıtı grupların FKÖ kamplarında eğitim alarak Türkiye'ye karşı bir tehdit unsuru oluşturmaları olmuştur.

Türkiye'nin bu çerçevede güveni azalmış bulunmaktadır ve Körfez krizinin beraberinde Irak sorunu da belli başlı meseleler arasında yer almaktadır. FKÖ tarafından da Irak destekli yaklaşımlar ve Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu⁸⁰ İsrail ile Türkiye arasındaki dış politikadaki güvenlik denklemi üzerine kurulan bağı güçlenmiştir.

FKÖ'nün Arap İsrail Savaşları sırasında sergilemiş olduğu direniş ve işgal altında bulunan topraklardaki güç mücadelesi, çoğu kişi tarafından ilgi odağı haline gelmiş, Türkiye açısından da Küba ve Vietnam zaferlerinin ilgiyle izlenilmesi sonucunda sol görüşün baskın olarak Filistin'deki direnişe ilgi göstermesine yol açmıştır. Bu durum Türkiye'de gelecekteki sorunlarında baş göstermesine olanak sağlayan bir duruma sebebiyet vermiştir. Öyle ki FKÖ'nün Suriye, Ürdün ve Lübnan kamplarında silahlı bir eğitim almak amacı ile bu kamplara Türkiye'den giden birçok genç olmuştur.

Bu yaklaşım sadece Türkiye açısından etki yaratmamış, Orta Doğu ve Avrupa'dan da bu kamplara destek vererek silah eğitimi amaçlı giden birçok kişi olmuştur. 1960'ların sonunda hız kazanan bu durum 1980'lerin başında PKK safına geçen örgütlerin Türkiye'de baş göstermesine yol açmıştır.

1969'ların sonunda yaygınlaşan bu düşünce Arap Halklarının İsrail ve ABD'nin hedef alındığı sömürgeci güçlere karşı giriştikleri bir mücadele olarak görülse de daha sonra

⁸⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, ‘‘Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri’’, **Akademik Ortadoğu**, Sayı 2, 2010, s.52.

öğrenilen yöntemler Türkiye açısından büyük bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Türkiye ve İsrail'in yakınlaşmasındaki etkenlerden birinin de bu olduğu düşünülebilir.

Öyle ki 80'li yıllara gelindiği sırada İsrail, Türkiye ile Kürt, Ermeni ve Filistin sorunları açısından bölge olayları dâhilinde iş birliğine gitme taraftarı olmuştur. Özcan'a göre 1990'lı yıllardaki askeri alandaki iş birliğinin altında yatan temel nedenlerden biri de bu sayılmaktadır.⁸¹

1990'lı yıllar da ortak tehdit algılamasından doğan ilişkilerin ekonomik ve siyasal alanda gelişme kaydettiği gözlemlenmektedir. Türkiye ve İsrail'in başlangıcın ardından tekrar bir stratejik iş birliğine doğru yönelmesinin ve bu konuda birleştirecek önemli bir husus da İran'ın etkinliğinin Suriye, Irak ve Lübnan üzerinde artan etkisi olmuştur. Ayrıca Suriye kendi içerisinde yaşamış olduğu iç kargaşa neticesinde, İran tarafından da ekonomik ve siyasal anlamda destek görmüş, Suriye bölgesel anlamda bir güç oluşturarak Türkiye'ye karşı bir oluşum içerisine girmiştir. İran ve Türkiye'nin bu konuda örtüşmediği bir gerçektir. İran tarafından desteklenen bir Suriye İsrail açısından da olumsuz etkiler doğuracaktır. Öte yandan Lübnan'ın iç işlerine yapılan bir İran müdahalesi de İsrail tarafından istenmeyecek bir görüntü teşkil etmektedir. İran tarafından siyasal açıdan destek gören bir Lübnan, öte yandan İran'ın desteği ile güç kazanan Suriye ve desteklenen rejimleri Türkiye ve İsrail'in ortak paydada yer almalarına etken bir durumdur.

Öte yandan Irak sorunu ve İran'ın Irak üzerindeki etkilerinin artması Türkiye ve İsrail'i aynı tarafta yer almaya itecek başka bir konudur. Bu ilişkilerin anlamlandırılmaya çalışılması için ilişkilerin tarihçesine göz atmak gerekmektedir.

Irak'ın kendi içerisinde yaşamış olduğu Şii ve Sünniler arasındaki kriz ve bunun devamı niteliğinde ortaya çıkan IŞİD krizi iki ülkenin stratejik iş birliğinde ortak bir noktada

⁸¹Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, a.g.e. s.28-29.

buluşmalarını gerektiren konular arasında yer almaktadır. Bu süreç de yaşanan olayların ilişkilerde yeniden yapılanma sürecinde etkileri görülmektedir.⁸²

1.5.3.2. Askeri Alanda Meydana Gelen İlişkiler

5 Şubat 1951 tarihinde iki ülke arasındaki hava taşımacılığını düzenlemek için bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın asıl amacı iki ülke arasında gerçekleşen uçuş seferleri için ortadaki prosedürlerin kaldırılma yoluna gidilmesidir.

İsrail ile Türkiye arasında daha öncede görüşülmüş olan bu konu Türkiye'nin birçok konuda olduğu gibi Arap ülkelerinden gelecek sert bir tutuma karşı temkinli davranması nedeni ile ertelenmiştir.

Orta Doğu'da Türkiye'nin siyasi ve ekonomik açıdan güçlü bir ülke pozisyonunda yer alması İsrail'in başından beri Türkiye hakkındaki düşüncelerini olumlu kılmıştır. Orta Doğu coğrafyasında Türkiye ve İsrail ilişkilerine bakıldığında kimi zaman inişli çıkışlı olarak ilerlese de özellikle 1950'li yıllarda bağların kuvvetlendiği görülmektedir.

İki ülkenin de buldukları konum gereği, dış politikadaki ortak kaygıları nedeniyle benzer sorunlar yaşamaları, birbirlerine duyulan yakınlık ihtiyacının artmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin ticari açıdan İsrail için büyük bir pazar konumunda olmasının yanı sıra iki ülkenin de Batıya olan yaklaşımı ve kendi içlerinde barındırdıkları demokratik unsurlar onları birbirlerine bağlı kılmıştır. Amerika gibi büyük bir gücün Türkiye sahasında silah teknolojisini uygulaması, iki ülke arasında askeri alandaki iş birliğini de beraberinde getirmiştir. 21 Aralık 1950 tarihinde İsrail daimi ataşesini Türkiye'ye göndermiştir. Arapların tepkisi ile karşılaşmamak adına Türkiye gecikmeli olarak kendi ataşesini ancak 3 yıl sonra gönderebilmiştir.⁸³

Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler 1950'li yıllardaki gelişmenin ardından askeri alandaki etkilerini 1980'lerde de göstermiştir. 1980'li yıllarda ABD ve Almanya

⁸²Göktürk Tüysüzoğlu, ‘’ Değişen Bölgesel Denklemler Işığında Türkiye-İsrail İlişkilerinde İş Birliğini Tetikleyen Unsurlar, **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, Sayı 3, 2014, s.594.

⁸³Özmen, a.g.e., s.281-283.

tarafından ikinci kuşak olarak adlandırılan F-4 Phantom (Fantom) savaş uçaklarının modernize edilme çalışmaları hakkında bilgi edinen Türkiye bu dönem içerisinde THK'ne ait olan 90 uçağı günümüz koşullarına uydurulması açısından bir takım çalışmalara girmiştir. 1986 yılında yapılan bir çalışma neticesinde modernize çalışmalarında en iyi sonucu İsrail vermiştir. Bu dönem de ANAP hükümeti tarafından İsrail ile iş birliğine gidilmesi reddedilmiştir. Türkiye'nin bu dönemde takındığı tutumun Arap ülkelerinden gelecek tepkilerden kaynaklandığı düşünülmektedir. İsrail'in projenin yeniden Türk hükümeti tarafından görülmesinin istemesi ve askeri açıdan yapılan baskılar sonucunda, bir kez daha Türk heyeti tarafından İsrail'e gidilmesine olanak sağlanmıştır.

İsrail Uçak Sanayi projesi yerinde incelenirken bir taraftan bu eylemin gizliliğine oldukça önem verilmiştir. İsrail'in terörist eylemlere karşı yürüttüğü üst düzey teknolojik donanım ve İnsansız Hava Araçları –UAV olarak adlandırılan ve toprak altına döşenmiş her türlü canlı veya cansız nesneyi anında haber vererek iletişim ağı kuran güvenlik güçlerinin de gece görüş sistemindeki faaliyetlerinde oldukça iyi sonuçlar veren donanım, Türkiye'nin PKK ile yürüttüğü mücadele açısından büyük bir ilgi uyandırmıştır.⁸⁴

Türk-İsrail ilişkilerinin 1990'lı yıllarda askeri iş birliği açısından önemli gelişmeler kaydettiği gözlemlenmektedir. İki ülkenin de birbirlerine karşı üst düzey askeri yetkililer tarafından ziyaret de bulunduğu görülmüş, bu durumda iki ülkenin askeri ve savunma sanayi alanında birbirleri için iş birliği sayılabilecek birçok faktör olduğunun farkına varmalarını sağlamıştır. 1995 yılına gelindiğinde iki ülke arasında hava kuvvetlerinin ülkeler arası topraklarında eğitim uçuşlarına olanak sağlayan bir iş birliği yoluna gidildiği görülmektedir.

Bu durum İsrail açısından büyük bir fırsat olarak değerlendirilirken Türkiye'de bu ölçüde İsrail'in imkânlarından faydalanarak, iki ülke arasında hava kuvvetlerinin değerlendirilmesi açısından fayda sağlamış, bu sayede ilişkiler ivme kazanmıştır.

1996 yılına gelindiğinde ise birçok alanda askeri iş birliğine giden Türkiye ve İsrail Suriye ve İran konusunda da ortak bir hedefte birlikte hareket etmişlerdir. Bu aşamada teröre karşı mücadele sürecinde bilgi alışverişi sağlandığı görülmektedir. İSK, 1996 yılında Irak

⁸⁴Tavlaş, a.g.e., s.22.

ve İran sınırı dâhilindeki Türk güvenlik güçlerine bilgi aktarımı sağlamakla birlikte iki ordunun birbirleri ile olan ilişkilerinde yoğunluk gözlemlenmektedir.⁸⁵

İki ülke arasında 1996 yılında ortak değerlendirmeler artma yoluna gitmiş işbirliği ve bilgi alışverişi dâhilinde ortak bir biçimde hareket edilmiştir.

1990'lı yıllarda Orta Doğu da meydana gelen değişimler Türkiye'nin dış politikadaki güvenlik denkleminin şekillenmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu yıllarda özellikle Türkiye'nin askeri, diplomatik ve siyasal alanlarda dış politikada bir değişim göstermesi uluslararası açıdan önemli bir konudur. Türkiye İsrail ile olan ilişkilerini özellikle 1993 yılının ardından daha da canlandırarak artırması, 23 Şubat 1996 yılında Askeri Eğitim ve İş Birliği Anlaşmasının imzalanması, Orta Doğu politikalarında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Arap ülkelerine karşı temkinli davranarak hareket eden Türkiye, bu baskı ve tutuma karşı gizli tutulan ilişkilere açıklık getirerek ilişkileri göz önünde tutmuştur. İlişkilerde 90'lı yıllarda özellikle ekonomik, askeri güvenlik ve savunma denkleminde durulmuştur. Orta Doğu bölgesi içerisinde İsrail askeri alanda büyük bir güce sahip olmasına karşın, Türkiye'nin Orta Doğu politikalarından ötürü yeterli ilerleme kaydedilmeyen ilişkiler beklentileri karşılamamıştır. Körfez Savaşının da bölgesel etkileri doğrultusunda Türkiye'nin ortadan kalkan sınırları ile ilişkiler daha belirgin bir şekilde yaşanılmıştır. Ortak güvenlik endişelerinden ötürü askeri alanda ilişkiler de yoğunluk görülmektedir⁸⁶

1996 yılında imzalanan Askeri Eğitim ve İş Birliği Anlaşmasının imzalanmasının ardından, anlaşmanın bölgedeki istikrarı artırıcı şekilde bir rol oynayacağı düşünülmüştür. Bu anlaşma ile Türk Subayları'nın İsrail ordusunda İsrail Subaylarının da Türkiye sahasında askeri alanda eğitim görmeleri mümkün kılınmıştır. Aynı zamanda iki ülke arasında teknik anlamda istihbarat paylaşımı, iki tarafın birbirlerine gerçekleştireceği ziyaretleri, personel değişimlerini ve kültürel anlamda da etkilerini göstermektedir. Bu dönemde İsrail-Türkiye arasındaki anlaşmaya paralel olarak yapılan yorumlar arasında

⁸⁵İnbar, a.g.e., s.27-28.

⁸⁶ Gencer Özcan, Friedrich Ebert Stiftung Ekonomi Forumu''Türkiye-İsrail Yakınlaşmasının Nedenleri, Parametreler ve Gelecek için Perspektifler'', **Friedrich Ebert Stiftung Yayınları**, İstanbul, 1999, s.6.

Türkiye'nin bu sayede Suriye sorunu başta olmak üzere Kıbrıs Sorununda da Yunanistan ile yaşadığı problemleri lehine çevireceği gibi görüşler yer almaktadır.⁸⁷

İmzalanan Askeri Eğitim ve İş Birliği Anlaşmasının ardından 26 Ağustos 1996 yılında imzalanmış olan Savunma İş Birliği Anlaşması iki ülke arasında savunma alanındaki bilgi paylaşımını öngörmektedir.⁸⁸

Türk-İsrail ilişkilerinin başlangıçtan bu yana bir takım dalgalanmalar yaşadığı gözlemlenmekle birlikte güvenlikçi bir dış politika yaklaşımından ötürü stratejik bir iş birliğine gidildiğini söyleyebiliriz. Ancak buradaki önemli husus İsrail-Türkiye ilişkileri 1990'lı yıllarda Askeri alanda gelişim kaydetmiş olsa da iki ülke arasında savunma adı altında bir anlaşmanın imzalanmamış olmasıdır. İki ülke arasında bir ittifak olarak adlandırabileceğimiz bir ilişkiye nazaran, iki ülkenin iş birliği adı altında birleştikleri görülmektedir. Türkiye'nin İsrail ile iş birliği için de geçmiş de yaşamış olduğu silah ambargosu gibi zorlu süreçlere bir dayanak olarak avantaj sağlamış olsa da bu yaklaşım ittifaktan çok savunma ve siyasal anlamda bir yakınlaşma olarak görülmektedir. Bu amaçla iki ülkenin de benzerlikleri örtüşen problemleri mevcuttur. Türkiye yapmış olduğu AEİA ile bölge içerisindeki güvenlik kaygılarını lehine çevirmiş, İsrail'in imkânlarından yararlanmış ve PKK terörüne yönelik önemli istihbarat elde edebilme konusunda da avantaj sağlamıştır.

1.5.3.3. Ticari ve Ekonomik İlişkiler

4 Temmuz 1950 tarihli ticaret ve ödemeler antlaşması Türkiye ile İsrail arasında imzalanmıştır. Bu dönem de yer alan görüşler de bu anlaşmanın imzalanmasının altında yatan nedenin, İsrail'in Kore Savaşı'nda BM milletlerin kararına taraf olması olduğu

⁸⁷Dursunoğlu, a.g.e., s.237.

⁸⁸Meliha Benli Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri", **Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik**, Der: Meliha Benli Altunışık, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.203.

düşünülmektedir. Bu anlaşma ile birlikte ikili ilişkilerin ritmi hız kazanmıştır. Anlaşma ticari amaçlar taşımasının yanı sıra özellikle İsrail açısından siyasi boyutları da içinde barındırmaktadır. Orta Doğu gibi kendi içerisinde sorunlu bir bölgede, İsrail'in Arap devletleri tarafından ticari açıdan ambargoya uğratılması, Türkiye'nin İsrail açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türkiye sayesinde İsrail'in Orta Doğu'da kendini Arap ülkelerinin sergilediği tutuma karşı güvenceye alması İsrail açısından oldukça önemlidir. Burada ortaya çıkan bir durum da Türkiye'nin Arap ülkelerinin İsrail'e karşı sergilemiş olduğu tutuma rağmen ikili ilişkilerini ticari bir bağ kurularak güçlendirme yoluna gitmesidir.⁸⁹

1950'li yıllarda Türkiye İsrail arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişim gösterdiği görülmektedir. Türkiye ve İsrail'in ikili iş birliğini destekler nitelikteki yaklaşımları ekonomik ilişkilerin seyrini etkilemiştir. Özellikle 1946 yılında İsrail'in Arap ülkeleri tarafından uğramış olduğu ambargo sonucunda Türkiye'nin İsrail açısından önemli bir konuma gelmiş olması, İsrail'in yeni kurulan bir alt yapısının olduğu düşünülürse iki ülke açısından ilişkileri etkilemiştir. Ancak Türkiye ve İsrail ilişkileri, bölge siyaseti neticesinde şekillenmiş ve ekonomik ilişkilerinde iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler ışığında etkilendiği görülmektedir.

1956 yılındaki Süveyş Kanalı sorunu buna örnek oluşturmakla birlikte 1970'li yıllarda yaşanan petrol ambargosunun sonucunda ilişkilerin durma noktasına geldiği de bilinmektedir.⁹⁰

İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkilerin 1990'lı yıllarda ekonomik ve siyasal açıdan gelişme göstermesinin ardından 1993 tarihinde Türk-İsrail İş Konseyi kurulmuştur. İş konseyi ile iki ülke arasında teknoloji, bilişim, medikal ve tarım, gıda gibi alanlarda da faaliyetler düzenlenmiştir. Bu dönem de ek olarak iş birliğini geliştirmek amacı ile 3. ülkelere ziyaretlerde bulunulmuştur. Orta Asya'ya gerçekleştirilmiş ziyaretler bu girişime örnek gösterilebilir. 1997 yılına gelindiğinde iki ülke arasında imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşması'nın beraberinde İş Konseyi'nin faaliyetleri de genişleyerek Bankacılık

⁸⁹Özmen, a.g.e., 280.

⁹⁰ Burcu Gültekin Punsman, "Türkiye-İsrail: Ekonomi ve Siyasetin Ayrışmasına Doğru", **TEPAV Ağustos Değerlendirme Notu**, 2011, s.1.

ve Finans Sektörü konusunda da iki ülke arası iş birliğinin niteliğini artırıcı yönde ziyaretler gerçekleştirilmiştir.⁹¹

Türkiye ve İsrail arası Serbest Ticaret Anlaşması 14 Mart 1996 tarihinde imzalanmış Mayıs 1997 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın genel amaç ve kapsamı arasında iki ülke arası iş birliğinin artırılmasına yönelik hükümler yer almaktadır. Ayrıca karşılıklı mal ve hizmet genişletilmesinin teşviki yoluyla iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri artırmak, iki ülke arası dürüst rekabet koşullarını sağlamak gibi maddelere yer verilmiştir.⁹²

1990'lı yıllarda hızla ivme kazanan ilişkilerin imzalanan Serbest Ticaret anlaşması sonucu, ekonomik anlamda Türkiye ve İsrail ilişkileri canlanma göstermiştir. Bu anlaşma Türkiye'deki iş adamlarının yalnız İsrail pazarlarında değil aynı zamanda Ürdün, Filistin ve Amerika pazarlarına da ulaşabilmeleri adına fırsat olarak görülmüştür. İki ülke arası 90'lı yıllarda ticaret hacminin ilerleme kaydettiği gözlemlenmektedir.⁹³

Aynı zamanda, Türkiye ve İsrail arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının bir devamı niteliğinde imzalanarak, AB ülkelerinin ticaret kriterlerine uyum amaçlı imzalanmıştır. İsrail aynı zamanda ABD ve AB ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Bu nedenle Türkiye ve İsrail arasında gerçekleşen bu anlaşma Türkiye'nin ABD piyasasına açılmasında da rol oynamaktadır.⁹⁴

İki ülke arası imzalanan Serbest Ticaret anlaşmasının ticaret hacimde büyük artış gösterdiği görülmekle beraber aynı zamanda iki ülke arası GAP projesi kapsamında İsrail tarımsal kuruluşları ve Türkiye arasında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. GAP çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.⁹⁵ Türkiye ve İsrail arasında gelişme gösteren bir diğer konu ise 1 Haziran 1992 tarihinde Turizm Alanında İş birliği Anlaşması imzalanması olmuştur.

⁹¹ (Erişim) https://www.deik.org.tr/Konseyl/10/T%C3%BCrkiye_%C4%B0srail.html, 10 Eylül 2016

⁹²Anlaşmanın tam metni için bkz., R.G. (18 Temmuz 1997), S. 23053 , s.3.

⁹³Altunışık, a.g.m., s.203.

⁹⁴Punsmann, a.g.m., s.3-4.

⁹⁵ Ester Ruben, Friedrich Ebert Stiftung Ekonomi Forumu, ‘‘ Toplantı Sonuç Raporu’’, **Friedrich Ebert Stiftung Yayınları**, İstanbul, 1999, s.50.

İki ülke arasındaki turizm faaliyetlerini geliştirmek amacı ile yapılan bu anlaşma, turizm alanındaki iş birliğini teşvik edici niteliktedir. Anlaşma metni içerisinde madde 8 de yer alan bilgiye göre iki ülke temsilcilerinden oluşan, iş birliğinde kaydedilen gelişmeleri izleyen bir Karma Komisyon kurulmasına da karar verilmiştir.⁹⁶ Bu anlaşmanın imzalanmasının ardından iki ülke arasındaki turizm faaliyetlerinde olumlu bir gelişme görülmüştür.

Türkiye İsrail ilişkilerinde gelişen bir başka önemli konuda iki ülkenin tarımsal alanda iş birliği yapmaları olmuştur. İsrail'in tarımsal alanda iyi bir teknolojik güce sahip olması, Türkiye açısından avantaj yaratmıştır. Özellikle İsrail'in girişimleri sonucunda, Türkiye ve İsrail Orta Asya ve Kafkasya'da birlikte yatırım girişimlerinde bulunmaya yönelik önemli adımlar atmışlardır.⁹⁷

Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerde ekonomik anlamda kaydedilen ilerlemeler, Orta Doğu'da gerçek anlamda bölgesel bir barışında önünü açmaktadır. Ekonomik ilişkilerin ilerleme kaydetmesiyle bölge içerisinde bu durum, Türkiye'nin de diğer ülkelerle ilişkilerine katkı sağlayacaktır. Ekonomik anlamda bu sayede bölgedeki istikrarı açısından Türkiye'nin konumu iyi yönde olacaktır.

⁹⁶ Antlaşmanın tam metni için bkz., R.G., 11 Eylül 1992, S.21342, s.2.

⁹⁷ Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, a.g.e., 90.

2.BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI’NDA ORTA DOĞU YAKLAŞIMI

2. 1. Orta Doğu’da Meydana Gelen Gelişmelerin Türk-İsrail İlişkileri Üzerindeki Etkileri

2.1.1. Bağdat Paktı

Türkiye NATO’nun kuruluşundan bu yana kendi güvenlik endişelerinden ötürü bu örgütün içerisinde yer almak istemiştir. Özellikle 1945’de Sovyet etkisinin yaratmış olduğu etkiler bakımından Türkiye bu fikrini daha da belirginleştirmiştir. Ülke topraklarının güvenliği için endişe duyan Türkiye, bu konuda Batı kanadında yer almayı tercih etmiştir. NATO üyeliği Türkiye açısından başından beri uygulanan Batı politikasının bir devamı niteliğinde görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye’nin taşıdığı endişeler arasında NATO üyesi olmaması dâhilinde ABD’deki yardımların kesileceği endişesi yer almaktadır. Ekonomik açıdan ve askeri açıdan bu takım endişelere giren Türkiye, NATO üyeliği için 1950 yılında ilk başvuruyu CHP döneminde yapmıştır. DP döneminde devam ettirilen üyelik süreci ilk etapta istediği sonucu alamayınca DP hükümeti muhalefetin karşı çıkışlarına rağmen NATO’ya girebilmek amacı ile Kore’ye asker göndermiştir. Bunun üzerine NATO üyelik sürecinde tekrar gündeme gelen Türkiye’nin taleplerinin halen yerine getirilmemiş olması sert tepkilere yol açmıştır. ABD bu dönemde Türkiye’nin NATO’ya girmesinin yanı sıra hayata geçirmek istediği Akdeniz Paktı’nı gündeme getirmiştir. Pakt yarattığı sonuçlar bakımından Türkiye açısından olanaksız görülmüştür. Türkiye, Yunanistan, Mısır, İngiltere ve İtalya’nın içerisinde yer almaları hedeflenen Pakt da Türkiye, Orta Doğu’da bu süreçte yaşanan Arap-İsrail savaşlarından ötürü Pakt girişimine karşı çıkmıştır. Değişen dünya düzeninin etkilerini göstermeye başladığı dönemde 1949 tarihinde Sovyetlerin atom silahlarına sahip olduğunun ortaya çıkması sonucunda ABD’nin endişeleri artmış bu konuda Türkiye’den hava üslerini açması konusunda yardım istemiştir. Türkiye ancak bu koşulu NATO sürecine dâhil edilmesi sonucu gerçekleştireceğini bildirmiştir. Türkiye’deki açık bir Sovyet tehdidi ABD ve Avrupa açısından tehdit oluşturacağından ötürü ABD

tarafından 1952 yılında Türkiye NATO'ya dâhil edilmiştir.⁹⁸ Sovyetlerden gelen tehditleri çevrelemek adına ABD bu çerçevede savunma mekanizmasını oluşturmak adına birçok girişimlerde bulunmuştur.

Bağdat Paktı da Sovyetleri çevreleme politikasından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetleri sıcak denizlerdeki emellerini gerçekleştirmesini engellemek adına oluşturulan bu pakt başlangıçta Türkiye ve Pakistan arasındaki ikili iş birliğini ön görünken daha sonra Irak, İngiltere ve İran'ın da katılımıyla bölge içerisinde bir savunma mekanizması oluşturulmuştur. Pakt Arap ülkelerinin arasında bir bölgesel savunma alanı oluşturularak Sovyetlerin güney tehdidine karşı bir engel niteliği taşımaktadır. Irak dışındaki Arap devletlerinin Pakta katılımını sağlamak, Bağdat Paktı'nın hedefleri doğrultusunda yer almaktadır. Türkiye Orta Doğu ile Batı ülkeleri arasında bu pakt sayesinde köprü görevini üstlenmeyi hedeflemektedir. Demokrat Parti döneminde, Adnan Menderes bu sebeple Arap ülkelerini pakta katılmalarını gerçekleştirmek adına ziyaretlerde bulunmuştur. Ancak Mısır, Suriye ve Lübnan'ın pakta katılmayı kabul etmemeleri, bölgesel sorunlarında yarattığı etkiler bakımından gerçekleşmemiştir. Orta Doğu bölgesinde etkinliğini devam ettirebilmek ve bölgesel güç olmayı hedefleyen Mısır için büyük bir tehdit unsuru olarak yer alan Irak, bu dönemde bölgede yalnız bırakılmıştır. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan pakt girişimine girmeyi reddederek kendi içlerinde bir savunma mekanizması kurmayı hedeflemişlerdir.

Bu konuda Irak yalnız bırakılmıştır ve ileriki tarihlerde bu pakta üye olmayı planlayan Arap Devletleri için beklenen nihai son da tam olarak bu durumu teşkil etmektedir.⁹⁹

Bağdat Paktı Mısır açısından bakıldığında Arap Birliği'nin parçalanmasını sağlayan bir girişimdir. Öte yandan bölge de Irak'ın üstün bir konuma gelecek olması da Mısır'ı endişelendiren konular arasında yer almaktadır. Bölge içerisinde Suriye'nin Türkiye ile yaşadığı bölgesel problemlerden ötürü ve aynı zamanda bölgedeki Türkiye-Irak yakınlaşmasından endişe duymasından dolayı Suriye Mısır'a yakınlaşmıştır. Diğer

⁹⁸Erhan, Çağrı. "ABD ve NATO ile İlişkiler", *Baskın Oran (ed.)*, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.543-550.

⁹⁹ Mahir Küçükvatan, "Soğuk Savaş'ın Türk Dış Politikasına Etkileri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, 2011, s.77.

yandan Suudi Arabistan ve Irak arasında baş gösteren sorunlar, pakt girişimine karşı çıkan Mısır'ı bölge içerisinde Irak'ı yalnız bırakarak pakt oluşturmaya itmiştir. Mısır'ın bu dönemde Bağdat Paktna karşı çıkmasının nedenlerinden biri de Sovyetlerden almış olduğu silah yardımına güvenmesidir. Mısır bu sayede bölge içerisinde Batı'nın silah satışındaki tekeli kırılmıştır.¹⁰⁰

Bağdat Pakti'nin kurulmasında Türkiye ilk etapta Arap Devletleri'nin bu görüşe sıcak bakacağı düşüncesini taşımaktadır. Bunun nedenleri arasında batıdan gelecek yardımların Arap Dünyası için olumlu karşılanacağı düşünülmektedir. Aslında temele bakmak gerekirse Arap ülkeleri başından beri sömürgeci yaklaşımlarından ötürü Batı karşıtı bir görüş beslemektedir. Bunun sonucunda Batı tarafında yer almaları demek de bir nevi İsrail Devleti'nin politikalarını onaylamak anlamına gelmektedir. Bu dönemde Arap Devletleri Sovyetlerden gelen Komünizm tehdidinden çok İsrail Devleti'nin yarattığı etkilerden çok daha fazla endişe duymaktadırlar. Türkiye'nin bölge içerisindeki Pakt kurma girişimi, ABD açısından da oldukça faydalı bir gelişme göstermektedir. Nitekim ABD'nin Sovyetlerden gelen tehdidi bastırmak adına Orta Doğu'da etkin bir rol oynayacaktır. Öte yandan Türkiye bu pakt ile Sovyet tehdidini bir nevi azaltmaya çalışırken ileriye dönük gelişebilecek olayları ön görememiştir.

Bağdat Pakti'nin oluş süreci Türk-İsrail ilişkileri açısından da değerlendirildiğinde ikili ilişkilerde olumsuz bir etki yaratmıştır. İlk etapta İsrail pakta karşı çıkan diğer Arap ülkeleri gibi sert bir tepki göstermeyerek durumu izlemeye almıştır. Ancak Türkiye ve Irak yaklaşımı ve beraberinde baş gösteren olaylar ışığında İsrail'in bölgedeki endişeleri artmıştır. Güvenlik adına bölgede tehdit algılayan İsrail Türkiye'nin politikalarını Arap yanlısı bulmaktaydı. Bunun beraberinde Irak'ın bu pakta İsrail'i almasının mümkün olmayacağını açıklaması ve ardından Menderes'in bu dönemde Suriye'yi ikna etmek adına görüşmeler gerçekleştirmesi ve bu görüşmelerin sonucunda Suriye'nin endişelerini gidermek adına İsrail'den gelecek bir tehdide karşı Türkiye'nin Arap Devletleri'nin yanında yer alacağını belirtmesi, İsrail açısından endişeleri daha da artırmıştır. Bu konuda

¹⁰⁰ Sabit Duman, ‘‘ Ortadoğu Krizleri ve Türkiye ‘’, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, ,Sayı 35-36, 2005, s.317.

ABD ve İngiltere'yi de pakt girişiminin engellenmesi konusunda ikna etmeye çalışan İsrail, sıkça rahatsız olduğu konuları da dile getirmiştir.

Bu konuda Bağdat Paktı'nı Irak'ın kendisine karşı kullanabileceğini söyleyen İsrail Türkiye'den bu konuda garanti almıştır ancak bu dönemde Arap tepkilerine maruz kalınmamak adına bu yaklaşım gizli tutulmuştur. Arapların bölgedeki saldırgan tavırlarının İsrail'e karşı artacağı yönünden endişe duyan İsrail 1955 yılında Türkiye ile ilişkileri tekrar gözden geçirerek Türkiye'nin mevcut İsrail konusundaki yaklaşımları hakkında bilgi almak istemiştir. Türkiye'nin kararlarını gözden geçirmesi dâhilinde 1955 yılında Türkiye İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler en alt seviyeye ulaşmıştır. Bağdat Paktı ardından bölgede yaşanan Süveyş krizi ile birlikte ilişkiler daha da gergin bir hal almıştır.¹⁰¹ ABD tarafından önceleri komünist tehdide karşı Türkiye, Irak, İran ve Pakistan'ı birleştirmeyi kapsayan bu pakt, askeri müdahale, iç savaş ayaklanma gibi sonuçları beraberinde getirmiştir.

2.1.2. Süveyş Krizi

Süveyş Kanalı 1869 tarihinde Fransa'da bir şirket tarafından deniz trafiğine açılmış bulunmaktadır. Kanalin stratejik açıdan önemini fark eden İngiltere, kanalın kendisi için hayati önem taşımasından ötürü 1875 yılında kanalın hisselerinin belli bir bölümünü satın almak için girişimlerde bulunmuştur.

Bu sayede Uzak Doğu sömürgeleri, Hindistan, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya ulaşmada stratejik gücü elinde bulunduracaktır. Yine aynı amaçla İngiltere, 1881 tarihinde Mısır'ı işgal etmiş fakat bölgede yayılan Arap Milliyetçiliğinin aleyhine sonuçlanmasından ötürü 1936 yılında Mısır ile bir ittifak kurmuştur. Bu sayede bölge içerisinde 10.000 asker ve 500 pilot bulundurma hakkını saklı tutmuş ve aynı zamanda aralarındaki bağı güçlendirilmiştir. 1940 yılında İtalya'nın Mısır'ı işgal etmeye kalkışmasından dolayı İngiltere 1936 ittifakını temel alarak bölgeye 200.000 kişilik bir kuvvet sevk etmiştir. 2 yıl sonra Savaş İtalya ve Almanya kaybı ile sonuçlanmış ancak Mısır'ın isteğine rağmen

¹⁰¹ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "İsrail'le İlişkiler", *Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.645.

İngiltere bölgeden çekilmemiştir. Bunun nedenleri arasında kanalın stratejik öneminin artması gösterilebilir. Ancak, İngiltere'nin kanaldan çekilmemesi üzerine Nasır, 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiştir¹⁰²

Nasır'ın Kanalı millileştirmesini açıklamasının ardından İsrail, Fransa ve İngiltere arasında Paris yakınlarında Sevr'de gizli bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantı sonucunda İsrail'in Mısır'ı işgal ederek kanaldan çekilmeye zorlaması amaçlanırken, İngiltere ve Fransa da bu kanalda tekrar söz sahibi olarak buradaki kontrolü ele geçirmeye çalışmışlardır. Silahşor adı verilen bu operasyonla İsrail bölgedeki güvenliğini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.¹⁰³

Uluslararası alanda da oldukça tepki toplayan bu durum ABD tarafından da kınanmıştır. Süveyş Krizi sonucunda ABD'nin bölgedeki etkinliğinin belirgin bir hal aldığı görülmektedir. ABD bu tutumuyla SSCB ile aynı düşüncede bir tutum sergileyerek Tahranda gerçekleşen toplantıda İngiltere, Fransa ve İsrail'e karşı oluşturulan cepheyi destekleyici bir tutum sergileyerek Pakt üyeleri yanında yer aldığını belirtmiştir. ABD tarafından İngiltere ve Fransa'ya karşı sergilenen bu davranışın Türkiye ve ABD ilişkileri açısından olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Nitekim ABD'nin Orta Doğu politikaları açısından Türkiye'nin önemi artış göstermiştir. Bu dönemde mevcut Suriye, Mısır ve SSCB yaklaşmasının önünü kesmek ve İngiltere'nin bölgede yaratmış olduğu istikrarsızlıklardan faydalanabilmek amacı ile ABD tarafından Eisenhower Doktrini ilan edilmiştir. ABD'nin bu doktrin ile bölgedeki etkinliğini artırıcı yöndeki çabaları Türkiye ile arasında askeri ve ekonomik anlamda bir yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Türkiye tarafından doktrinin Orta Doğu'da gerçekleşen mevcut durumu önlemeye yönelik olduğu görüşü desteklenmiştir. Süveyş Krizi ile birlikte Türkiye Sovyetlerin yayılmacı politikalarını engelleyeceğini düşünmüş aynı zamanda İngiltere'nin Süveyş de yarattığı boşluğu SSCB'nin dolduracağı yönünde endişe duymaktadır.¹⁰⁴ Böylece Türkiye, ABD'nin Orta Doğu'daki askeri kanadı rolünü üstlenmiştir. Eisenhower

¹⁰² Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e., s.117.

¹⁰³ Süer, Atmaca, a.g.e., s.40.

¹⁰⁴ Öztürk, a.g.e., s.73.

Doktrini ile ABD Orta Doğu'ya resmen girmiş bulunmakta ve bu doktrin ile Sovyetlere karşı bir denge politikası oluşturulduğu görülmektedir.

Süveyş Krizi süresince Türkiye takındığı tavır ile ABD yanlısı olmuştur. Nasır'ın Süveyş'i millileştirmesinin hemen ardında Türkiye, Kanalı en çok kullanan 21 ülke ile birlikte Londra'da gerçekleşen bir toplantıya katılarak, Süveyş Krizi sorunun çözüme kavuşturulabilmesi adına "Dulles Planı" adı verilen Kanalı kullanılması düzenleyen plana 18 ülke ile birlikte evet oyu kullanmıştır. Bu tutum Mısır ve Türkiye ilişkilerini daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Türkiye'nin bu davranışlarına sebep Mısır'ın Bağdat Paktı konusundaki davranışları gösterilebilir. Orta Doğu'da Bağdat Paktı beraberinde gerginleşen günlerde Nasır'ın Yunanlı bir gazeteciye Kıbrıs sorununda Rum tarafını haklı gördüğüne dair bir açıklamada bulunması da Türkiye'nin gerekçelerini bir nevi ortaya koymaktadır. Türkiye, Nasır'ın bu sorunlar karşısındaki tavrından ötürü İngiltere'yi kanal probleminde desteklediği görülmektedir. Ancak beklenmeyen bir gelişmenin baş göstermesi ve İngiltere'nin Fransa ve İsrail ile Mısır'a savaş açmaları üzerine Türkiye Orta Doğu'da zor bir duruma sokulmuştur.¹⁰⁵

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi sorunu batıya karşı bir cephe oluşturulduğu yönünde bir algı oluşturmuştur. Mısır'ın lider konuma gelecek olması Irak tarafından endişe duyulan bir konu olmuş ve Irak bu yönde İngiliz desteğini yanına alarak ilerlemeyi tercih etmiştir. Mısır'ın İngiltere karşısında direnç gösteremeyeceğini düşünen Irak aynı zamanda Mısır'ın Arap dünyası içerisindeki prestijini sarsmaya yönelik hareket etmiştir. Bu saldırı Arap dünyasında tepki toplarken Irak bu tepkilerden yana eleştirilenlerin başında geliyordu. Arap dünyasına karşıtlığından ötürü batı yanlısı tutumları ile oldukça dikkat çeken Irak, bu süreçte de Araplar tarafından oldukça sert tutumlara maruz kalmıştır.

Süveyş Krizi yarattığı sonuçlar bakımından İngiltere'nin müttefiklerini Türkiye'de aralarında olmak üzere olumsuz etkilemiştir. Arap dünyasından gelen tepkilerin etkisi ile bir yandan da Mısır'ın konumsal olarak güç kazanmasını önlemek için, Bağdat Paktı

¹⁰⁵ Özmen, a.g.e., s.304-305.

üyeleri tarafından bu durumun önünü kesebilmek ve değerlendirmek amacı ile Tahran'da toplanılmıştır.¹⁰⁶

Süveyş Kanalı'nın millileşmesinin ardından ortaya çıkan gerginlik Türkiye açısından da bir takım sonuçlar doğurmuştur. İsrail'in ve ardından İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırımları sonucunda Orta Doğu'daki durumdan ötürü Türkiye İsrail'in saldırgan tutumunu eleştirmiştir. Bu dönemde DP hükümeti, İsrail'in yanında İngiltere ve Fransa'ya da saldırgan bir davranışa verilen destekten ötürü yadırgamış olsa da NATO müttefiki olan bu iki ülke tam anlamı ile hedef gösterilmemiştir. Süveyş Krizi Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri oldukça etkilemiş, Türkiye'nin İsrail'e karşı olan tutumunun değişmesine neden olmuştur. Bağdat Paktı'nın üyeleri tarafından gerçekleştirilen ve Tahran'da gerçekleşmiş olan toplantıda Türkiye İsrail'e karşı olan tutumunu belli ederek onu kınadığını gösteren bir karara onay vermiştir. Bu toplantıya İngiltere davet edilmemiştir. İyice gerginleşen ilişkilerin ardından Türkiye Tel Aviv de bulunan elçisini geri çekmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu davranışların altında yatan temel nedenin Bağdat Paktı içerisinde Türkiye ile müttefik olan Irak'a, Türkiye'nin İsrail ile diplomatik açıdan ilerleyen ilişkilerden ötürü gelen sert tutumların önünü kesmek olduğu düşünülmektedir. Türkiye bu davranışları sergilerken Bağdat Paktı içerisindeki bir diğer müttefiki olan İngiltere'nin de tepkisini almamaya çalışmıştır.

Öte yandan Arap Dünyası tarafından gelen eleştiriler engellenmek adına Tel Aviv de bulunan elçi geri çekilme kararı onaylanmıştır. Tüm bu yaşanan gelişmeler Mısır ile Türkiye arasındaki sorunları çözmeye yetmese de, İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkileri oldukça gergin bir döneme sokmaya yetmiştir. 1980'e kadar ikili ilişkiler diplomatik açıdan maslahatgüzarlık seviyesine indirilmiştir.¹⁰⁷

Türkiye ve İsrail ilişkilerinin gerginleşmesine yol açan bu durum aynı zamanda ABD ile müttefiklerinin ters düşmesine yol açmıştır. Bu sürede ABD tarafında yer alan ve İsrail'i yaptığı davranışlardan dolayı kınayan Türkiye'nin aynı zamanda Bağdat Paktı'nın sarsılmaması içinde çaba gösterdiği ve tepki çekmeden ilerlemeye çalıştığı görülmektedir. Türk İsrail ilişkilerinin 1990'lı yıllara kadar gelişme gösterememesinin

¹⁰⁶ Duman, a.g.m., s.323-324.

¹⁰⁷ Erhan, Kürkcüoğlu, "İsrail'le İlişkiler", a.g.m., s.646.

nedenleri arasında Süveyş Krizi gelmekle beraber bu durum Türkiye'nin ABD tarafından bölgede ihtiyaç duyulan bir konuma gelmesi açısından olumlu sonuçlanmıştır. Sovyetlerin Süveyş Krizi ile bölgeye müdahalesinin ardından ABD'nin de bölgeye girmesi, iki süper güç arasında süregelen anlaşmazlığı sonucu bölgedeki istikrarın zedelenmesi dengeleri iyice sarsmıştır. İngiltere ve Fransa bölgede güç kaybederken SSCB'nin bölgeye müdahalesi artış göstermiştir.

2.1.3. Suriye Krizi

1. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Versailles Anlaşması, daha öncesinde Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını belirli koşullar dâhilinde tanınabileceğini ön gören bir anlaşma olmakla birlikte, bu ülkelerin manda yönetimi altında bulunarak mevcut durumlarını sürdürebilecekleri gibi belirli şartları içermektedir. Milletler Cemiyeti tarafından resmen kabul edilen şartlar dâhilinde Britanya, Irak ve Filistin'den sorumlu olurken Fransa ise Suriye ve Lübnan'ın sorumluluğunu üstlenmiştir. Suriye'nin Fransa egemenliğinde bulunduğu dönemler içerisinde 1920 ve 1926 yılları anlaşmazlıkların olduğu bir dönemi oluştururken, 1936 ve 1946 yılları arasında Suriye'nin bağımsızlığını elde ettiği bir dönemden oluşur. Orta Doğu içerisinde oldukça heterojen bir nüfusa sahip olan Suriye'nin 1920 yılında böl ve yönet politikası dâhilinde koparılması ve bunun sonucunda etnik ve dini farklılıklar gereği Suriye'nin dört ayrı parçaya ayrılması Fransa'nın o dönemde bölge politikasını sağlamlaştırmaya yaramıştır. 1936 tarihinde Fransa ile bölgeyi 3 yıl içerisinde terk edeceğini ön gören bir ittifak imzalayan Suriye, 1939 yılında 2. Dünya savaşının baş göstermesinden dolayı hukuken bir bağlayıcılık taşımayan Suriye-Fransız anlaşmasının geçerliliğini savaş sonrası dönemde elde edebilmiştir. Savaş sonrası dönemde iki süper gücün bölgeye müdahalesi sonucu ve buna ek olarak İngiltere'nin de üzerinde yarattığı baskı ile Fransa 15 Nisan 1946 tarihinde bölgeden çekilerek 17 Nisan 1946 tarihinde de manda yönetimine son vererek Suriye'nin bağımsızlığını sağlamıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Demir, a.g.m., s.695-696.

Irak, 1930 yılında bağımsızlığını almasının ardından 3 Ekim 1932 tarihinde Milletler Cemiyetine üye olmuştur. Bu durum Suriye açısından beklenti yaratmış ve beraberinde bağımsızlık düşüncelerini gündeme getirmiştir.

Bu dönemde aynı zamanda Orta Doğu bölgesi içerisinde yaşanan olaylar Fransa ve İngiltere tarafından tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. 1936 tarihinde İtalya'nın Mısır'ı işgal etmesinin İngiltere açısından yaratmış olduğu tehdit sonucu Mısır ve İngiltere'nin bir anlaşma yoluna gitmesi ile sonuçlanmıştır. Mısır'ın da Irak gibi Milletler Cemiyeti'ne üye olması öte yandan Orta Doğu bölgesi içerisinde değişen dengeler, Suriye'nin de bağımsızlık sinyallerini beraberinde getirmiştir. Fransa'nın Suriye'ye karşı politikalarını etkileyen unsurlar arasında Suriye'de baş gösteren direniş hareketlerinin etkisi söz konusudur. Mandası altında bulunan bir ülkeye bağımsızlık verildiğinde eskisi kadar bölgede etkili olamayacağını düşünen Fransa Orta Doğu'da gelişen olaylar ışığında bu yönde bir mecburiyet yaşamıştır. Bağımsızlık görüşmelerinin başlaması Suriye'deki dengeleri değiştiren bir etki göstererek siyasal açıdan ülke halkının kaderini belirleyici bir rol oynamaktadır.¹⁰⁹

İki dünya savaşı arası dönemde genel anlamda Orta Doğu'da İngiliz egemenliği hâkim bulunmaktadır. Bu dönemde Türkiye'nin Orta Doğu ile olan ilişkileri alt bir düzeyde seyretmiştir. 1936 tarihinde Fransa'nın manda yönetiminde bulunan Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık öngörmesi Türkiye'yi Orta Doğu bölgesi ile yakından ilgilenmeye itmiştir. Bunun başlıca nedeni arasında İskenderun sancağının yapılan anlaşma neticesinde Suriye topraklarına dâhil edilmesi olmuştur.

Beraberinde Fransa'nın bölgeyi terk etmesi sonucu bölgedeki egemenlik Suriye'nin eline geçmektedir ve bu durum Türkiye'yi Suriye ile ilişkilerinde gerginliğe götürmüştür. Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunan ve mücadele sırasında alınamayan yerlerden biri Musul diğeri Hatay'dır. Türkiye 1937-1939 yılları arasında sorunu diplomatik bir yol ile çözmek için çaba sarf etmiştir. İskenderun Sancağı Hatay ismi ile 1938 yılında bağımsızlığını alarak bir yıl sonra Türkiye'ye dâhil olma kararı alınmıştır. Ancak 1945 yılında Fransa'nın Suriye ve Lübnan'dan çekilmesinin ardından ikili ilişkiler gergin bir

¹⁰⁹ Doğan Şentürk, **Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003, s.10.

döneme girmiştir. Baas Partisinin Suriye’de izlediği politika neticesinde yönetimdeki gücünün arması ve bunun beraberinde 1963 yılındaki darbe ile tamamen söz sahibi olması iki ülke arasındaki Hatay sorununu tekrar gündeme getirmiştir. Hatay sorunu yalnız Türkiye-Suriye ilişkilerini değil aynı zamanda Orta Doğu’daki mevcut bölge politikalarının Türkiye ile ilişkileri açısından da etkileri görülmektedir.¹¹⁰

Süveyş Krizi sırasında dış politikada Arap Devletleri Batı’ya karşı bir cephe oluşturmuş, bunun beraberinde de İsrail’ karşı bir tutum sergilemişlerdir. Krizin yaratmış olduğu bölgesel etkiler neticesinde mevcut olan Mısır Suriye yaklaşması da Türkiye’yi rahatsız eden durumlar arasındadır. Dış politika da aynı denklem üzerinde yer alamayan ilişkiler gerek Türkiye ve Mısır ilişkileri açısından gerekse Türkiye ve Suriye ilişkilerinin bozulmasına olanak sağlamıştır. Batı ile olan ilişkilerinden ötürü Orta Doğu bölgesinde batı yanlısı olarak görülen bir Türkiye gün yüzüne çıkmıştır. Soğuk Savaş süresi boyunca ikili ilişkiler mevcut kutuplaşmadan ötürü zarar görmüştür. Suriye dış politikasını bu yönde şekillendirirken iç siyasetinde de oldukça karmaşık bir hale bürünmüştür. Baas Partisi’nin yönetimdeki etkisinde sosyalist fikirlerin öne çıkması ve Türkiye ve İsrail’i bir tehdit unsuru olarak görmesi, İsrail’in varlığının batı desteğinden kaynaklanması ve gücünü batıdan almasından dolayı öne çıkmıştır. Bir diğer taraftan Türkiye ile Hatay sorununda görüş ayrılığı olan Suriye’nin, Türkiye tarafından daha fazla toprak talebinde bulunulacağı düşünülmesi her ne kadar dönemin Başbakan’ı Adnan Menderes zamanında ikili ilişkilere zarar gelmeyeceği yönünde açıklamalar yapılmışsa da Suriye açısından Türkiye’ye olumlu bir yaklaşım görülmemiştir. Aksine Suriye cephesinde Sovyetlere daha yakın seyreden bir dış politika izlenmiştir.¹¹¹

Baas Partisi’nin Suriye milliyetçiliğinden çok birleşik bir Arap milliyetçiliği yönünde bir politika izlediği görülmektedir. Suriye, Filistin, Ürdün ve Irak’ı birleştirmeyi amaçlayan Büyük Suriye projesini hayata geçirmeyi planlamıştır. Baas Partisi Hatay sorunu ile yakından ilgilenmiştir. Partinin temel politikası Arap milliyetçiliği olmakla beraber tek bir çatı altında Arapları birleştirmekten geçmektedir. Partinin temel ideolojisi dini temel almasının yanı sıra Pan-Arabizm olmuştur. İdeolojisi, tek bayrak altında tek bir devlet ve Arap dünyasını birleştirmekten geçmektedir. Baas Partisi 1946 tarihinde Suriye’nin

¹¹⁰ Arı, **Geçmişten Günümüze, Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.204.

¹¹¹Küçükvatan, a.g.m., s.80.

bağımsızlığını almasının ardından parti kimliği ile baş göstermiş daha sonraki 1958 yılında Mısır-Suriye birleşmesinde aktif bir rol oynadığı görülmektedir.¹¹²

Süveyş Krizinin ardından bölge içerisinde SSCB'ye yaklaşan Suriye, Rusya ile ekonomik ve teknik yardım anlaşması imzalayarak bunu desteklemiştir. Bunun beraberinde kendi iç rejimine yönelik bir tehdit gördüğü gerekçesi ile 3 Amerikalı diplomatı ülkesinden sınır dışı ederek ABD ile ilişkilerinde gerilimi yükseltici bir rol oynamıştır. Bu olayların beraberinde Suriye'de komünist tandanslı Afif el-Bizri'nin Genel Kurmay başkanı olarak göreve başlaması özellikle Irak ve Ürdün tarafından endişe duyulmasına yol açmıştır. Bu endişelerin bir sonucu olarak Türkiye'ye gerçekleşen ziyarette ABD'li yetkili Henderson'un da aralarında bulunduğu bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Burada konuşulan belli başlı konular arasında Suriye'nin Sovyetlere yakınlaşmasından ötürü gerekli önlemlerin alınması gerektiği ABD tarafından dile getirilmiştir. Türkiye'de Sovyet tehdidinden çok, Suriye'de Sovyetlerin Türkiye'ye gerçekleşebilecek bir saldırısının ortamının hazırlandığı ve Sovyetlere ait bir mühimmat stoku olduğu bildirilmiştir. Bu olayın beraberinde ABD 1957 tarihinde Suriye'ye açık bir saldırı olarak nitelendirilmeyen bir yaklaşım ile Suriye'nin komşularına silah yardımıyla bulunacağını açıklaması üzerine Türkiye kendi güvenlik önlemlerini sağlamlaştırmak adına Suriye sınırına asker göndermiştir. ABD'nin de bir askeri müdahalede bulunmaması gerekçe olarak görülmüştür. Bu duruma tepki gösteren SSCB, Türkiye'yi bu konuda uyararak Orta Doğu barış sürecini zedeleyici rol oynadığını söylemiştir. Bunun ardından ilk etapta tepki göstermeyen Suriye'de kendi sahasına müdahalede bulunulduğu gerekçesi ile Türkiye'ye uyarıda bulunmuştur. ABD tarafından desteklenen Türkiye, SSCB tarafından mevcut barış sürecini kötü yönde etkilediği yönünde görüşler ortaya atılmıştır. Durumun uluslararası boyutlara taşınması ile Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifi gün yüzüne çıkmış fakat Suriye tarafından bu konu kabul edilmeyerek konu BM'e taşınmıştır. BM'de alınan oy çokluğu ile durumun taraflar arasında çözüme ulaştırılması kararlaştırılmıştır. 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ve Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyet'i kurulduğu açıklanmıştır. Türkiye Sovyet tehdidinden daha az zararlı olan bu fikre sıcak bakarak 11 Temmuz 1958 tarihinde BAC'ı tanımıştır. İkili ilişkilerin bu denli seyretmesindeki ana nedenlerden biri Orta Doğu'da yaşanan güvenlik kaygılarıdır. Türkiye bu sayede Orta

¹¹² Arı, **Geçmişten Günümüze, Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.283.

Doğu'daki mevcut öneminin ABD tarafından tekrar önem kazanması yönünde önemli ilerlemeler kaydetmiştir.¹¹³

2.1.4. Irak Krizinin Bölgesel Etkileri

1957 'de yaşanmış olan Suriye krizinin hemen ardından Arap devletlerinden farklı bir politika izleyen ve Bağdat Paktı'na üye olan Irak'ta 14 Temmuz 1958 yılında General Kasım'ın liderliğinde gerçekleşen bir askeri darbe sonucunda monarşi yıkılarak Batı taraftarı bir rejime son verilmiştir. Bu eylem sonucu Irak'ın bölge politikasında da önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır.¹¹⁴

Irak yönetimi 1958 darbesine kadar Batı yanlısı politika çizgisinden bir sapma göstermemiştir. Bu nedenle 1955 tarihinde Türkiye ile birlikte Bağdat Paktı içerisindeki ülkeler arasında yerini almıştır. 1958 darbesi Irak'ı Doğu bloğuna daha da yakınlaştırırken bir o kadar İngiltere ile olan bağların kopmasına ve Türkiye ile ilişkilerinin de zedelenmesine yol açmaktadır. Irak içerisinde Suriye kadar olmasa bile etnik ve dini açıdan farklılıklar görülmektedir. Ülkenin Musul ve Kerkük bölgesi içerisinde yaşayan Sünni Müslüman olan Türkmenler ülke bütünlüğü açısından tehdit oluşturmakla birlikte Kuzey bölgesindeki Kürtlerde kendi bağımsızlıklarını elde edebilme konusunda ülke içerisinde kaosa neden olmuşlardır. Darbe ile birlikte Irak bölgesinde Baas Partisinin ve Nasır etkisinin arttığı görülmektedir. Irak'ın bölge politikalarında bu tarihle beraber bağlantısızlık hareketine doğru yöneldiği görülmektedir. Bu açıdan Suriye ve Mısır ile özdeş politikalar benimseyen Irak, Sovyetlerin etkisine izlediği politikalar ile birlikte daha da yakınlaşmıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Irak 1959 tarihinde Bağdat Paktı içerisinde yer almayacağını açıklaması ile birlikte Paktın ismi CENTO olarak değiştirilmiş ve merkezi Bağdat yerine Ankara'ya taşınmıştır.¹¹⁵

¹¹³ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt 1 (1919-1980), 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,2009, s.629-632.

¹¹⁴ Öztürk, a.g.e., s.101.

¹¹⁵ Arı, **Geçmişten Günümüze, Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.287.

Irak krizinin uluslararası alanda yarattığı sonuçlar bakımından en önemlisi Bağdat Paktı'nın yerini CENTO'ya bırakması olmuştur. Türkiye'nin gerçekleşen darbeden sonra Irak içerisinde yeşeren yeni hükümete tepkileri çok sert olmuştur. Nitekim bu konu da Türkiye tarafından bir askeri müdahale konusu gündemde yerini almıştır. Ancak ABD ve İngiltere tarafından bu konu hakkında tepkisiz kalması yönünde Türkiye uyarılmıştır. Bu uyarıların ana nedenlerinden biri de böyle bir müdahalenin içeride mevcut rejimi destekleyici yönde rol oynayacağı ve aynı zamanda SSCB'ye yeni hükümeti bir adım daha yaklaştıracak düşünülmesidir. Türkiye 31 Temmuz 1958'deki yeni yönetimi tanınmasındaki ana etkenlerden biri de Batı'nın yeni rejime karşı gösterdiği ılımlı yaklaşım olmuştur.

İlk etapta Batı'ya karşı herhangi bir cephe almadan ilerleyen Iraktaki yeni yönetim şekli bu tutumu sergilese de Bağdat Paktı'na karşı duyarsız kalmıştır. Bağdat Paktı üyeleri tarafından bu yeni rejimin SSCB ve Nasır etkisi ile gün yüzüne çıktığı düşünülmüştür. Bu amaçla ABD bölgesel sonuçlar bakımından daha da ihtiyaç duyulan bir ülke haline gelerek Pakta üye olmak için davet edilmiştir. Aynı zamanda Eisenhower Doktrini tekrar gündeme gelerek ABD tarafından bu doktrinin uygulanması talep edilmiştir. Yenilenen davet ABD tarafından olumsuz bir şekilde sonuçlanmış ancak ABD pakt üyeleri ile olan ilişkileri geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulunmuştur. General Kasım yaptığı açıklama ile Paktın saldırgan bir tutum sergilediğini bu durumun Irak'ın mevcut ideolojisi ile bağdaşmadığını belirtmesi üzerine Bağdat Paktı'nın Arap Dünyası ile olan bağı kopmuştur.

21 Ağustos 1959 tarihinde Bağdat Paktı'nın ismi CENTO olarak değiştirilmiş, Orta Doğu bölgesinde Batı merkezli bir güvenlik mekanizmasını oluşturan CENTO İran Devrimine kadar etkilerini sürdürmüştür.¹¹⁶

Irak Darbesinin ABD ve diğer müttefiklerini kaygılandırmasının başındaki ana etken nitekim SSCB'nin Orta Doğu bölgesinde mevcut etkinliğini artırıcı yönde rol oynamasıdır. General Kasım önderliğinde gerçekleşen yeni yönetim değişikliği sonucu SSCB tarafından gerçekleştirilen askeri ve ekonomik yardım bu durumu geçerli kılan sebepler arasında yer almaktadır. Yalnız burada öne çıkan bir unsur General Kasım'ın

¹¹⁶ Melek Fırat, Ömer Kürçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", a.g.m, s.632.

izlediği politikalarda Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni savunan bir görüş benimsenmemektedir. Bunun nedenleri arasında Suriye'nin de olduğu gibi Nasır'ın bölgedeki yayılmacı politikalarının etkisi altına girmek istememesi gösterilebilir. Bağımsız bir dış politika anlayışı benimseyen General Kasım SSCB ile arasında geliştirdiği ilişkiye nazaran bu ülkenin etki alanına tamamı ile girmekten yana olmamıştır.¹¹⁷

Türkiye'nin Orta Doğu politikalarındaki izlenimlerinde değişiklik gösteren Irak Devriminin yarattığı en önemli sonuçlar arasında Bağdat Paktı'nın çöküşü simgelenmektedir. Türkiye izlediği politikalar sürecinde, bölgede yaşanan Süveyş Krizi sorunu ve Bağdat Paktı'nın oluşumu sonrasında İsrail ile ilişkilerini geri planda tutmuş, ikili ilişkiler zedelenmiştir. Bağdat Paktı yarattığı bölgesel sonuçlar bakımından etkilerini gösterirken Irakta mevcut rejim değişikliği Paktın Arap dünyası ile ilişkisini keserek Türkiye'yi yarattığı sonuçlar bakımından farklı bir dış politika sürecine itmiştir. Bağdat Paktı'nın varlığının sürdürülmesi için çaba gösteren Türkiye'nin askeri bir müdahale sonucu gerçekleşen devrim de siyasal açıdan endişeleri artırıcı yönde rol oynamıştır. Bölgesel güvenlikten endişe duyulması Türkiye'yi bu çerçevede İsrail ile bölge güvenliğini sağlamlaştırmaya yönelik politikalara sevk etmiştir. İsrail'in isteklerine Türkiye, Irak da gerçekleşen yeni yönetimin yarattığı etkiler sonucu yanıt vermiştir.¹¹⁸

Irak Darbesinin bölgesel etkileri yalnızca Türkiye açısından endişe yaratmakla kalmamış Lübnan açısından da mevcut yönetime karşı bir baş kaldırış gerçekleşmiştir. Nasır yanlısı milliyetçi hareketlerin boy göstermesi ile Lübnan lideri Camille Chamoun bu konuda ABD hükümetinden bir yardım isteyerek çağrıda bulunmuştur. ABD'nin Lübnan'daki toprak bütünlüğünün korunmasına ilişkin yardım teklifini kabul etmesi ile Eisenhower doktrini uygulanmaya sokulmuştur. Türkiye bu konuda ABD ve Batı yanlısı bir tutum sergileyerek muhalefetten almış olduğu tepkilere rağmen İncirlik üssünün ABD tarafından kullanılmasına izin verilmiştir. Öte yandan bu hareketin bir NATO'nun savunma operasyonu ile ilişkilendirilmemesi gerektiği de dönemin Dış işleri bakanı Zorlu tarafından dile getirilmiştir. Türkiye'nin bu tutumu ile ABD ve Batı'ya karşı güvenilirliğini kanıtlamak amaçlanmıştır. BAC ve SSCB tarafından ABD'nin yardımı

¹¹⁷ Arı, **Geçmişten Günümüze, Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.288.

¹¹⁸ Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, a.g.e., s.21.

sonucu gelişmeler sert bir tavır ile eleştirilmiştir. Ürdün’de Lübnan gibi Nasırcı ve Sovyet yanlısı politikalardan etkilenmiş bu rejimler ülkeyi yoğun baskı altına almıştır. Ürdün’de Lübnan gibi bu konuda desteğe ihtiyaç duymuş ABD ve İngiltere’den bu konu hakkında yardım talebinde bulunmuştur. Aynı zamanda iç işlerinde meydana gelen karışıklıktan BAC’ı sorumlu tutan Ürdün diplomatik ilişkilerini sonlandırma kararı almıştır. Türkiye’nin bu süreçte de Batı yanlısı politikalar izlediği görülmektedir.¹¹⁹

Türkiye izlediği politikalarda bölgede gelişen olayların kendi güvenliği açısından tehdit unsuru oluşturmasıyla uluslararası alanda Batı yanlısı politikalar izlemiştir. Özellikle SSCB tehdidi ve artan Arap milliyetçiliği yönünden endişe duyan Türkiye’nin Orta Doğu bölgesindeki sızmaları endişe ile karşılamıştır. ABD ve Batı’ya karşı güvenilir bir müttefik olduğunu kanıtlamak amacı ile Türkiye’nin hareket ettiği gözlemlenmektedir. Bağdat Paketi’nin Irak Darbesi ile birlikte bozulması Türkiye ve İsrail ilişkileri açısından değerlendirildiğinde ikili ilişkileri tekrar gündeme getirmiştir. Ortak güvenlik kaygıları ile ilişkilerin bir yakınlaşma içerisine doğru gittiği görülmektedir.

2.1.5. İsrail-Türkiye Çevresel Pakt Oluşumu

ABD’nin İsrail yanlısı tutumları sonucunda bölgedeki etkinliğini artırma girişimlerinde bulunan Sovyetler, Orta Doğu’da Irak, Suriye ve Mısır’a yapmakta olduğu yardımları artırarak İsrail’e karşı olan Arap Devletleri’ni destekleyici bir tutum sergilemiştir. Bu dönemde güvenlik kaygıları yaşayan İsrail 1958 yılında bu tehditlerin artması sonucunda Türkiye ile ortak bir paydada yer almayı hedeflemiştir.¹²⁰

Türkiye 1957 Suriye Krizi sonucu Amerikan yanlısı politikaları destekleyerek özellikle Eisenhower Doktrinindeki tutumu ile Arap Dünyası tarafından tepkilerin üzerine alınmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Irak Darbesi sonucunda meydana gelen Lübnan Krizinde ABD’ye incirlik hava üslerini açması sonucu bölge içerisinde sert bir şekilde eleştirilere maruz bırakılmıştır. Irak Darbesi sonucu bölge içerisinde güvenlik kaygıları yaşayan Türkiye bu dönemde İsrail ile ortak paydada yer almıştır. Çevresel Pakt girişiminde İsrail ile birlikte hareket eden Türkiye, Orta Doğu bölgesindeki güvenlik

¹¹⁹ Melek Fırat, Ömer Kürçüoğlu, ‘‘Arap Devletleriyle İlişkiler’’, a.g.m, s.634.

¹²⁰Köni, a.g.m., s.52.

endişeleri sonucu İsrail ile istihbarat paylaşımı yoluna gitmiştir. Bu durumun oluşumundaki ana neden bölgesel etkilerdir. Iraktaki rejim sonucu Nasır ve Sovyetlerin bölge içerisinde yayılmacı politikalar izleyerek etkinliğini artırması İsrail ve Türkiye'yi dış politikadaki yalnızlık endişeleri açısından otak bir noktada yer almaya itmiştir. Bağdat Paktı'nın yıkılmasına sebep olan Iraktaki darbe sonucu Türk-İsrail ilişkileri yakınlık göstermiştir. Irak, Ürdün, Lübnan ve Suriye'de Sovyetlerin etkisinin artması sonucu bir önlem almaya yönelik geliştirilen bu girişim, Orta Doğu bölgesinde ikili ilişkilerin yeniden gündeme gelmesi ile sonuçlanmıştır.¹²¹

Amerika ve Rusya'nın Orta Doğu politikalarının bir noktada kesişmesinin ardından Türkiye'nin Amerika'ya yaklaşımı gibi Suriye'nin de bu çerçevede Rusya ile yakınlaşması sonucu, Suriye ve Türkiye arasındaki problemleri de beraberinde getirmiştir. Sovyetlerin bu dönemdeki Türkiye'den toprak talebi Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerin kötü seyretmesine yol açmış durum Soğuk Savaş'ın etkisinden çıkarak Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkileri de zedelemiştir. Bu problemin altında yatan nedenlerin aslına bakmak gerekirse asıl neden Amerika ve Rusya arasındaki gerginliğin Orta Doğu'da yansımalarının bir sonucu olarak gün yüzüne çıkmaktadır. İsrail ve Türkiye arasında 1958 yılına gelindiğinde, Irak Devrimi ile Lübnan ve Ürdün'de mevcut rejimlerin değiştirilmesine yönelik ortaya çıkan girişimler sonucunda yakınlaşma gerçekleşmiştir. Nasırcı Pan-Arap dalga ile Sovyet tehdidi sonucu bölgedeki tehdit algısının artması neticesinde iki ülkenin de aynı endişeleri duyduğu düşünülmektedir.¹²²

İki ülke arasında gizlilik çerçevesinde yürütülen ilişkilere Irak Devrimi'nin yaratmış olduğu sonuçlar ile canlılık gelmiştir. Özellikle DP hükümeti döneminde etkilerini gösteren devrim Bağdat Paktı'nın bir nevi çöküşünü simgelemektedir. ABD'nin bölgesel olaylar neticesindeki yaptırımları da bu dönemde etkilerini göstermiştir. Öyle ki ABD bölgede ki istikrarsızlıktan ötürü Türkiye, İran ve İsrail arasında çevresel bir pakt oluşumunun sinyallerini vermiştir. Arap milliyetçiliğinin bölgede artış göstermesi ile 1958'e kadar etkilerini doğrudan göstermeyen Eisenhower doktrini de bu çerçevede

¹²¹ Öztürk, a.g.e., s.151.

¹²² İnbar, a.g.e, s.8.

netlik kazanmıştır. Eisenhower Doktrini bölgede ABD ve SSCB'nin Orta Doğu'da karşı karşıya gelmelerinin bir göstergesidir.

Somut anlamda etkilerini gösteren Irak rejim değişikliği ve Lübnan olayları ile doktrinin önemi artmıştır. İsrail'in de bölgedeki Arap milliyetçiliğinden duyduğu rahatsızlık sonucu Ben Gurion başkanlığında çevresel pakt girişimleri başlatılmıştır.¹²³

Türkiye'de devrim sonucunda Arap müttefikini kaybetmesi sonucu kaygılar artarken diğer bir yandan İsrail içinde devrim aynı etkileri yaratmaktadır. Bunun bir sonucu olarak David Ben Gurion çevresel pakt stratejini uygulayabilmek için girişimler aramaya başlamaktadır. Gelişmeler ışığında ilişkilerin gizliliği adına özel bir çaba sarf edilmiş ve David Ben Gurion Adnan Menderes'e, Reuven Shiloah'ı özel bir görev ile göndermiştir. Görüşmenin ardından Çevresel Pakt girişiminin temelleri atılmış olup askeri ve diplomatik alanda iş birliğine gidilmesi kararlaştırılmış aynı zamanda ekonomik alanda ticaret hacmini artırmaya yönelik girişimlerde bulunularak güvenlik alanında istihbarat paylaşımı konusunda anlaşmaya varılmıştır.¹²⁴

İki ülke arası stratejik ilişkilerin görüşülmeye başlamasının ardından 1996 yılında somutlaştığı gözlemlenmektedir. İsrail açısından gizli tutulan ilişkilerin niteliği ve Türkiye'nin Arap yanlısı politikaları ileriki dönemlerde ilişkilerin bozulabileceği yönündeki endişeleri de uyandırmaktadır. Öte yandan İsrail tarafından ortaya atılan görüşlerde Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı zedeleyici ve Sovyet yanlısı Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı cephe almasından çekindiği düşünülmektedir. İsrail'in Ankara'daki maslahatgüzarı Moshe Alon Menderes döneminde meydana gelen Süveyş Krizi ve Bağdat Paktı sürecinin ikili ilişkileri zedeleyici rol oynadığını düşünmektedir. Çevresel Pakttaki yeri belirsizlik içerisinde olan Türkiye'nin bu konudaki tavrı İsrail'i rahatsız etmektedir. Menderes'in bu dönemdeki düşüncelerini değiştirmeye yönelik ABD'deki Yahudi lobisini kullanan İsrail, ABD'nin isteğine kayıtsız kalamayan Türkiye'yi bu şekilde İsrail ile Çevresel Paktı oluşturma konusunda harekete geçirebilmiştir.¹²⁵

¹²³ Dursunoğlu, a.g.e., s.35.

¹²⁴ Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliği Ötesi**, a.g.e., s.21.

¹²⁵ Bengio, a.g.e., s.63.

İsrail tarafından Orta Doğu bölgesinde bir denge unsuru olarak görülen Türkiye aynı zamanda Araplardan gelen tehditlere karşı 1958 ittifakı ile İsrail'in bunca zaman çevrenmişliğinin de önüne geçmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda Süveyş Krizi ve Bağdat Paktı ile bozulma gösteren ilişkiler de İsrail'e karşı bir tavır takınan Türkiye'nin bu anlaşma ile öngörülemeyen ilişkilerin gündeme tekrar gelmesi önemlidir. Türkiye ve İsrail tarafından gerçekleştirilen Çevresel Paktın iki tarafında beklentilerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. İsrail'in teknik donanımı, askeri alanda, tarım ve endüstri alanında Türkiye fayda sağlamayı amaçlamaktadır. Türkiye aynı zamanda uluslararası alanda İsrail'in lehine hareket etme eğilimi göstermiştir. Türkiye ve İsrail'deki diplomatlar arasında sıkı bir iş birliğine gidilerek BM'de alınan kararlarda dayanışma gerçekleştirilmesi ön görülmüştür. Türkiye bu beklentilerinde özellikle Kıbrıs sorunu konusundaki desteği yanına çekmek olarak düşünülmektedir.¹²⁶

Çevresel Pakt yarattığı sonuçlar bakımında Süveyş Krizi Öncesinde Türkiye ve İsrail ilişkilerinde meydana gelen krizler ile bozulan ilişkiler yeniden canlanma göstermiştir. Çevresel Pakt içerisinde Türkiye'nin yer almasında bazı faktörler rol oynamıştır. Bunlara örnek vermek gerekirse Suriye ile 1957 yılında yaşanan krizin bölgesel etkileri, Irak darbesi ile bölge içerisinde müttefikini kaybetmiş olması ve son olarak da ABD'nin bu konudaki tutumu çevresel pakt oluşumunda etkilerini göstermiştir. Çevresel pakt Sovyet tehdidi ve komünizme karşı bir önlem olarak oluşturulmuştur fakat paktın devamlılığı niteliğinde meydana gelen en önemli sonuçlardan biri üye ülkeler arasında verimli bir istihbarat ağının oluşturulması olmuştur.¹²⁷ Çevre İttifakı'nın Bağdat Paktı'ndan daha uzun ömürlü olmasının nedenleri arasında gizlilik içerisinde yürütülmesi rol oynamaktadır. Çevresel pakt arzusu İsrail'in kuruluşundan bu yana var olan bir güvenlik önlemini simgelemektedir.

¹²⁶ Öztürk, a.g.e., s.154.

¹²⁷ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "Filistin Sorunu ve İsrail'le İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,2009, s.647.

2.1.6. 1967 Arap İsrail Savaşı ve Bölgesel Etkileri

Eisenhower Doktrini ve Bağdat Paktı Arap Dünyası içerisinde bölünmelere sebep olurken aynı zamanda Nasır ve Sovyet politikaları açısından da tehdit unsuru olarak görülmüştür. Irak Darbesinin bölgesel etkileri olarak karşımıza çıkan Ürdün ve Lübnan Krizinde uygulanmaya konan Eisenhower Doktrini Arap Dünyası içerisinde Nasır'a karşı bir meydan okuyuşu simgelemiştir. Bu gelişmelere nazaran ana vatani Suriye olan Baas Partisi de Nasır yanlısı bir politika ile kimi zaman ters düşmüş kimi zaman ortak bir noktada yer almıştır. Süveyş Krizinin ardından 1967 Savaşı'na kadar olan süreçte Baas Sosyalist İşçi Partisi'nin Suriye ve Irak'ın iç politikalarında hâkimlik kurması ve bunun yanında Nasırın politikalarına etkileri karşımıza çıkmaktadır. İdeolojik olarak Suriye milliyetçiliğinin yanında Arap milliyetçiliğini benimseyen Baas Partisi Büyük Suriye Projesi'ni hayata geçirmek istediği gibi, Hatay sorununu dikkatlice ele almış ve bu sorun çözüme kavuşana kadar Arap Birliği ülkelerinin Türkiye olan ilişkilerini kesmelerini istemiştir. Siyasi bir varlık olarak Baas Partisi'nin bölgedeki etkinliği 1958 Şubat ayında Mısır Suriye birleşmesinin gerçekleştirilmesiyle öne çıkmıştır.¹²⁸

İsrail'in varlığı kuruluşundan bu yana Arap ülkeleri tarafından iç hesaplaşmaya yol açarak kargaşa ortamına neden olmuş Arap Ülkeleri içerisinde rejim değişikliği gibi sonuçlarla neticelenmiştir. Bunun bir örneği de 1958-1961 yılları arasında BAC'ın bir parçası olan Suriye'nin birlikten uzaklaşmasının ardından Baas Partisi'nin etki alanına girmesi ile sonuçlanmıştır. Mevcut rejim değişikliğinin ikinci bir örneği olan Irak da 1958 darbesi ile Batı'ya karşı olan bir rejim yıkılmıştır. Bunun beraberinde Irak'ın da Baas Partisinin diktatörlüğünün altına girdiği gözlemlenmektedir. İsrail ile uluslararası sınırlarını 1948 Arap İsrail savaşında önemli bir askeri rol oynayan Lübnan Rodos Ateşkes Anlaşması ile kabul eden Lübnan rejimini korumuş olsa da dış müdahaleler sonucu iç savaşın ortaya çıkması sonucu yıkılmıştır.¹²⁹ Arap ülkeleri arasında Suriye içerisinde çıkan iç kargaşa sonucu Baas'ın bölgedeki etkinliğini artırması Suriye-İsrail ilişkilerinin temel sorunlarını anlamak açısından önemlidir.

¹²⁸Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e., s.206.

¹²⁹Lewis, a.g.e., s.434.

Suriye ve İsrail arasındaki bir çıkmaza doğru sürüklenen sorunlardan ilki su sorunu ikincisi güvenlik kaygıları olmuştur. Nehir suları üzerindeki daha fazla hâkimiyet kurma çabaları ve sınır sorunları yüzünden çıkan anlaşmazlıklar 1964 yılında Kahire’de toplanan ilk Arap zirvesinde ele alınmış ve Ürdün, Suriye ve Lübnan’ın katıldığı zirvede nehir sularının kendi topraklarına katılması kararı ile sonuçlanmıştır. Ancak İsrail’in bu durumda olası bir savaş ihtimaline karşı Lübnan ve Ürdün bunu uygulamaya koymamıştır. Suriye’nin bu dönemde İsrail’e karşı saldırgan davranışları giderek artış göstermiş ve İsrail içinde büyük bir tehdit oluşturmuştur. Bunun en önemli etkileri arasında Baas ideolojileri öne çıkarken, bu süreçte Mısır’ın 1963 yılından bu yana temkinli süren davranışları da son bulmuştur.¹³⁰

Ocak 1964’de gerçekleşen zirvede Arap Devletleri’nin toplu bir biçimde asıl amaç olarak İsrail Devleti’nin yok edilmesini göstermesi siyasi açıdan etkilerini de göstermiştir. Örneğin; FKÖ bu toplantının ardından kurulan ve askeri kanadı bulunan bir örgütü teşkil etmektedir. Suriye bu gerilla mücadelesinin en büyük destekçileri arasında yer almaktadır. Bu sebepten ötürü 1960’lı yıllara gelindiğinde İsrail için problem yaratan sebepler arasında en çok Suriye sınırı gösterilebilir. Çünkü Mısır o dönemde mevcut Yemen Savaşı içerisinde yer aldığından ötürü Suriye kadar tehdit unsuru oluşturmamaktadır.¹³¹

1967 Arap İsrail savaşından önce öne çıkan bir unsur olan Orta Doğu’da meydana gelen en önemli gelişmeler arasında FKÖ unsuru öne çıkmaktadır. Etkilerini halen günümüzde de devam ettiren bu kuruluş Filistin halkının siyasi varlığını temsil etmektedir.¹³²

Filistin’in bağımsızlığından önce 1964 yılında Mısır’da Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmuştur. Mücadeleye bu örgüt altında devam eden Filistinliler, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) şemsiyesi altında birçok örgüt ile toplanmışlardır. Bunların en büyüğü El-Fetih hareketidir. El-Fetih hareketinin lideri Yaser Arafat 1969 yılında FKÖ’nün başkanlığına getirilmesiyle yeni boyut kazanmıştır. Kuruluşunun ilk zamanlarında Nasır’ın etkisi altında hareket eden FKÖ Arapların aynı çatı altında birleşmelerinden yana

¹³⁰ Süer, a.g.e., s.42.

¹³¹ Öztürk, a.g.e., s.52-53.

¹³² Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e., s.220.

olan Pan-Arabizm akımını benimsediği söylenebilir ¹³³ Suriye'nin FKÖ'yü desteklemesi ve bu durumun İsrail açısından bir tehdit oluşturması 6 gün Savaşı'na giden yoldaki sebepler arasında yer almaktadır.

5 Haziran 1967'de sabah saatlerinde İsrail uçaklarının Mısır hava alanlarına yaptığı sürpriz bir saldırı ile başlayan üçüncü Arap-İsrail savaşı, bölgede Türkiye-İsrail ilişkileri açısından yeni bir döneme işaret etmektedir. 6 gün süren savaşın ardından İsrail; Mısır, Suriye ve Ürdün'ün hava filolarının büyük kısmı tahrip ederek daha savaşın başında Arap ülkelerine karşı büyük bir üstünlük sağlamıştır. 1967 Savaşının çıkan siyasi krizler sonucu gün yüzüne geldiği görülmektedir. Suriye'nin Filistinli gerillalara destek vererek İsrail'in uyarılarına kulak vermemesi sonucu iki taraf içinde kaçınılmaz bir savaşın başlangıcı olmuştur. Savaş da ilk etapta Mısır'ın Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapatılması sonucu hızlanan süreç de, İsrail Boğazı ele geçirdikten ve Batı Şeria'nın eline geçmesinin ardından Suriye topraklarına yönelmiştir.¹³⁴

1945 yılında Bağımsızlığını elde eden Suriye 1958 tarihinde Nasır'ın ön gördüğü Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmış, ancak Mısır'ın bu Cumhuriyetteki otoritesinin artması sonucunda bozulma göstermiştir. 1963 yılına gelindiğinde Suriye'de artan iç karışıklığın da bir nedeni olarak Baas Partisi'nin etkinliğini artırması ve Pan-Arabizm yaklaşımı ile giderek daha da etkinliğini sağlamlaştıran Parti Nasır yanlısı Suriye hükümetine son vermiştir. Bunun beraberinde Baas Partisi ile yönetilmeye başlanan Suriye 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda stratejik açıdan büyük bir öneme sahip ve su kaynakları bakımından zengin olan Golan Tepelerini kaybetmiştir.

Hafız Esad 16 Kasım 1970 yılında bir darbe ile iktidarı ele geçirmesi sonucunda Suriye'deki karar verici konumu tek başına üstlenmiştir. Golan Tepeleri sorununda Suriye'nin tavrı direkt olarak Baas Partisi'nin etkinliğine ve Hafız Esad'ın düşünceleri ile şekillenmiştir. Bu durumdan ötürü 1960'larda iki ülke arasında artan gerginliğin savaşa doğru giden yoldaki önemli sebepleri oluşturmaktadır. 1967 Savaşı'nın ardından Mısır'ın askeri gücünü yitirmesi ile İsrail bunu fırsat bilerek Golan Tepeleri'ni, Sina Yarım adasını ve beraberinde Ürdün'ün kontrolünde olan Batı yakasını ele geçirmiştir. Golan Tepeleri

¹³³ Süer, a.g.e., s.69.

¹³⁴ Öztürk, a.g.e., s.55.

sorunu Suriye ve İsrail arasında askeri ve ekonomik anlamda bir sorun oluşturmaktadır. Bölgenin işgal altında olması Suriye'nin güvenliği konusunda bir tehdit yaratırken aynı zamanda ekonomik anlamda su kaynaklarının Orta Doğu'da giderek artan bir önem taşıması sorunun temel nedenleri arasındadır. Stratejik açıdan iki ülkenin de vazgeçilmezi kılınan Golan Tepeleri sorunu İsrail açısından bakıldığından bölgede varlığını bile kabul ettiremediği Baas ideolojisi ile uzlaşma sağlanması zordur.¹³⁵

1967 Savaşı'nın en önemli sonuçları arasında sayılan uluslararası alanda bir tepki niteliği taşıyan bir diğer neden 242 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararıdır. Konsey 9 ve 22 Kasım tarihleri arasında 7 kez toplanmış ve sonuç olarak 22 Kasım 1967 tarihinde BM Güvenlik Konseyi esas kararını almıştır. Alınan kararlar niteliğinde İsrail'in son işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi ön görülürken aynı zamanda çatışmalara son verilmesi, bölgedeki ülkelerin toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik Orta Doğu'da barışçıl bir çözümü sağlamayı hedeflemiştir. Mülteci sorunu ele alınarak bu sorunun aşılmasında adaletli bir yaklaşım planlanmıştır. Karar Konsey'den geçmesinin ardından barış süreci içerisinde kabul edilmiş aynı zamanda Orta Doğu'da kalıcı bir barış üretmek için girişimlerde bulunulmuştur. Ancak bu girişimlerden kalıcı olarak bir çözüm sağlanamamıştır.¹³⁶

1960 yılında Türkiye ve ABD ilişkilerinde bir gerileme görülmektedir. 1964 Johnson Mektubu'nun ardından Türk-İsrail ilişkilerinde bir bozulmaya sebep veren bu durum, İsrail'in bir kez daha Arap Devletlerine saldırması ve onların topraklarını işgal etmesiyle, yeni bir çıkmaza doğru sürüklenmiştir. ABD'nin açıkça İsrail'e taraf olması, Türkiye'yi bu süreçte İsrail karşısında yer almaya itmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda, Amerika Birleşik Devletleri etkili bir şekilde İsrail'in askeri girişimlerini desteklediği ve İsrail'e desteklerini örtülü olarak göstermeyip savaş gemilerini, İsrail açıklarına göndererek desteğini açıkça ilan etmiştir. Kıbrıs sorununun ABD ile Türkiye arasında örtüşmeyen tutumları ve bunun beraberinde 1967 savaşında artan gerginlik ikili ilişkileri zedeleyici bir unsur oluşturmaktadır.¹³⁷

¹³⁵ İrfan Kaya Ülger, "Golan Tepeleri Sorunu", **Avrasya Dosyası(İsrail Özel)**, Sayı 3, 1994, s.76-77.

¹³⁶ Aras, a.g.e., s.26.

¹³⁷ Öztürk, a.g.e., s.182.

1967 Savaşı'nın ardından Türkiye'nin Batı'ya karşı tutumunun değiştiği gözlemlenmektedir. 1965 Demirel Hükümeti Orta Doğu'daki ilişkileri yeniden gözden geçirerek Batı'nın bir uzantısı olarak değil ikili ilişkilerin giderilmesi açısından ciddi anlamda girişimlerde bulunmuştur.

Bu dönemde Demirel herhangi bir gruplaşmaya yahut siyasi bir amaç gütmeyen İslam Konferansına katılabileceğini açıklaması İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bitebileceği yönünde fikirlerin üremesine neden olmuştur. Tarihsel, kültürel ve ekonomik anlamdaki ilişkileri yeniden canlandırmaya yönelik bu yaklaşımın yanında Türkiye o dönemde Arap ülkeleri ile siyasi bir örgütlenmeye girmekten kaçınmıştır. Ancak bu sorun Batı'nın bir uzantısı olarak görülen Türkiye açısından sorun teşkil etmekte ve Arapların beklentilerini tam anlamıyla karşılamamaktadır. Burada asıl amaçlanan durum Türkiye'nin özellikle Kıbrıs Sorununda uluslararası alandaki yalnızlığına çare araması olmuştur.

1967 'de Araplar ve İsrail arasındaki gerginliğin artması ile ana politikasını belirleyen Türkiye, Arap Devletleri ile ilişkilerini her alanda geliştirmeye yönelik bir çaba harcadığı gibi, Arapların kendi iç karışıklıklarına müdahale etmeme ve Arapların kendi içerisinde oluşturacağı bölücü pakt ve anlaşmalardan uzak kalacağını belirtmiştir. 1967 Savaşı'nın ardından İsrail'in güç mücadelesi sonucu topraklarını genişletmesi ve itibarının artmasını Türkiye sert bir dille eleştirmiştir. Buna ek olarak 242 sayılı BM kararında İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini konusunda ısrar etmiştir.¹³⁸

Türkiye'nin göstermiş olduğu bu tutum Orta Doğu ile geliştirilen ilişkilerin Batı kaynaklı olmaktan çıkıp kendi bölge içerisindeki stratejik amaçlarına ve gerek bölge içerisinde gerek dış politikadaki yalnızlığını gidermeye yönelik olduğu düşünülebilir. Burada önemli olan kilit nokta Türkiye'nin bölgede kendine özgü çıkarları doğrultusunda hareket ederek Arap ülkeleri ile sorunsuz bir ilişki hedeflemiştir. Bu durum Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerilemeye yol açmıştır.

¹³⁸ Melek Fırat, Ömer Kürçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", a.g.m., s.790.

2.1.7. 1973-Yom Kippur Savaşı

1967 Savaşı'nda büyük bir yenilgi yaşayan Mısır, Suriye ve Ürdün, 1973 yılında Sina Yarımadası'nda ve Golan Tepeleri'nde bulunan İsrail kuvvetlerine saldırmıştır. 6 Ekim 1973 günü başlayan bu savaş altı gün süren 1967 Savaşının yarattığı tepkinin bir sonucudur. İsrail Altı Gün Savaşı'ndan, işgalindeki toprakları yaklaşık üç kat genişleterek çıkmıştır. Golan Tepeleri, Kudüs'ün tümü, Batı Şeria, Sina Yarımadası ve Gazze İsrail'in eline geçmiştir.

1970 yılında Nasır'ın ölümünün ardından Mısır Sosyalist partisi (ASU) Yüksek İcra Kurulu tarafından devlet başkanı olarak seçilen Sedat Nasır politikasına nazaran daha liberal bir yaklaşım izlemiştir. İsrail-Mısır arasındaki çatışmadan ötürü ve SSCB Mısır arasındaki yakınlık, yabancı sermayenin ülke girişine engel teşkil etmesi ile sonuçlanmakta aynı zamanda Mısır politikalarına da etki etmektedir. 1967 Savaşı'ndan oldukça güçlenerek çıkan İsrail, özellikle ABD'den yardım alarak askeri gücünü geliştirmesi neticede Mısır'ın ona yetecek bir gücünün bulunmadığını göstermektedir. 1970 yılında Sedat İsrail ile barış imzalayacağını belirli şartlar halinde sunmuştur. 242 Sayılı kararın öngördüğü şekilde Gazze dâhil İsrail'in bütün işgal ettiği topraklardan çekilmesi üzerine bir barış yapılması karara bağlanmıştır.

Yalnız Ürdün ve Mısır karara bu şekilde bir yorumlama getirirken İsrail'in farklı algılaması sorunu çözüme kavuşturamamıştır. ABD'nin barış çabaları bir sonuç vermezken Ürdün ve Mısır'ın aksine başından beri 242 sayılı bu karara karşı çıkan Suriye'nin tutumu 1972'den itibaren değişmiştir. Mısır ve Suriye'nin birleşerek aldıkları karar doğrultusunda 6 Ekim günü birisi Suriye diğeri Sina cephesinde başlatılan bir saldırı ile 1973 savaşı başlamıştır.¹³⁹

1973 Savaşının diğer Arap-İsrail savaşından iki önemli farkı bulunmaktadır. Bunların ilki İsrail'in artık tam anlamı ile yok edilmesine nazaran, işgal ettiği toprakları geri almaya yönelik bir savaş niteliği taşımasıdır. Savaşta hedeflenen durum günümüzde de hala etkilerini göstermekle beraber ikinci önemli nokta ise bu savaş İsrail tarafından gerçekleştirilen bir savaş olmamıştır. Daha önce İsrail'in sürpriz saldırısının aksine bu

¹³⁹ Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.379.

kez Mısır ve Suriye'nin beklenmedik bir şekilde saldırması ile savaş başlamıştır. İsrail'e bu durum maddi ve manevi açıdan zorluk yaratmıştır.¹⁴⁰

1973 Savaşı Yahudiler adına kutsal sayılan bir günde gerçekleştirildiği için Yom Kippur adı verilmiştir. Böyle bir günde sürpriz bir saldırı beklenmezken, saldırı başladığı anda Mısır Süveyş Kanalı'na doğru yönelirken Suriye ise Golan Tepelerini hedef almıştır. İsrail'in galibiyeti ile sonuçlanan bu savaşta İsrail durumu fırsata çevirmiştir. Mısır'da Enver Sedat, Suriye'de ise Hafız Esad'ın etkinliğinde gerçekleşen bu savaşın başlangıcından 4 gün sonra İsrail Suriye topraklarına doğru ilerlemiştir. Mısır etkinliğini beklenildiği gösterememiş ve her ne kadar engelleme girişiminde bulunmak için Sina adasında bir saldırı başlatmış olsa da bu eylem de İsrail'in Süveyş'i geçirmesine engel olamamıştır.¹⁴¹

Türkiye bu savaşta 1967 Savaşının ardından ve yaşadığı Kıbrıs sorunu nedeni ile politik yalnızlığına göre hareket etmiştir. Arap ülkelerine yaklaşımı temel anlamda siyasi nitelikte olup, 1970'li yıllarda özellikle Filistin sorununu haklı bularak, aynı zamanda bu dönemde ekonomik anlamda Arap ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirdiği gözlemlenmektedir.

1973 Savaşı içerisinde de Arap yanlı bir tutum sergilemiş, özellikle ABD'nin İsrail'e karşı desteğinin artması bölge içerisindeki diğer ülkeler gibi Türkiye açısından da endişe uyandırmıştır. İsrail'in bu tutumu ile kalıcı bir barış ortamının yerine getirilemeyeceğini vurgulayan Türkiye, İsrail'e karşı net tavrını kendi üslerinin kullanımını engelleyerek göstermiştir. 1973 Savaşı'nda Amerika'nın üslerini kullanmasına izin vermeyen Türkiye şaşırtıcı bir şekilde Araplar lehine Rusya'nın hava sahasını kullanmasına izin vermiştir.¹⁴²

1973 Krizinin yarattığı diğer bir sonuç FKÖ'nün Arap ülkeleri ve uluslararası alanda tanınmasına yol açmıştır. BM Savaşın ardından 338 sayılı karar ile Çatışmaların tüm tarafların acilen ateşkes yapmalarını ve tüm askeri etkinliğe son vermeleri çağrısında

¹⁴⁰ Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e., s.32.

¹⁴¹ Süer, Atmaca, a.g.e., s.47.

¹⁴² Öztürk, a.g.e., s.209.

bulunmuştur. Ek olarak 242 Sayılı kararın gereklerini yerine getirilmesi için ısrarda bulunurken Orta Doğu bölgesi içerisinde kalıcı bir barış için müzakereler başlatılmıştır.¹⁴³

ABD, BM ve SSCB öncülük ederek, barış ortamı için çaba göstermiş Cenevre Orta Doğu Barış Konferansı'nı toplamışlardır. Ancak bu çabalar sonuç vermemiştir. Daha sonra 1979 Camp David barışına kadar bir prensip olarak ABD Dışişleri bakanı Henry Kissinger tarafından "barış için toprak" prensibi ortaya atılmıştır. Bu strateji ile Askeri güçlerin bölgeden geri çekilmesi sağlanarak 18 Ocak 1974 tarihinde Mısır ile İsrail tarafından imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, Mısır Süveyş Kanalı'nın doğusundan güçlerini azaltacak İsrail de Sina yarımadasından çekilecektir. Bu antlaşma 4 Eylül 1975 yılında ikinci bir antlaşma ile tamamlanmıştır. 31 Mayıs 1974 tarihinde ise Suriye ve İsrail arasında geri çekilme başarı ile sağlanmıştır. Mekik diplomasisi yolu ile ABD öncülüğünde gerçekleşen bu süreçte Suriye askeri olarak kaybettiği bir savaşın yanı sıra bölgede itibar kazanmıştır.¹⁴⁴ Suriye bu kazanım ile Orta Doğu'da etkili bir pozisyona gelmiştir.

Cenevre Konferansı'nın Orta Doğu politikası açısından en önemli noktası barış inisiyatifinin Sovyetler tarafından Amerika'ya bırakılmış olmasıdır.¹⁴⁵

Çabaların sonuç vermemesi üzerine ABD başkanı Carter tarafından Mısır Devleti Orta Doğu barış süreci içerisinde oldukça önemli görülmüştür. Başkan Carter İsrail'in yerleşim yerlerini de dikkate alarak bu yerler üzerinde belirli değişiklikler yapmak suretiyle 1967 savaşı öncesi sınırlara dönmeyi hedeflemiştir. İşgal edilmiş toprakların yasal olmadığını düşünen Carter bu durumun barışı geriye götürmekten başka bir işe yaramadığı kanısındadır.

İsrail ve Mısır arasında yapılan pazarlıkların ve gizli görüşmelerin ardından Carter gözetiminde sözleşme imzalanmıştır. Bu pazarlıklar Camp David barış anlaşmasının temlini oluşturmaktadır. Mısır ve İsrail arasında 26 Mart 1979 tarihinde imzalanan Camp David iki ülke arası diplomatik ilişkileri normalleştirmeye yararken, aynı zamanda İsrail

¹⁴³ Aras, a.g.e., s.29.

¹⁴⁴ Süer, Atmaca, a.g.e., s.50.

¹⁴⁵ Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap –İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e., s.340.

askeri birliklerini Sina yarımadasından çekmeyi ön görmektedir. Mısır bu sayede Sina yarım adasını tekrar eline geçirmiş bulunmaktadır.

İki ülke de birbirlerinin toprak bütünlüğünü ve istikrarın sağlanmasını onaylamışlardır. Ancak Mısır'ın bu girişimi Arap ülkeleri tarafından ihanet olarak görülmüştür. Anlaşmanın eksik kalan yanları Filistin konusu üzerinde yeterince durulmamış olması ve Mısır dışında hiçbir Arap ülkesinin bu sürece dâhil edilmemesidir.¹⁴⁶ Sonuç olarak Araplar arasında birliğin bozulması bölgede günümüzde de süren çatışmalara sebep olmuştur.

2.2.Uluslararası Alanda Etki Yaratan Gelişmeler

2.2.1. 27 Mayıs Askeri Darbe Sonucu Dış Politika Yaklaşımı ve Kıbrıs Sorunu

27 Mayıs sabahı 04.36'da Ankara Radyosu tarafından yapılan bir açıklama sonucu TSK mevcut yönetimi eline alarak Türkiye'de darbe gerçekleştirmiştir.¹⁴⁷ Türkiye'de mevcut rejim değişikliğinin darbe sonucu ele alınmasının yanı sıra 27 Mayıs Darbesi'nin ardından dış politika yaklaşımı da bir takım değişiklikler göstermiştir.

Darbenin ardından yapılan anayasal düzenlemelerde ilk olarak ele alınan konular arasında Türkiye'nin dış politika yaklaşımı olmuştur. Öncelik olarak Orta Doğu ile ilgili yaklaşımlarda Türkiye'nin tutumunun değiştiği gözlemlenmektedir. 1950'li yıllara nazaran Batı'nın Orta Doğu'daki arabulucu rolünü üstlenmekten çıkan Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerini iyi yönde geliştirmeye çalışmıştır. Bunun önemli nedenleri arasında Kıbrıs Sorunu öne çıkmaktadır. Bölge içerisinde yalnızlığını gidermeye çalışan Türkiye Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirken bunun ABD tarafından farklı boyutlara çekilmemesi için de özen göstermiştir. 27 Mayıs darbesinin ardından çekimser yaklaşım ile ABD'ye bu sebepten ötürü CENTO ve NATO müttefikliğinin devam edeceği yönündeki tutum belirtilmiştir. Burada Darbe sonucu gelen yönetimde önceki DP hükümetine nazaran Bağlantısızlar ve 3. Dünya ülkeleri ile ilişkiler yeniden düzenlenerek

¹⁴⁶ Aras, a.g.e., s. 34.

¹⁴⁷ Hekimoğlu Süleyman Özcan, **Kürt Sorununun Anatomisi**, Türkiye, Kürdistan, İsrail Üçgeni, İstanbul, BSR Yayın, 2012, s.276.

iyileştirmeye çalışılmıştır. Örneğin; Türkiye Cezayir'in bağımsızlık hareketini desteklemiştir. 1960'daki Milli Birlik Komitesi'nde verilen karar Arap Dünyası tarafından iyi yönde bir yaklaşım olarak görülürken NATO'daki müttefiki Fransa'ya karşı Türkiye'nin bu tutumu ikilem yaratmıştır. Türkiye'nin Darbe ardından aldığı radikal kararlardan biri de Orta Doğu'daki iç meselelere karışmaması olmuştur. Bu nedenle 1961'de Baas Partisi'nin etkinliği ile gelen yeni yönetimi tanıma kararı almıştır. Mısır ile diplomatik ilişkilerin bitmesine neden olan bu durumun yanı sıra 1962 yılında Kuzey Irak'ta gerçekleşen Kürt sorunu da Türkiye'yi kaygılandıran konular arasında yer almıştır. DP hükümetine nazaran Kürt sorununa daha sert bir yaklaşımla devam edilirken Türkiye'deki Kürtlerin bu sebepten ayaklanması Türkiye'nin endişeleri arasında yer almıştır.¹⁴⁸

Orta Doğu'da 1969 tarihinde baş gösteren FKÖ unsuru El Fetih'in lideri Arafat dönemi içerisinde yeni bir boyut kazanmıştır. Filistinliler sorunu ile yakından ilgilenen FKÖ Filistin'in kurtuluşunun ancak Filistin tarafından gerçekleştirilebileceği kanısındadır. 1967 Savaşı ile daha da belirgin hale gelen bu yaklaşım dönemin olayları ışığında şekillenmiştir. Cezayir'in Fransa'ya karşı gösterdiği bağımsızlık mücadelesi öte yandan ABD-Vietnam savaşı Arafat'ı daha da güçlendirmiş ve bunun sonucunda 1967'de sonuç odaklı davranarak İsrail'e saldırılar düzenlemiştir. Ancak neticesi istenildiği gibi sonuçlanamayan bu saldırılar aynı zamanda Arafat'ın kendi güvenliği açısından da tehdit oluşturmuştur. Bu olayların beraberinde Ürdün'ün denetimi altında olan Şeria'nın doğu yakasından İsrail'e yönelik saldırılar devam edince İsrail ve Ürdün arasında olaylar patlak vermiştir. 1969 tarihinde FKÖ'nün lideri sayılan Arafat bu dönemden sonra Orta Doğu içerisinde yeni bir yapılanma sürecine gitmiştir. 1969 tarihinde Mescidi Aksa'nın yakılması Müslüman ülkeleri harekete geçirirken, aynı zamanda Arap birliğinden çok İslam birliği odaklı olan İslam zirvesi toplanmıştır.

Orta Doğu'da Türkiye İslam Konferansı'na katılırken laiklik ideolojisinin zedeleyeceği görüşünü benimsemiş ve açık bir şekilde eleştirilere maruz kalmak istememiştir. Bu

¹⁴⁸ Fırat, Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", a.g .m.,s.784-787.

yönde temkinli hareket eden Türkiye, belirli kotaları dile getirdiği Konferans'ta İsrail ile ilişkilerinin kesilmesine yönelik bir yaklaşıma karşı çıkmıştır.¹⁴⁹

1965 yılına gelindiğinde Türkiye dış politikasındaki tek yönlülüğe son veren bir yaklaşımı gerçekleştirdiğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Dış politikada alınan kararların Batı'nın her politikası ile örtüşemeyeceğini belirten Türkiye, 1965 yılında Ürgüplü tarafından Rusya'ya gerçekleştirilen ziyaret sonucu kredi alımını sağlanması bunun örnekleri arasındadır. 1967 yılına gelindiğinde üçüncü Arap-İsrail savaşında tarafını açık bir şekilde belli eden Türkiye İsrail ile ilişkilerini bir çıkmaza sürüklerken 1969 tarihinde Mescidü-l Aksa'nın yıkılması sonucunda 25 İslam ülkesi toplanarak Rabat'ta İslam Konferansı Örgütü kurulması için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin de katıldığı toplantıda Filistin sorununda Filistin yanlısı bir yaklaşım sergileyen Türkiye bu konudaki yaklaşımını insan hakları bağlamında ele almıştır.1970 yılında İslam Konferansı Örgütü'ne katılabileceğini belirtirken, aynı zamanda Batı ittifaklığının ve İsrail'i tanımmasının üzerinde durarak laiklik ilkesini öne sürmüştür.¹⁵⁰

1967 Arap-İsrail savaşları sırasında Türkiye, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istemesinin yanında, 1970'li yıllara geldiğimizde Türkiye, BM'de Arap politikalarını destekleyerek İsrail'e karşıt bir tavır sergilemiştir. 1975 yılında bunun mevcut örneği Türkiye'nin Siyonizm'i ırkçılık olarak adlandıran ülkeler arasında yerini alması olmuştur. Yine 1975 yılında Türkiye, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü, Filistin'i temsil eden örgüt olarak kabul etmiştir. 1976 yılında ise Türkiye AP hükümetinin göreve başladığı yıllarda gündemde olan, İslam Konferansı Örgütü'nün bir üyesi olmuştur ve Arap yanlı politikaları destekleyici bir rol oynamıştır.¹⁵¹

Menderes Döneminde gerçekleştirilmesi düşünülen fakat yönetim değişikliği sebebi ile gerçekleştirilemeyen Rusya Ziyareti'nin gerçekleştirilmesi, dış politikadaki radikal kararları öne çıkarırken özellikle 1962 yılındaki Küba Füze Bunalımı sonrası ABD ile olan ilişkiler ve NATO müttefikliği sorgulanmaya başlanmış öte yandan 1963 Kıbrıs sorununda ABD'nin tutumu ile bozulmaya başlayan ilişkilerde 1965 yıllara gelindiğinde

¹⁴⁹ Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.362-363.

¹⁵⁰ Dursunoğlu, a.g.e., s.39.

¹⁵¹ Aydoğan Vatandaş, **Armagedon (Türkiye - İsrail Gizli Savaşı)**, 5. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınevi, 1999, s.8.

Türkiye'nin tavrı ve tutumu değişmiştir. Özellikle Filistinli mülteciler konusunda yakından ilgilenen Türkiye bu dönemde Arap ülkelerinin İsrail'e karşı tutumları konusunda dengeli bir tutum sergilediği gözlemlenmektedir.

İsrail ile olan ilişkilerini Arap ülkelere rağmen kesmeyen Türkiye¹⁵² yine de 1967 Arap İsrail savaşından sonra İsrail'e karşı bir tavır sergilemiştir.

Türkiye'nin bu yaklaşımındaki ana etkenlerden biri de Doğu- Batı bloğu arasında iş birliğinin artmasıdır. Bu çerçevede yapılan görüşmeler ile sürecin hız kazanması Yumuşama dönemi olarak bilinmektedir. SSCB'nin de bir nükleer güç haline gelerek ABD'nin bölge açısından eskisi kadar bir güvenlik ağı teşkil etmemesi ve Kıbrıs konusunda Türkiye'ye karşı açık bir tavır sergilenmesi ilişkilerin sorgulanmasına yol açmıştır.¹⁵³

Kıbrıs olaylarını tam anlamı ile değerlendirebilmek için 1963 senesinin başlarında Kıbrıs Cumhuriyeti hükümeti tarafından çoğunluğa sahip Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerini yönetimde zayıflatarak daha sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Yunanistan ile birleştirmeyi amaçladığı Akritas Planı ile başlamak gerekmektedir. Plana göre Kıbrıs halklarının self determinasyonu konusundaki anlaşmaların kaldırılması ön görülmele beraber Türk tarafının direnmesi konusunda askeri bir yaptırımın sinyalleri verilmektedir.

Kıbrıs'ta olayların seyretmesi üzerine önlem alan Türkiye askeri müdahale uyarısı yapmış, ikinci olarak İngiltere ve Yunan birliklerinden çatışmalarda Türk tarafının yanında yer almalarını belirten bir nota göndermiştir. Durum uluslararası boyutlara ulaşması ile NATO'ya taşınmıştır. 1964 yılında toplanan Londra Konferansında 1960 yılında ortaya konan kararların Kıbrıslı Türklerin yeterince güvenliği sağlanmadığı belirtilmiştir. İlk etapta coğrafi sınırları çizilmiş, iki toplumlu federal bir devlet planı kararlaştırılırken, ikinci etapta İngilizlerin komutasında 10.000 kişilik bir NATO gücünün mevcut güvenliği sağlaması fikri Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıslı Türkler tarafından

¹⁵² Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, a.g.e, 23.

¹⁵³ Öztürk, a.g.e., s.208.

kabul edilse de, Makaryos bu öneriyi kabul etmemiştir. Sonuç olarak sorun BM e taşınmıştır.¹⁵⁴

1960'lı yıllarda Türkiye her anlamda Batı ile örtüşmeyen bir politika sergilerken Kıbrıs konusunda da Batı'dan beklediği desteği alamamıştır. Kıbrıs'ta çatışmalar artış gösterince Rum tarafı silahlanma kararı almıştır. 2 Haziran 1964 tarihinde Türkiye'nin açıkladığı kararda Kıbrıs'a çıkarma yapacağını bildirmesi üzerine Yunanistan'ın ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ayaklanması ile gerginlik iyice artmıştır. ABD ise böyle bir savaş ortamını kendi politik çıkarlarına uymadığı düşüncesi ile Türkiye'ye karşı bir duruş sergilemiştir. 1964 tarihinde ABD başkanı Jhonson Türkiye'nin Kıbrıs'a karşı herhangi bir yaptırımını sonucu Rusya ile bir çatışma ortamının doğması durumunda yardım yapmayacağını dile getirmiştir. Türkiye'nin dış politikasında çok yönlü bir yaklaşım sergilemesinin nedenlerinden biri olan Johnson mektubu Orta Doğu politikalarında Türkiye'nin farklı bir yaklaşım sergilemesine neden olmuştur.¹⁵⁵

Bu yaşanan sürece İsrail açısından baktığımızda 1960'lı yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs sorunu ve Mektup krizi ile Türkiye ve ABD ilişkileri sıkıntılı bir süreç yaşarken, Türkiye ve İsrail ilişkilerini de etkileyici bir rol oynamıştır. Türkiye'nin 1967 savaşının ardından İsrail'e aldığı tutum ve SSCB ile özellikle ekonomik yakınlaşması, buna ek olarak İsrail'in gerek bölge içerisindeki gerek bölge dışarısındaki yalnızlığı bu süreçte Türkiye ile ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Batı haricinde Bağlantısızlar Blok'u üyeleri başta olmak üzere İsrail'in dışlanması, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın yaratmış olduğu etkiler bakımından uzaklaşan ilişkiler, Petrol bunalımının ardından diplomatik ilişkilerin ikinci kâtiplik düzeyine indirilmesi Türkiye'nin bu dönemde İsrail ile politikalarının bölgesel etkilerin yarattığı koşullar dâhilinde geliştiği gözlemlenmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ererek ABD'nin süper güç olarak bu savaştan ayrılması ile beraberinde patlak veren Körfez Krizi Orta Doğu'da yeni

¹⁵⁴Melek Fırat, " Yunanistan ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, **Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,2009, s.723-724.

¹⁵⁵Bayram Sinkaya, " Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2011, s.84.

bir yapılanma sürecini başlatmıştır. Türkiye ve İsrail ilişkileri bu yenedünya düzeni içerisinde yeni bir parametre ile karşılaşmıştır.¹⁵⁶

2.2.2. Petrol Krizi ve ABD Silah Ambargosu

1967 yılı savaşı sonucunda petrol ihraç eden Arap ülkeleri daha yakın bir iş birliği amacı ile 1968 tarihinde Beyrut'ta bir araya gelerek Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü(OAPEC) kurmuşlardır.

10 Ekim günü Irak, 3 gün sonra ise Ürdün ve Suudi Arabistan 1973 Savaşı'na katıldıklarını ilan etmiş fakat durum Araplara yönelik bir fayda sağlamamıştır. İsrail Kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'nı geçmesi üzerine ve Sina Yarım Adası'na doğru ilerlemesi ile Enver Sedat yaptığı bir açıklamada 1967 Savaşı'nda İsrail'in işgal etmiş olduğu toprakları geri iadesi sonucu ateşkes yapacağını bildirmiştir. Ancak İsrail bu çağrıya karşı etkisiz kaldığı için bu durum iki süper güç arasında da çekişmeye yol açmıştır. Tarih 21 Ekim'i gösterdiğinde Amerika İsrail'e 2,2 milyon dolarlık bir yardım paketinden söz ederek askeri alandaki bu paketi onaylamıştır. OAPEC üyesi petrol ihraç eden Arap ülkeleri ABD'nin bu tutumuna sert bir tepki göstererek Amerika'ya petrol ambargosu uygulamaya karar vermişlerdir.¹⁵⁷

1973 Savaşı sadece bölgesel nitelikte değil uluslararası alanlarda da etkilerini göstermiştir. Arap Devletleri'nin İsrail'e yapmış olduğu destekten ötürü özellikle ABD ve Hollanda hedef alınmış bu ekonomik olarak değişime yol açmış, petrol fiyatları artış göstermiştir. Petrol Ambargosu yarattığı etkiler bakımından Arap Devletleri'nin petrolü siyasi bir güç olarak kullandığının göstergesidir. Getirilen ambargonun yanı sıra 1973 Savaşı, FKÖ lideri Arafat'ın BM'de gözlemci statüsünü almasını sağlamış ve 1975 yılında Türkiye'nin de onaylamış olduğu Siyonizm'in ırkçılık olduğu kararı alınmıştır.¹⁵⁸

Petrol Ambargosu yarattığı sonuçlar bakımından iki süper gücün arasındaki çatışmanın Orta Doğu'da şekillenmesini vurgulamaktadır. Siyasi amaçlı yapılan bu enerji krizi

¹⁵⁶ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 58.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s.419.

¹⁵⁷ Arı, **Geçmişten Günümüze, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.380.

¹⁵⁸ Süer, Atmaca, a.g.e., s.48.

ekonomik temelli bir kriz yaratmak amacı ile uygulanmıştır. Arap Dünyası böylelikle ellerinde bulundurdukları petrolü bir koz olarak kullanmışlardır. Ekonomik durgunluğa sebep olan bu duruma karşı bir önlem alabilmek adına OECD ülkeleri IEA'yı kurmuşlardır. Bu ajansın kurulmasındaki amaç böyle benzeri bir gelişme sonucu gelişmiş Batı'lı ülkelerin güvenliklerini sağlamlaştırma çabaları olarak görülmektedir.¹⁵⁹

1973 Savaşının yarattığı krizlerden ilki uygulanan petrol ambargosu diğeri ise 1974 yılında Kıbrıs'ta gerçekleşen darbe için Türkiye'nin askeri bir müdahale kararını alması ile ABD tarafından Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasıdır. Johnson Mektubu ile başlayan, Kıbrıs'ın, Türkiye ile ABD ilişkilerini belirlemedeki rolü, 1974'teki Barış Harekâtının sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ile devam etmiştir. Bu durum Türkiye'yi SSCB ile yaklaştırırken ikinci etapta yarattığı sonuçlar Türkiye-İsrail ilişkilerinde olumsuz bir hava yaratmıştır.¹⁶⁰ ABD açık bir şekilde Rum kesiminin tarafını tutmamış olsa da Kıbrıs sorunu Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir konu haline gelmiştir.

Türkiye Kıbrıs yüzünden karşılaştığı ambargo ile ABD'nin üzerinde yaratmış olduğu baskıya açık bir şekilde maruz kalmıştır. SSCB ile bir yakınlaşma içerisine giren Türkiye bu konuda SSCB'den çok Yunanistan'ı daha açık bir tehdit olarak görmüştür.

Türkiye bu dönemde ekonomik anlamda oldukça sıkıntılı dönemler geçirmiştir. Özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının ardında batılı devletlerin uyguladıkları baskı, özellikle Amerika'nın Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması Türkiye'yi zor bir sürece sokmuştur. Kıbrıs Sorunu 1960'lı yıllarda olduğu gibi 1970'li yıllarda da etkilerini göstererek uluslararası bir nitelik kazanmıştır.¹⁶¹

Türkiye'nin bu dönemde öne çarpan özelliklerinden biri İslami kimliğini ön plana çıkararak bu kimlikten fayda sağlamayı amaçlaması olmuştur. ABD ile gerginleşen ilişkiler aynı zamanda istihbarat alanında da etkilerini göstermiştir. Ancak bu dönemde İsrail'in MOSSAD aracılığı ile Türkiye'de meydana gelen iç kargaşayı yakından takip

¹⁵⁹Mitat Çelikpala, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", **Uluslararası İlişkiler**, Sayı 40, 2014, s.80, ss. 75-99.

¹⁶⁰ Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, s.32.

¹⁶¹ Oya Akgöncü, **Türkiye'nin AB Stratejisi**, 2. Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.40.

ettiği söylenmektedir. Buna ek olarak Ecevit'in yaptığı bir açıklama da müttefik ülkelerin gizli servisleri arası istihbarat paylaşımının devam ettiği belirtilmiştir. Bu süreçte göze çarpan nokta Türkiye'nin ABD ile bozulan ilişkilerine rağmen İsrail ile olan istihbarat bağının kesilmemiş olmasıdır. 1979 yılında İslam Konferans Örgütü'nün yapmış olduğu toplantıda Kıbrıs'ın tanınması için çaba harcayan Türkiye İsrail ile ilişkilerinin kesilmesinin ön görülmesine rağmen, böyle bir yaptırıma müsaade etmemiştir. Aynı zamanda Türkiye 1975 yılından beri İsrail tarafından üretilmiş olan Safir Füzelerini kullanmaktadır. Kıbrıs Barış harekâtı süresince Türkiye'nin İsrail'in gizli servisi MOSSAD ile yardımlaştığı gibi söylemler mevcuttur.¹⁶²

1970'li yıllar Türkiye açısından hem dışarıda hem de içeride terör faaliyetlerinin artış göstermesi ve iç kargaşa ile sonuçlanan bir zaman dilimini içine almaktadır. Türkiye bu dönemde Ermeni terörüne karşı diplomatlarını kaybetmiştir. Bu dönemde İsrail'de aynı şekilde Filistinli gerillalar tarafından oldukça zor bir sürece girmiştir. Türkiye 1974 yılındaki Kıbrıs harekâtının ardından silah ambargosu sonucunda yaşadığı mühimmat sıkıntısını Libya'nın yardım önerisi ile rahatlama sürecine girmiştir. Libya bu süreçte Türkiye'ye uçak ve silah yardımında bulunmuştur. Bu durum Türkiye tarafından olumlu karşılanırsa da Libya bu yardımını sadece Türkiye'ye yapmakla yetinmemiş aynı zamanda Türkiye'yi oldukça zor bir sürece sokan terör faaliyetlerine de yardımda bulunmuştur. Ecevit Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Libya'ya yardımları adına teşekkürlerini sunmuş olsa da 1976 yılına gelindiğinde, Libya'nın FHKO ya bağlı olan 2 Filistinli gerillayı İsrail havayolları EL AL yolcularını öldürmek amacı ile İstanbul'a yolladığı söylenmektedir.¹⁶³

Dış politikada ve iç politikada alınan kararların niteliğinde Türkiye kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek NATO'yu tek başına temel almamıştır. Kıbrıs sorunu konusunda da özellikle kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden Türkiye bu dönemde yaşadığı zorlu sürece nazaran İsrail ile ilişkileri sekteye uğramış olsa da tam anlamı ile bitirmeye yönelik kararlardan kaçınmış ek olarak İsrail'e bu konuda güvence vermiştir.

¹⁶² Dursunoğlu, a.g.e., s.41-42.

¹⁶³ Tavlaş, a.g.m, s.13.

2.2.3. Lübnan Krizi'nin Uluslararası Etkileri

İsrail Lübnan Savaşı bir nevi Orta Doğu'da tüm şiddetiyle ortaya çıkan Arap İsrail Savaşlarının farklı bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada belirtilmesi gereken şudur ki İsrail ve Lübnan arasındaki husus direkt olarak Filistin meselesi ya da Batı Şeria ve Gazze ile ilişkilendirilemez. İsrail'in buradaki amacı FKÖ unsurunu tamamıyla ortadan kaldırmak olmuştur. 1948 yılındaki Arap İsrail savaşından bu yana Lübnan kendi sosyal ve etnik yapısı bakımından diğer Arap ülkeleri ile doğrudan bir şekilde karşı karşıya gelmemiştir. Bu açıdan baktığımızda İsrail için tehdit unsuru sayılabilecek bir durum yoktur. Ancak 1970'li yıllardan itibaren FKÖ ve el Fetih faktörü İsrail açısından üzerinde durulması gereken bir hadise olarak görülmektedir. 1967 Savaşı sırasında İsrail tarafından ele geçirilen topraklar sonucu Batı Şeria'dan El Fetih unsuru ortadan kaldırılmıştır. Bunun üzerinde EL Fetih ve FKÖ'nün Ürdün topraklarına sığınarak burada bir kaos yaratmaları ve burada Filistin Devleti kurmak adına harekete geçmeleri sonucu Ürdün'de başlayan iç savaş ve bunun akabinde Kral Hüseyin tarafından bu eylemlere son verilmesi ile El Fetih ve FKÖ Lübnan'a sığınmışlardır ve bu hadiseden sonra İsrail ve Lübnan arasındaki husumetin tohumları yeşermeye başlamıştır.¹⁶⁴

1948 Savaşının ardından yaklaşık 100 ile 150 bin Filistinli mülteci Lübnan'a sığınmıştır. Yalnız Lübnan'ın kendi içerisinde kozmopolit bir nüfus barındırması sebebi ile bu durum o dönemde iç karışıklıklara sebebiyet vermiştir. 1970'li yıllarda ise Ürdün hadisesi ile birlikte yaklaşık 300.000 civarında Filistin'in Güney Lübnan mülteci kamplarına yerleştiği bilinmektedir.

Öte yandan zaten geçmişte sorun yaşanan bölgede FKÖ faktörünün ve Filistin sorunun içine eklenmesi ile "devlet içinde devlet" tanımlaması yapılmıştır. Böylelikle Filistinlilerin artan nüfusu bölgede siyasi dengeleri de değiştirmiştir.¹⁶⁵

1970'li yıllarda Lübnan'ın kendi içerisinde zaten mevcut olan etnik farklılıklar sonucu Filistinliler ve Marunîler örneği gibi birçok farklı çatışma ortamı kendini göstermiştir. Ancak Lübnan'daki bu duruma sebebiyet veren tek sorun Filistin durumu yahut FKÖ

¹⁶⁴ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, 1948-1988**, a.g.e., s.487.

¹⁶⁵ Süer, Atmaca, a.g.e., s.57.

faktörü ve İsrail'in sınır güvenliği ile sınırlı değildir. Burada Suriye faktörünü de atlamamak gerekmektedir. Özellikle 1970'li yıllardan beri "Büyük Suriye Projesi" önderliğinde ilerleyen Baas Partisi Lübnan meselesi ile yakından ilgilenmiştir. FKÖ ve El Fetih unsurunu İsrail'e karşı bir koz olarak kullanma amacı güden bir Suriye mevcuttur. İkinci olarak FKÖ'nün varlığının Lübnan'da görülmesi, Filistinliler açısından da mevcut bölgedeki yerlerini sağlamlaştırmak olarak görülmüştür. FKÖ unsurunun Lübnan'dan çekilmesi ve terör eylemlerinin yarattığı etkilerden kurtulmak adına gelen tepkilerde olayın uluslararası bir boyuta dönüştüğünün göstergesi olmuştur.¹⁶⁶

1982 tarihinde Lübnan'ı işgal ederek FKÖ faktörünün ortadan kaldırılmasını sağlayan İsrail Beyrut'u bu güçlerden temizlemeyi başarmıştır. Böylelikle kendi sınır güvenliğini önemli ölçüde sağlayan İsrail önemli bir galibiyet elde etmiş olsa da Tunus'a yerleşen FKÖ faktörünün daha önceki yaşamış oldukları deneyimlerden yola çıkarsak bu durum İntifada'nın başlangıcına zemin hazırlayan olayların başında gelmektedir. İleride Barış görüşmelerinin de bir nevi alt yapısını oluşturan bu durumdan sonra Gazze ve Batı Şeria sınırlarının belirlenmesinde bir çözüm arayışı içerisine girilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Öyle ki 1967 Savaşının başından beri ve buna ek olarak 1970'li yıllarda düzenli ordular ile gerçekleştirilen Lübnan Savaşı Filistin halkının bağımsızlığına giden yolda net bir sonuç veremediği için FKÖ'nün bu zamana kadar uygulamış olduğu politikalar belirli ölçüde sorgulanmaya başlamıştır.¹⁶⁷

İsrail Lübnan işgalinden ilk etapta karlı çıkmış gibi görünse de tarihe en kanlı eylem olarak geçen bir olay yaşanmıştır. Mülteci kampları İsrail himayesinde iken Falanjist militanlar bu kamplara saldırmışlardır. İsrail tarafından da katliama destek verildiği iddia edilen eylem, Sabra ve Şatila'da oldukça büyük bir kıyıma sebebiyet vermiştir. Binden fazla kişinin ölümüne sebebiyet veren bu olay ile birlikte İsrail Yüksek Mahkemesi katliam ile ilgili İsraili yöneticileri sorumlu tutan bir rapor sunmuştur. Diğer taraftan İsrail'in eylemlerine karşı Gazze şeridinde çıkan ayaklanmalar Batı Şeria bölgesine sıçrayarak intifada yayılarak genişlemeye başlamıştır. İsrail işgali altında bulunan

¹⁶⁶ Aras, a.g.e., s.42.

¹⁶⁷ Süer, Atmaca, a.g.e., s.74.

Filistinliler tarafından 1987 tarihinde gelişen başkaldırış olan intifadaya karşı İsrail'in güç gösterisi ile birçok sivil Filistinli mülteci bu olayda hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁸

8 Aralık 1987 tarihinde İsrail tarafından Gazze'ye Filistinlileri taşıyan işçi aracına çarpması ile dört kişinin ölümü ve 7 kişinin yaralanması ile sonuçlanan olay sonucu intifada hareketleri başlatılmıştır. İsrail'in politikalarını eleştiren Filistinliler tarafından gerçekleştirilen silahsız başkaldırma ve direniş hareketleri hızla yayılarak etkilerini Batı Şeria'da da göstermiştir. Gelecekteki barış görüşmelerinin de yolunu açan intifada hareketlerinin başlamasındaki asıl etkenlerden biri FKÖ'nün Lübnan işgali sonucu güç kaybetmesidir. İkinci olarak Filistin mücadelesi İsrail'in gözünde Filistin'i Ürdün etkisinden kurtarmıştır. FKÖ'nün gittikçe etkisinin azalması ile bölgede İslami örgütler zamanla sosyal yapılardan çok siyasi eğilimlere doğru yönelmişlerdir. Örneğin FKÖ'ye alternatif bir güç olarak ortaya çıkan HAMAS 14 Aralık 1987 tarihinde kurulmuştur. Gelecekteki Oslo Barış sürecinde İsrail'e karşıt bir tavır alacak olan HAMAS İsrail ile mücadele içerisine girmiştir.¹⁶⁹

Terör eylemlerinin varlığı uluslararası alanda bir tepki niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır. FKÖ ve El Fetih hareketlerinin mücadelesi Orta Doğu bağlamında incelendiğinde bölge devletlerini de etkilediği görülmektedir. Lübnan Krizi temelde İsrail'in kendi sınır güvenliğini sağlamak adına FKÖ faktörünü bir nevi tamamen ortadan kaldırmak istemesinin bir sonucudur. Öte yandan gelecekte Türkiye ve İsrail ilişkilerinin iyileşmesinin alt yapısı niteliğini taşıyan Barış Görüşmelerine de zemin hazırlamıştır. Örneğin; 4 Haziran 1982 tarihinde İsrail'in Lübnan işgalinin ardından Türkiye'yi de etkileyecek terör örgütü eylemleri gün yüzüne çıkmıştır. Türk uyruklu terör örgütlerin de bu işgale karşı eyleme geçmesi İsrail'i harekete geçirmiştir. Bunun üzerine gün yüzüne çıkan diğer bir konu ise Suriye ve FKÖ'nün Türkiye'ye karşı gerçekleştirilecek bir eylem olayına yardım ettikleri iddiası olmuştur. İsrail tarafından öne sürülen bu iddialar Türkiye ve FKÖ'yü karşı karşıya getirmiştir. Burada altını çizmek gerekir ki İsrail, ASALA'ya ilişkin bir takım belgelerin FKÖ kamplarında ele geçirildiğini dile getirmiştir.

¹⁶⁸ Selahattin İbası, ‘‘Arap-İsrail Sorunu’’, Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, 1. Baskı, Platin Yayınları, Ankara, s.80.

¹⁶⁹ Süer, Atmaca, a.g.e., s.75-78.

İsrail'in Lübnan İşgali'nin ardından Beyrut'ta zafer kazanması ile birlikte ortaya çıkan bu gelişme Ankara açısından bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı'nın yaptığı açıklamalar doğrultusunda FKÖ'yü Türkiye aleyhine terör örgütü eylemlerine yardım ve yataklık etmek ile doğrudan ilişkilendirmiştir. Ancak Filistin konusundaki Türkiye'nin hassasiyetinin değişmeyeceği de yine altının çizilmesi gereken önemli bir noktadır. Lübnan işgalinden sonra ASALA terör örgütünün eylemlerinde gözle görülür bir artış gözlemlenmektedir. Bu olay Türkiye ve İsrail ilişkilerini söz konusu örgütlere karşı istihbarat paylaşımı konusunda geliştirmiştir. 1980'li yıllarda PKK ve ASALA'ya karşı İsrail ile ilişkilerde yeni bir döneme girildiği görülmektedir. Zaten Suriye'nin PKK'ya verdiği destek karşısında Arap ülkelerinden bir destek göremeyen Türkiye'nin bu konuda İsrail'e yaklaşması bölge içerisindeki Arap ülkelere duyduğu güven eksikliğinden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁰ Türkiye'de meydana gelen 1980 askeri darbe sonucu bölge içerisinde yaşadığı güvenlik kaygılarını da bu dönem içerisinde göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

2.2.4. 12 Eylül Sonrası Türk İsrail İlişkileri

1970'li yıllarda özellikle Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerdeki istihbarat paylaşımı rutin bir sürece girmiştir. İki ülke arasındaki görevlileri bir araya getiren olay 17 Mayıs 1971 tarihinde İstanbul başkonsolosu Efraim Elrom'un THKP-C tarafından kaçırılması istihbarat alanında Türkiye ve İsrail'in bir araya gelmeleri açısından önemlidir. 23 Mayıs günü Elrom'un cesedinin bulunmasının ardından MOSSAD kısa bir süre içerisinde bu örgütün Lübnan ve İspanyadaki Filistin kamplarındaki silahlı eğitim noktaları ve mali kaynakları hakkında bütün bilgileri Türk istihbaratı ile paylaşmış ve THKP-C üyelerinin yakalanmalarında büyük rol oynamıştır. 1980 yılında darbe sonucu bozulan ikili ilişkiler, Filistin'i yakın takibe alan MOSSAD'ın Libya tarafından finansı sağlanan ve bu kamplarda eğitilip silahlandırıldıktan sonra Türk diplomatlarına karşı suikast girişiminde bulunan ASALA'ya karşı Türkiye ile birlikte hareket etme önerisi sunulmuştur. Ancak Türkiye Arapların tepkisini almamak adına bu öneriyi ilk etapta sıcak bakmamıştır.

¹⁷⁰ Gencer Özcan, **Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, a.g.e., s.39-41.

İsrail Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için bu dönemde çaba harcamıştır. Savunma Bakanı Ariel Şaron İsrail'in stratejik bir derinliğe sahip olabilmesi için bir savunma sisteminin gerekliliğini vurgulamıştır. Buna göre Yahudi nüfusun fazla olduğu Ürdün, Golan, Gazze, Celile ve Necef'te bu sistemin kurulması ön görülmüştür. Şaron bu stratejik anlamdaki çıkara Türkiye'nin de katılmasını teklif etmiştir. Bu durum Türkiye'nin İsrail açısından stratejik bir öneme sahip olduğunun göstergesidir.¹⁷¹

12 Eylül askeri darbesinin ardından Türk-İsrail ilişkileri diplomatik anlamda en alt seviyeye düşürülmüştür.

Bunun başlıca etkileri arasında Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı ekonomik zorluklarında etkisi bulunmaktadır. 1980 yılında İsrail Parlamentosu tarafından alınan bir karar sonucu Kudüs'ün başkent olarak ilan edilmesi üzerine Türkiye bu kararı kınayarak, kararın geri çekilmesini istemiştir. Dönemin Başbakanı Demirel tarafından yapılan bir açıklamada bu davranışın uluslararası kuralları ihlal eden bir yaklaşım olduğu vurgulanmıştır. İsrail'in Kudüs işgalinin ardından diplomatik ilişkilerin maslahatgüzarlık seviyesine daha sonrada 2.kâtiplik seviyesine düşürülmesi ikili ilişkilerin Orta Doğu sürecindeki dalgalanmalardan etkilendiğini göstermektedir. Askeri darbe sonucu yaşanan ekonomik çöküşün Türkiye'yi İslam ülkeleri ile daha yakın bir ilişki içerisine soktuğu düşünülebilir.

Türkiye'nin 1979 yılındaki yaşadığı ekonomik dalgalanma sonrasında toplam ithalatı toplam ihracatının iki katı kadar bir seviyeye yükselmiştir. Bu durum Türkiye'nin Irak, Lübnan, İran ve Suudi Arabistan'dan petrol alımında borçlanma yoluna gitmesine neden olmuştur. Öte yandan 1980 yılında Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye 75 milyon dolarlık bir yardım paketini açıklaması ve bunun haricinde 2 milyon ton petrol vereceğini söylemesi üzerine Türkiye'nin diplomatik ilişkileri en alt seviyeye indirildiği düşünülmektedir. İsrail ile diplomatik ilişkilerin en alt düzeye indirilmesinin ardından ihracatın artış göstermesi ve büyük bir kısmının Orta Doğu ülkelerine gerçekleştirilmesi Türkiye'nin bu dönemde İslam ülkelerine yakınlaşmasına neden olmuştur. İkili ilişkilerin bu seviyeye indirilmesi ABD tarafından da eleştirilen bir durum olmuş, Türkiye bu konuda uyarılmıştır. Hatta öyle ki Türk-İsrail ilişkilerinin gerilemesi Amerika olan ilişkileri de zedeleyeceği yönünde bir açıklama yapılmıştır. Bu sebepten olacak ki dönemin

¹⁷¹ Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, a.g.e., s.26.

Başbakanı Kenan Evren'in BM'in Golan Tepeleri konusunda İsrail'i kınayan bildirisine çekimsiz bir oy kullanmıştır.¹⁷²

ABD'nin Darbenin ardından ilişkilerin iyileştirmeye yönelik tavrını Dışişleri Bakanı Alexandre Haig'in Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonucu Türkiye'nin İsrail'e karşı uyguladığı politikayı daha da yumuşatması konusundaki telkini açık bir şekilde belli etmektedir. Yine aynı dönem içerisinde Amerikan Kongresinin Yahudi ve Yunan Lobilerinin de etkisi ile Türkiye'ye askeri yardımda 100 milyon dolar indirimine gitmesi, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerine dikkat etmesi gerektiğinin bir göstergesi olmuştur.¹⁷³

1958 yılında Irak Devriminin ardından Türkiye, İsrail ve İran arasında ABD ve İngiltere'nin de desteği sonucunda bir istihbarat paylaşımı söz konusu olmuştur. Türkiye bu dönemde Orta Doğu bölgesinde yaşanan olaylar gereği İsrail'e yakınlaşarak oldukça büyük bir gizlilikle yürütülen Trident programı çerçevesinde MOSSAD Türkiye'ye Sovyet ajanları konusunda bir bilgi sunarken, MİT ise Arap ajanlar konusunda İsrail'e bilgi aktarımı sağlamıştır. Ancak 1979 'da gerçekleşmiş olan İran devriminin ardından İran ile yapılan iş birliği son ermiştir. 1970'li yıllarda Türkiye yaşamış olduğu iç ve dış sorunlar ile karşılaştığı bir dönem olurken 1980 askeri darbe ile birlikte Türkiye'de İslami kimliğin öne çıkarıldığı algısı gün yüzüne çıkmıştır. ABD faktörü sayesinde iyileştirmeye doğru yol alan Türk İsrail ilişkileri Ermeni Terör Örgütü ASALA'nın Türk büyük elçisini öldürmesine kadar yakınlaşma göstermemiştir.

İsrail darbe sonrası ilişkileri kaygı ile izlerken bir yandan Ermeni Soykırımına karşı takındığı tavır, Türkiye'ye siyasi anlamda bir mesaj niteliği taşımaktadır. 1982 yılında Evren'in yumuşama sinyalleri vermesinin üzerine 1986 yılında Özal Yahudi Lobisinin ABD politikalarında ne derece etkili ve önemli olduğunu fark etmiştir. Türkiye bu süreçte Ermeni Soykırımında Yahudi lobisinden destek almış aynı zamanda PKK terörüne karşı İsrail ile istihbarat paylaşımında ve teknik yardımda bulunmuştur. 5 Haziran 1982 tarihinde İsrail'in Beyrut'taki ASALA kampına gireceğini bildirmesi üzerine Türkiye'ye de operasyonlara katılabileceğini iletmıştır. Türkiye bu operasyonda istihbarat elemanı yerine Alaaddin Çakıcı ve 10 ülkücüyü görevlendirmiştir. Uluslararası bir skandal

¹⁷² Dursunoğlu, a.g.e., s.43-44.

¹⁷³ Tavlaş, a.g.m., s.16.

yaşamak istememesi gibi nedenlerden dolayı Türkiye'nin böyle bir tutum sergilediği düşünülmektedir. Operasyon sonucu İsrail ASALA hakkında önemli veriler elde etmiştir. Para kaynağı, üyeleri ve örgüt kayıtları ele geçirilmiş olsa da MOSSAD bu bildirimleri Türkiye ile paylaşmamıştır. 1982 yılında İsrail'i sert bir tutum ile eleştiren Özal'ın ABD'den ekonomik ve askeri yardım sözü almasının ardından 1985 tarihinde ilişkilerin iyileştirme yolunda önemli adımlar atıldığı görülmektedir. İsrail bu konuda Türkiye'ye Ermeni Soykırımını ve PKK terörüne yönelik iş birliği yapma teklifinde bulunmuştur.¹⁷⁴

İsrail-Türkiye ve İran arasındaki istihbarat paylaşımının dağılması sonucunda İsrail'i bu konuda en çok rahatsız eden durum İran Gizli Servisi SAVAK ile paylaştığı istihbarat bilgilerinin ek olarak yöntemlerin ve teknolojilerin Mollaların eline geçmesi olmuştur. Bu süreçte Trident ittifakında Türkiye'yi daha çok önemseyen İsrail'in bu konudaki beklentileri artış göstermiştir. Ancak Ankara'da FKÖ temsilciliğinin açılmasının 13 Temmuz 1979 tarihinde El Saika terör örgütü tarafından 4 Filistinli Teröristin Mısır büyükelçiliğini basarak burada 2 tane Türk güvenliğini öldürmesi ile eş zamanlı olması İsrail'i oldukça rahatsız eden konular arasında yerini almıştır. İsrail yönetimi Türkiye'nin bu tutumunu yadırgamıştır, öyle ki Sovyet ve Arap yardımları ile güçlenen FKÖ'ye sağlanan imtiyaz Ecevit döneminde İsrail Türkiye ilişkilerini gergin bir dönemine işaret etmektedir. Ek olarak 1970'lerde artan terör olayları yüzünden birçok Türk Yahudi'si İsrail'in yapmış olduğu çağrı üzerine yaşadıkları yerleri terk etmiş, ikili ilişkiler kopma derecesine yaklaşmıştır.¹⁷⁵

Turgut Özal'ın Başbakan olmasının ardından Türkiye'nin kendi çıkarlarını düşünmeye yönelik bir hareket sergilediği görülmektedir. Özellikle Amerika'daki İsrail lobisinin ne derece önemli olduğu Türkiye açısından dikkate alınması gereken bir konu haline gelmiştir. Türkiye'nin hem Arap ülkelerini kırmamak aynı zamanda İsrail'i gücendirmemek adına sürdürmeye çalıştığı denge politikasının ABD ve İsrail tarafından anlayışla karşılanmasındaki ana neden Türkiye'nin bu dönem de bölge içerisinde Özal'ın ABD ve İsrail'in lehine olan politikalara destek vermesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin 1984 tarihinde Amerikan Başkanı Ronald Reagan İsrail'in güvencesi Emin

¹⁷⁴ Çağla Gül Yesevi, **İsrail Ordusu ve İstihbarat Örgütleri, Aman, Mossad, Şabak**, 1.Baskı, Ankara, Kripto Yayınları, 2015, s. 175-177.

¹⁷⁵ Tavlaş, a.g.m., s.13.

Cemayel yönetimini desteklemek için Lübnan'a oldukça büyük bir saldırı gerçekleştirmiştir.

Turgut Özal bu konuda Lübnan gibi böylesine büyük bir olaya Türkiye'nin karışmaması gerektiğini vurgulamış olsa da ABD, ikmal için İncirlik üssünü kullanmıştır. Böylesine bir yardım İsrail açısından oldukça büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu sebepten ötürü İsrail ve ABD Türkiye'nin kimi zaman ikilem yaratan politikalarına karşı ılımlı bir yaklaşım sergilemeleri olağandışı bir durum değildir.¹⁷⁶

İkili ilişkilerin 1984 yılında normalleştiği gözlemlenmektedir. 1985 yılında ilişkilerde normalleşme sürecinin yanı sıra ABD'deki lobilerin etkisinin önemi artarak Yahudi lobisi bir dış politika unsuru olarak kullanılmıştır. Özal döneminde PKK'ya yönelik İsrail tarafından öne sürülen iş birliği açık bir şekilde İsrail'in ilişkileri geliştirmeye yönelik bir adım attığının göstergesidir.

1985 yılında ikili ilişkiler ikili ilişkilerdeki ılımlı hava kısa bir süre sekteye uğramıştır. Çünkü bu dönemde Türk dış işleri bakanı Halefoğlu BM toplantısına katılmak amacı ile New York'a gitmiş bu sırada İsrail Dış işleri Bakanı görüşme teklifinde bulunmuş ancak görüşme gerçekleşmemiştir. Bunun başlıca nedeni olaydan birkaç saat öncesinde 6 adet İsrail uçağının Tunus'ta bulunan FKÖ merkezine saldırı düzenlediği haberi alınmıştır. Bu saldırılarda 30 kişi hayatını kaybetmiş saldırılara bir tepki olarak İsrail ile görüşmeler iptal edilmiştir. Ancak daha sonra bu durum Özal Yahudi Lobisinin etkinliğinden yararlanmak adına lobi lideri ile görüşmüş ve Orta Doğu sürecindeki etkilerinden faydalanmayı amaçlamıştır.

Türkiye için asıl dönüm noktası sayılabilecek olay 1980 tarihinde gerçekleşen İran-İrak savaşı sırasında ABD ve İsrail ile açık bir şekilde iş birliği yaptığının açığa çıkması olmuştur. Lübnan'da İran yanlısı gruplar tarafından rehin alınan ABD vatandaşlarını kurtarmak için İsrail tarafından İran'a gerçekleştirilmiş olan silah satışında kilit bir rol oynayan Türkiye tarihte oldukça büyük bir skandala sebep olan "İrrangate" olayında iki önemli rol üstlenmiştir. İlk olarak İran'a giden silah yüklü uçaklara hava sahasının kullanımına izin vermiş, ikinci olarak Türkiye bu olayda skandalın ana unsuru Yarbay

¹⁷⁶ Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, a.g.e., s.29.

Oliver North'un İran ile yürütmüş olduğu pazarlık sürecinde buluşma yerini üstlenmiştir. Yapılan soruşturmalar sonucu bu önerinin İran ile savaş içerisinde bulunan Irak'ı zayıflatmak amacı ile İsrail tarafından öne atıldığı ortaya çıkmıştır. ABD bu öneriyi İran'a silah satarak ve Irak ordusuna ait istihbarat alanındaki bir takım önemli bilgileri vererek katılmıştır.¹⁷⁷

ABD ve İsrail'in bu tutumunda çelişkiler mevcuttur. ABD ambargo uyguladığı bir ülkeye silah satarak İsrail ise her türlü terör faaliyetlerine destek veren bir ülke ile arası oldukça gergin bir dönemdeyken bu silahların gönderilmesini sağlamıştır. İran ise Türkiye ile İsrail ilişkilerinde oldukça sert bir tutum sergilerken ve bu ilişkilerin devam etmesi ile Türkiye'nin itibar kaybedeceğini ön görürken İsrail tarafından sağlanan silahları kullanmakta bir sakınca görmemiştir.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk –İsrail İlişkileri

2.3.1. 1991 Körfez Krizi ve Türkiye İçin Etkileri

Irak'ın 2 Ağustos tarihindeki Kuveyt işgali, iki ülke arasında petrol anlaşmazlığı ile birlikte ilk sinyallerini vermiştir. ABD Suudi Arabistan'a askeri yardım göndererek bu savaşta etkilerini göstermiştir. Aynı zamanda uluslararası alanda harekete geçen ABD'nin üzerine BM Güvenlik Konseyi savaşın sonlandırılması adına yaptırım kararı almıştır. Ancak Irak'ın işgali bitirmeyeceğinin sinyalleri vermesinin üzerine 15 Ocak 1991 tarihine kadar savaşın sonlandırılmaması durumunda bu yönde bir kuvvet kullanılacağı 678 sayılı kararda belirtilmiştir. Başta ABD olmak üzere, beraberinde oluşturulan uluslararası güç sayesinde 17 Ocak 1991 tarihinde Irak'ın bölgedeki etkinliğine son verilmiştir ve Kuveyt bölgesinden Irak işgal güçleri çıkarılmıştır. Kuveyt'e bağımsızlığını kazandırma pahasına Irak büyük ölçüde zarara uğratılmıştır. ABD ve İngiltere'nin yaptırımları bununla sınırlı kalmamıştır.

¹⁷⁷ Tavlaş, a.g.m., s.24.

1990'lı yıllar boyunca ABD Irak rejimine yönelik silahsızlandırma politikası ve egemenlik alanının daraltılması yönünde yaptırımlar uygulamıştır. BM tarafından Irak'ın kitle imha silahlarının alt yapısı ve üretimi üzerinde sıkı bir denetim ağı başlatılmıştır.¹⁷⁸

Körfez Savaşı yarattığı etkiler bakımından Orta Doğu bölgesi içerisindeki birçok dengesel faktörün değişiklik göstermesinde neden olmuştur. Özellikle Irak bölgesinin güneyinde Şiiilerin kuzeyinde ise gerçekleşen Kürt ayaklanmaları Türkiye'nin de politikalarını etkileyici bir rol oynamıştır. Irak'ın bugünkü durumuna da bir nevi sebep olan Kuveyt İşgali ile başlayan süreç ve Irak'ın kendi içerisinde bir takım bölünmelere sebep olan olaylar diğer bölge ülkelerini de psikolojik ve siyasi anlamda etkilemiştir. Kuzey Irak'ta meydana gelen Kürt sorunu ikili ilişkilerin güvenlik denklemi üzerine kurulmasını gerektirmiştir.¹⁷⁹

Türkiye açısından Körfez Savaşı öncesinde yaşanan Kürt sorunu ülke içerisindeki çözülmesi gereken bir süreci kapsarken savaşın yarattığı koşullar neticesinde yeni bir şekil alarak bölgesel bir nitelik kazanmıştır. Öte yandan komşu ülkelerin Kürt sorunu çerçevesinde yaşanan bu sürece destek vermesi, özellikle Suriye ve İran'ın bu durumu bir savaş aracı olarak kullanması, Orta Doğu bölgesini Türkiye'nin farklı bir açıdan değerlendirmesine neden olmuştur. Özellikle İsrail ile bu sebepten ötürü geliştirilen ilişkilerin 1990'lı yıllarda askeri iş birliğine yönelik yeni bir yapılanma sürecine girdiği gözlemlenmektedir.¹⁸⁰

1980 yılında baş gösteren İran-İrak Savaşı'nın sonrasında 1990'lı yıllarda ortaya çıkan Kuveyt işgali sonucu Kuzey Irak ve PKK terörünün etkilerini Türkiye'nin güvenlik ağını yeniden gözden geçirmesine sebebiyet vermiş olsa da, 20. yy da Körfez Savaşı bölge içerisinde çatışma ve güvenlik sorunları yaşayan İsrail açısından büyük ölçüde bir fayda sağladığı görülmektedir. Savaş İsrail Filistin anlaşmazlığını ikinci plana atmasının yanında, İsrail, ABD ve İngiltere tarafından Irak'ın etkinliğinin sona erdirilmesi üzerinde doğrudan gelecek askeri bir tehdide karşı önemli bir avantaj sağlamıştır. Orta Doğu

¹⁷⁸Erhan Canikoğlu, "İsrail, ABD'de ki Yahudi Varlığı ve İkinci Körfez Savaşı", Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, 1. Baskı, Platin Yayınları, Ankara, s.199.

¹⁷⁹ Ali Semir, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı", **Bilgesam**, Sayı 5, 2011, s.180.

¹⁸⁰ Gencer Özcan, **Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, s.51.

bölgesi içerisinde Irak'ın İsrail açısından baktığımızda, düşman faktörü olarak karşımıza çıkması ve bu faktörün yok edilmesi bu süreçte İsrail'in önemli imtiyazlar sağladığının bir göstergesidir.¹⁸¹ Irak, savaş sonrası askeri ve siyasal anlamda büyük bir itibar kaybı yaşamıştır.

1989 Tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte Soğuk Savaş ortamının sona ermesi sonucu yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Bu durum Orta Doğu bölgesindeki dengelerin değişmesine de olanak sağlayan sonuçlar doğurmuştur. Soğuk Savaş süresi boyunca iki kutuplu dünya süzeninin yerine SSCB'nin etkilerini yitirmesi ile Batı'nın bölgedeki etkinliği artarak ABD Orta Doğu bölgesi içerisinde rakipsiz bir güç sağlamıştır.¹⁸²

İran Irak Savaşı sonrasında bölgedeki etkinliğini artıran Irak'ın İsrail'e karşı büyük bir tehdit unsuru oluşturması bunun beraberinde Kuveyt işgali ile Orta Doğu'daki barış sürecinde bir sorun olarak görülmesi, Irak'ın uluslararası alandaki güvenliğe yönelik bir değerlendirmeye tabi tutulmasını sağlamıştır. Saddam Hüseyin'in elinde bulundurduğu mevcut askeri gücün yanı sıra yaşadığı ekonomik problemlerin çözümünde saldırgan bir tutum sergilemesi, Batılı güçlerin Irak'ı yok edilmesi gereken bir güç olarak görmesini sağlamıştır. Kuveyt savaşı Irak'a karşı uygulanan ambargonun bir gerekçesini oluşturmaktadır. ABD'nin Soğuk Savaş'ın ardından yarattığı yeni dünya düzeni içerisinde asıl hedef Orta Doğu bölgesi içerisinde belirleyiciliğini artırmak olmuştur. Bu sebeple Irak'ın Orta Doğuya egemen bir güç olarak katılması ve buna ek olarak petrol kaynaklarının bir kısmını elinde bulundurması ile OPEC üzerinde kuracağı hâkimiyet gibi sorunlar öne çıkarken, İsrail'e karşı bir tehdit unsuru olması, ABD tarafından asıl tehlike yaratan durumlar olarak görülmüştür. Irak'ın elinde bulundurduğu kitle imha silahlarının bölge içerisinde denge faktörünü etkileyecek rol oynaması İsrail ve Batı açısından kabul edilir bir unsur değildir. Irak'ın etkinliğinin azaltılmasından sonra bölge içerisinde İsrail'i daha güçlü bir konuma getirecek Arap-İsrail Barış süreci, ABD'nin barış sürecini

¹⁸¹ Davutoğlu, a.g.e., s.441.

¹⁸² Türel Yılmaz, "Ortadoğu'da Güvenlik Sorunu ve Türkiye", Der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s.122.

etkileyen ve radikal İslamcı politikaları destekleyen güçlere karşı oluşturduğu ilk hedefler arasında yer almıştır.¹⁸³

Türkiye bu süreç içerisinde değerlendirildiğinde Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile dış politika alanını genişletmiştir. Öyle ki Körfez Savaşı'nın ardından yeni dünya düzeni çerçevesinde oluşturulan Orta Doğu Barış süreci, Türkiye için daha önce İsrail ile ilişkilerinde ikilem yatan durumların ortadan kalkacağı gibi bir algı yaratmıştır. Orta Doğu ülkeleri ile İsrail Devleti'nden ötürü arasına giren mesafenin biteceği düşüncesi öne çıkmıştır. Ancak Türkiye'nin bu yeni düzendeki güvenlik kaygılarından tam anlamı ile kurtulmamış olması, ABD ile ilişkileri iyi tutmanın gerekliliğini göstermiştir. ABD ile kurulabilecek olan güçlü ilişkiler, bu süreç de İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi paralelindedir. 1991 yılında dönemin Başbakanı Tansu Çiller, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin kendi düzeylerinde İsrail'e Ziyaretlerde bulunmuştur. Karşılıklı gerçekleşen ziyaretler sonucu 1993 yılında İsrail'in gizli istihbarat servisi MOSSAD ile Türkiye'deki istihbarat servisi MİT arasında ilk anlaşma imzalanmıştır.¹⁸⁴

Türkiye Saddam'a karşı oluşturulan Orta Doğu ülkeleri tarafından da katılımın gerçekleştiği Batılı ülkelerin oluşturduğu ortak yönetime destek vererek Çöl Kalkanı ve Çöl Fırtınası operasyonları sürecinde ABD'nin topraklarını kullanmasına izin vermiştir. Buna ek olarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının ilerleyişini durdurarak BM tarafından alınan ambargodaki karara katıldığını açıklamıştır. Türkiye'nin bu tutumundaki ana gerekçelerden biri Irak'ın bölgedeki gücünü artırmasından kaynaklanan bir endişe duymasıdır. İran'da gerçekleşen politikalara karşı bir güç mücadelesi sergilemiş olan Irak'ın ileride aynı şekilde güç gösterisini Türkiye üzerinde de uygulayabileceği Türkiye açısından değerlendirilmesi gereken bir unsur olmuştur.

Arap Devletleri ve Filistin yararına olacağı gerekçesi ile sergilemiş olduğu politikalar ileriki aşamalarda Türkiye'nin de karşısına çıkarak tehdit yaratıcı sonuçlar doğurabilir. 1990'larda su sorunu sebebi ile gergin bir döneme giren Irak-Suriye ve Türkiye ilişkilerine rağmen Türkiye ülke güvenliğini zarara uğratabilecek yaklaşımlardan kaçınarak

¹⁸³ Öztürk, a.g.e., s.247.

¹⁸⁴ Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, s.643.

Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına yönelik kararlara karşı temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak BM'in aldığı karara karşı radikal bir tutum sergileyerek alınan kararları desteklediği de göz ardı edilemeyecek bir durumdur. Ayrıca Türkiye Savaş sonrasında kendi kaderlerine bırakılan Kürt halkına topraklarını açarak güvenli bölge oluşturulmasını ön gören BM 688 sayılı kararının alınmasında oldukça etkili bir role sahiptir. Bu dönemde Türkiye Irak'a misilleme sayılabilecek durumlardan uzak durarak kendi bölge güvenliğine karşı tehdit oluşturacak hareketlerden kaçınmış Irak topraklarını ve hava sahasına yönelik girişimlerden uzak durmuştur.¹⁸⁵

İsrail ve Türkiye ilişkilerinin yeniden bir yapılanma sürecine girerek ivme kazanmasındaki baş etkenlerden biri olan Körfez Savaşıdır. Savaş sonucu ortaya çıkan Kürt sorununun hız kazanması ileride ikili ilişkilerin yapılanma sürecine yön verecektir. Suriye ve İran tarafından PKK'ya sağlanan desteğin gözle görülür sorunlara sebep olması ve bu sebeple güç kazanması, Türkiye'yi dış politikada daha kapsamlı bir bölge politikası oluşturmaya itmiştir. Körfez Savaşı sonucunda 1991 Madrid Barış Konferansı ve bunu takiben 1993 Oslo Süreci ikili ilişkilerin ilerlemesini sağlayan gelişmeler olmuştur.¹⁸⁶

Diğer bir açıdan bakmak gerekirse; Orta Doğu bölgesinin içerisinde barındırdığı doğal kaynak zenginlikleri başta olmak üzere diğer yandan kültürel dinsel çeşitliliğinde etkisi ile birlikte birçok medeniyetler arası çatışmaya sebebiyet verdiği önceden de belirtilmiştir. Bu durumun dış güçlerin ilgi odağı haline gelmesinin en güzel örneğini Körfez Krizi ile birlikte tekrar görmekteyiz. Kriz sonrası ABD'nin bölge içerisindeki güvenlik sistemini sağlayabilmek adına bir takım politikalar geliştirdiği ortadadır. Bölgede yaşanan sorunlar neticesinde; Türkiye ve İsrail arasındaki ABD'nin aktif rolünü de göz önünde bulundurursak, ikili iş birliğini destekleyerek bölge içerisinde bir güvenlik topluluğu oluşturmak istemesi ve Türkiye ve İsrail'i de bu topluluğun merkezinde görmesi kaçınılmaz olmuştur. Durumu değerlendirmemiz gerekirse birleşerek güçlenen Arap ülkelerinin her daim İsrail'e tehdit oluşturacağından ötürü ABD'nin böyle bir politikanın aktif destekleyiciliğini üstlenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bölge içerisinde ABD, hem Kafkasya hem de Orta Asya ile ilgili planlarında bölgedeki müttefikleri ile iş birliğine gitmek öncelikli hedefleri arasında yerini almıştır. Bu

¹⁸⁵ Öztürk, a.g.e., s.248-250.

¹⁸⁶ Gencer Özcan, **Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, s.52.

kapsamda ABD'nin bölgedeki önemli iki müttefiki İsrail ve Türkiye'yi bir arada görmek istemesi, iki ülkenin de Soğuk Savaş süresi boyunca Batıya olan bağımlılığının da bir göstergesidir. ¹⁸⁷Bu bağlamda Körfez Krizi ile birlikte ivme kazanan ilişkilerde bölgesel sorunların yanında ABD'nin bölgeye SSCB'nin etkisini yitirmesi ile birlikte direkt olarak dâhil olmasının da etkisi söz konusudur.

2.3.2. Madrid Barış Konferansı

Uluslararası alanda, Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü için gerçekleştirilen uzun süreli ilk netice olarak kabul edilebilecek Madrid Barış Konferansı, barış sürecini farklı bir boyuta taşımıştır.

Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın etkinliğini yitirmesi Arap-İsrail barış sürecinin çatışma ortamı içerisinde bir sonuca varamayacağına bir göstergesi olmuştur. Filistin sorununun Körfez Savaşının yaratmış olduğu sonuçlar bakımından ikinci plana kayması ve öneminin yitirilmiş olması uluslararası alanda bir barış sürecinin de gerekliliğini vurgulamaktadır. ABD'nin Orta Doğu bölgesi için geçmişte olmadığı kadar diplomatik anlamda etkinliği göstermesi de barış süreci içinde etkili olmuştur. Bu süreçte tartışmaya açık konular arasında yer alan ana etken Suriye ve İsrail'in arasındaki problemlerin ne derece çözüme kavuşturulabileceği olmuştur. Golan Tepeleri konusu geçmişten gelen bir uzlaşma sorunudur. Bu sebepten ötürü Suriye'nin uluslararası alanda barış karşıtı bir tavır sergilemesi bu sürece engel teşkil edebilir. Ancak Suriye'yi barış masasına iten en önemli neden SSCB'nin çöküşü ile önemli bir desteği yitirmesi olmuştur. Öte yandan Orta Doğu Barışı'nın devamlılığı ve kalıcılığı açısından Suriye ABD için önemli bir faktör olma özelliği taşımaktadır. İsrail açısından baktığımızda ise savaş sonrası ABD tarafından oldukça fayda görmüş olmasına karşın, Arap Devletleri ile aynı masada yer alması İsrail'e meşruluğunu kazandıracak bir avantajdır. ¹⁸⁸

1990 yılında öne çarpan bir diğer unsur FKÖ'dür. Körfez Savaşı ile birlikte bölgedeki etkinliğini iyice yitiren FKÖ, bu aşamada çareyi Batı'ya yanaşmakta bulmuştur. Öte

¹⁸⁷ Oya Akgönenç, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Gergin İttifak", *Jeopolitik*, Aralık 2009, Yıl:8, Sayı:71, 33-43, S.36

¹⁸⁸ Aras, a.g.e., s.88.

yandan SSCB'nin çöküşü ile önemli bir desteği yitiren FKÖ, Körfez Krizi süresince Irak'ın yanında yer alması ile bölgede daha da güç duruma düşmüştür. Bu şartlar altında gerek Suriye gerekse FKÖ'nün Batı'ya eğilimi değişiklik gösterdiğinden Orta Doğu Barış süreci ivme kazanmıştır.¹⁸⁹ FKÖ intifadanın etkisini yitirmesi ile birlikte Körfez Savaşı sırasında Irak'ın yanında yer almasının bedelini diplomatik alanda dışlanarak ödemiştir. Bunun bir sonucu olarak ekonomik ve siyasi anlamda bir çöküntü yaşayan FKÖ karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle İsrail ile barış görüşmelerinin gündeme gelmesi ile barış masasına oturmayı ön gören FKÖ için bu yaklaşım olağan dışı değildir.

ABD Dışişleri Bakanı James Baker tarafından gerçekleştirilen ve BM tarafından öne sürülen 242 ve 338 sayılı kararların temelinde yatan ana düşünce barış için toprak prensibi olmuştur. Barış sürecinin ilerlemesinde bu prensip temel alınarak bir yaklaşım sergilenmiştir. Madrid Barış Konferansını diğer barış görüşmelerinden ayıran en önemli faktör Filistinlilerin barış masasına diplomatik anlamda İsrail ile eş düzeyde oturmuş olmasıdır. Bu açıdan baktığımızda Filistin konusunda ortak bir paydada yer almaktan kaçınan İsrail'in böyle bir anlaşma masasına oturması önemli bir gelişmedir. Bu gelişmelere etki eden bir diğer faktör İsrail'de yapılan seçimler sonucu Rabin'in başbakan olarak seçilmesi olmuştur. Rabin bölge politikalarında daha olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Nitekim bu yaklaşımın bir devamı niteliği taşıyan Aralık 1992 kararı İsrail vatandaşlarının FKÖ ile ilişki kurulmasını yasaklayan yasayı ortadan kaldırmıştır.¹⁹⁰

Orta Doğu bölgesi gibi dünyada oldukça sorun yaratan bir bölgede uzun bir süre sonra tekrar Madrid Barış Konferansı ile gündeme gelmesi bölgedeki havayı olumlu etkilemiştir. İsrail, Ürdün, Suriye, Lübnan ve FKÖ'nün diplomatik alanda bir arada bulunmaları, anlaşmazlıkların çözülmesi adına önemli bir adım olarak görülmektedir. Madrid Konferansı ilk sonuçlarını 13 Eylül 1993 tarihinde Ürdün ve İsrail arasında imzalanan "Ortak Gündem" belgesinin ardından 26 Ekim 1994 tarihinde Ürdün ve İsrail arasında gerçekleşen barış anlaşmasının imzalaması ile vermiştir. Ancak FKÖ ve İsrail arasındaki anlaşmazlık çözümü Ürdün'e nazaran biraz daha sancılı bir süreçten oluşur. Nitekim FKÖ'yü İsrail'in halen terörist olarak adlandırması ve bunun yanında FKÖ'nün İsrail'in yok edilmesine yönelik aldığı kararların değiştirilmesine yönelik bir yaklaşımda

¹⁸⁹ Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, a.g.e., s.128.

¹⁹⁰ Öztürk, a.g.e., s.262-263.

bulunmaması, iki ülke arasındaki barış sürecini geciktirici rol oynamıştır. Bu aşamada devreye giren ABD iki ülke arasında bir anlaşmaya varılması sonucunda İsrail'e karşı sağlayacağı imtiyazların ekonomik anlamda artacağı yönündeki vaatleri ön plana çıkarmıştır.¹⁹¹

Barış anlaşması çerçevesinde üzerinde durulan en önemli konular barış, toprak ve güvenlik unsurları olmuştur. İkili görüşmeler ile geçmişteki problemlerin çözümü ön görülmüş, daha sonra onu takiben gerçekleşen çok taraflı görüşmeler ile bölgesel ve bölge dışındaki tarafların bir araya gelmesi ile problemlerin daha geniş kapsamlı ele alınması amaçlanmıştır. Çok taraflı görüşmeler ikili görüşmelerin tamamlayıcısı niteliğini taşımak ile birlikte Orta Doğu bölgesindeki istikrarın devamlılığını sağlamak açısından da oldukça önemlidir.

Bu çerçevede su, güvenlik, ekonomik gelişme, mülteciler, silahlanma kontrolü ve çevre konuları ele alınmıştır. Görüşmeler devam ettikçe sorunlar daha da karmaşık bir hale bürünmüştür. Özellikle mülteciler sorunu önemli bir konu olarak Filistin tarafının gündeminde yer tutarken, İsrail bu konuda Filistinli temsilcilerle ikili görüşmeler yapmaktan kaçınmıştır. Diğer önemli bir konu ise Filistin özerk yönetimi konusunda İsrail'in tavrı olmuştur. Bu konu hakkında olumlu bir görüş sergilemeyen İsrail, bölge içerisinde kurulacak olan Filistin yönetiminin mümkün olduğunca yetkilerinin sınırlandırılması konusunda inatçı bir tavır sergilemiştir. 1992 yılında yapılan görüşmelerin 4.turunda İsrail Devleti tarafından Filistin'e idari, yargı ve güvenlik konularında sınırlı bir yetkiyi elinde bulunduracağı öneri sunulmuştur. Fakat Filistin bu öneriyi reddetmiştir.¹⁹²

1991 yılında düzenlenen Madrid Barış Konferansı, Türkiye açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Arap Devletleri ve İsrail devleti arasında bir barışı öngören bu süreç de kalıcı bir değişime yol açmasa da Arap ülkelerinin yanı sıra Filistinliler uzlaşma masasına bağımsız bir taraf olarak oturma hakkını elde etmiştir. Arap Devletlerinin doğrudan doğruya masaya oturması İsrail'in yarattığı tabunun kırılması açısından önemli bir

¹⁹¹ Çağrı Erhan, "Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor?", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 2, 2001, s.173.

¹⁹² Aras, a.g.e., s.96-98.

gelişme olmuştur. Türkiye İsrail ile ilişkilerini meşrulaştırmaya yönelik avantaj sağlamıştır. Böyle bir düzlemde Türkiye hâlihazırda bu sürece sıcak bakmaktadır. Çünkü FKÖ ve İsrail arasındaki yakınlaşma Türkiye'nin Arap ülkeleri ile arasında yaşanan birtakım sorunların önünü kesecektir.¹⁹³ İki taraf arasında denge unsurunu korumak Filistin konusuna duyarlı yaklaşan Türkiye açısından fayda sağlayacak önemli bir gelişmedir.

Nitekim Türkiye İslam ülkelerini gücendirmemek adına aldığı önlemleri bir kenara bırakmış sayılacaktır. 1991 yılında İsrail ile maslahatgüzarlık seviyesinde yürütülen diplomatik ilişkiler Filistin ile aynı zamanda büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır. Böylelikle Türkiye ve İsrail ilişkileri yeni bir döneme girmiş bulunmaktadır. Bir diğer önemli gelişme, Türkiye'nin 1980 yılından bu yana kapalı olan ve faaliyet göstermeyen Kudüs Başkonsolosluğunun 1992'de yeniden açılmasıdır. Türkiye-İsrail ilişkilerindeki canlanma 1992'den itibaren ivme kazanmıştır. Türkiye'den İsrail'e ilk üst düzey ziyaret, Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş tarafından Haziran 1992'de gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette iki ülke arasında turizm işbirliği antlaşması imzalanmış ve daha sonra Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Kasım 1992'de İsrail'i ziyaretiyle artırılması planlanan işbirliğinin temel yapısı oluşturulmuş, karşılıklı anlayış ve işbirliğinin ilkeleri muhtırası imza edilmiştir.¹⁹⁴ Türkiye'nin Madrid Konferansının getirdiği olumlu havadan faydalanarak diplomatik ilişkileri iyileştirdiği görülmektedir.

Ancak, Türkiye- İsrail yakınlaşması açısından fayda sağlayan Barış Görüşmelerinde, yaklaşık iki yıl sürmesinin ardından kayda değer bir gelişme sağlanmamıştır. Bunun önemli nedenleri arasında, görüşmelerin seyrinin yavaş ilerlemesi ve buna nazaran Filistin'de git gide artan ekonomik durumun kötüleşmesi olmuştur. Ayrıca bölgede Hamas ve İslami Cihat gibi FKÖ'ye karşı çıkan İslami grupların baş göstererek güç kazanması bu duruma sebebiyet veren temel etkenlerdendir.¹⁹⁵ Barış sürecinin somut sonuçlar vermemesi, Filistinlilerin İsrail Devleti'ne karşı olan İslami Direniş Hareketi Hamas'a desteğinin artmasına neden olmuştur.

¹⁹³ Bengio, a.g.e., s.122.

¹⁹⁴ Dursunoğlu, a.g.e., s.50.

¹⁹⁵ Süer, Atmaca, a.g.e., s.89.

İsrail Aralık 1992 tarihinde Hamas Militan'ı oldukları gerekçesi ile 416 Filistinliyi sınır dışı etmiştir. Bu kararın asıl niteliği, Hamas'ın artan etkisini azaltmaya yöneliktir. Ancak bu uygulama ters etki yaratmıştır ve barış görüşmelerinin seyrini yavaşlatmıştır. Sonuç olarak Rusya'nın da barış görüşmelerinden ayrılması ile birlikte tek başına bu süreci üstlenen ABD, Clinton'ın yönetime gelmesi ile birlikte daha fazla İsrail' yönelik bir tavır sergilemiştir. Madrid Barış görüşmelerinden gözle görülür bir fayda sağlanamadığı için daha nitelikli kararlar alınması gerektiği sorgulanmaya başlanmıştır.¹⁹⁶

2.3.3. Oslo Anlaşması

Madrid Konferansında Filistin tarafı belirli çerçevede kendi çıkarlarını temsil eden belgeleri ortaya koymuşlardır. Ancak görüşmeler bir sonuca varamamıştır. Bunun ana nedenleri arasında uzlaşma sağlayacak coğrafik bir tanımın net bir şekilde ele alınmamış olmasıdır. Öte yandan Kudüs'ün statüsü içinde bir belirleyicilik söz konusu olmamakla birlikte nihai bir anlaşmaya varılmaması halinde ne gibi bir yaklaşım sergileneceği konusunda net görüşlere yer verilmemiştir.

Madrid Barış görüşmelerinde somut veriler elde edilememesinin ardından sekteye uğrayan süreç, 1993 tarihinde alınan bir karar doğrultusunda devrim etkisi yaratmıştır.

İsrail tarafından gerçekleştirilen FKÖ ile görüşme karar,ı diplomatik anlamda aşama kaydedildiğinin bir göstergesi olmakla birlikte Oslo Anlaşmasına doğru bir geçit olma özelliğine sahiptir. 1992 sonlarına doğru Filistin-İsrail görüşmeleri esnasında kayda değer bir veri elde edilemeyince üst düzey yetkililer 1993 yılı itibari ile Oslo'da gizli görüşme gerçekleştirmişlerdir. Norveç, taraflara gizli diplomasi sırasında ev sahipliği yapmıştır. Norveç Bakanı ve Dışişleri Bakanları bu süreçte ciddi bir arabuluculuk rolü üstlenmişlerdir. Öncelikle ekonomik alanda görüşülmeye başlatılan ilişkiler, iki İsrailli Akademisyen ve FKÖ Maliye Bakanı Ebu Ala ile yürütülmüştür. 19 Ocak 1993 tarihinde hükümet ve kuruluşlar tarafından FKÖ ile doğrudan ilişki kurma yasağı Rabin hükümeti tarafından kaldırılmıştır. 4 Ay süren bir zaman diliminde taraflar arasındaki anlaşmazlıkların büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir.9 Eylül tarihli FKÖ Lideri

¹⁹⁶ Öztürk, a.g.e., s.264.

Yaser Arafat'ın Rabin mektubu ilişkilerde gelişme kaydedildiğini göstermektedir. Mektupta Yaser Arafat, İsrail'in yaşam hakkını tanıdığını ve şiddet içeren eylemlere karşı olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Rabin tarafından İsrail'in FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak tanınması ve Orta Doğu Barış görüşmelerine kabulünün gerçekleştirilmesi ile iki taraflı şartlar yerine getirilmiştir.¹⁹⁷

Rabin Hükümeti'nin bu kararı almasındaki etkenler arasında Hamas ve İslami Cihat Örgütlerine doğru desteklerin artış göstermesi etkili olmuştur. Anlaşmanın ana hatlarını, Kudüs haricinde 1967 tarihinde işgal edilen toprakların beş yıllık geçici özerkliği oluşturmaktadır. İlkeler anlaşmasına göre yetkiler Filistinlilere devredilerek İsrail Silahlı Kuvvetleri Gazze ve Eriha'dan çekileceklerdir.¹⁹⁸ Bu anlaşma incelendiğinde dış etkenleri göz ardı etmemek gerekmektedir. Öyle ki SSCB faktörünün ortadan kalkması ile birlikte Araplar herhangi bir fedakârlıkta bulunmadan 1967 tarihindeki eski sınırlara dönebilecek desteği yitirmişlerdir. İsrail tarafından da tehdit olarak görülen Sovyetler gibi böyle bir gücün etkisini yitirmesi ile birlikte ABD'nin Orta Doğu bölgesinde belirleyici bir güç haline gelmesi, sürecin incelenmesi açısından önemlidir. Ek olarak İsrail bu aşamada HAMAS'A karşı FKÖ ile uzlaşmaya gitmeyi daha tercih edilir bulmuştur.

Karşılıklı mektuplaşma sonucu iki tarafın birbirini tanıması üzerine gelişen Oslo Süreci sonunda onaylanan İlkeler Bildirgesi Camp David ve Madrid Barış görüşmelerinin aksine Filistin'i Ürdün etkisinden kurtarmıştır.13 Eylül 1993 tarihinde Beyaz Saray'da imzalanan İlkeler anlaşması, geçiş sürecini beş yıllık bir süre de temel almıştır. İlkeler Bildirgesi imzalanmasının ardından 1 ay sonra 13 Ekim 1993 tarihinde yürürlüğe girmiş, daha sonra yapılması planlanan anlaşmaların ilk aşaması niteliğini taşımaktadır. Bu aşamada bu anlaşmanın ana hedefleri ilk etapta 242 ve 338 sayılı BM kararlarının neticesinde bir barış gerçekleştirme amacı güttüğü söylenebilir. İlkeler anlaşması Gazze ve Eriha'dan İsrail askeri kuvvetlerinin 4 aylık bir süre içerisinde çekilmesini planlamaktadır. Ancak Gazze ve Eriha anlaşması 4 Mayıs 1994 tarihinde imzalanabilmiştir. Filistin'e bu kapsamda verilen yetki alanı Batı Yakası ve Gazze Şeridi

¹⁹⁷ Çağrı Erhan, ‘‘ Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor? ‘‘, s.173-174.

¹⁹⁸ Öztürk, a.g.e., s.265.

bölgelerini kapsamaktadır. Bu anlaşma ile birlikte Filistin halkının siyasi açıdan haklarının meşru kılınması, İsrail'in tanınması ile birlikte gerçekleşmiştir.

1967'den beri işgal edilen toprakların statüsü konusunda Gazze ve Eriha'da İsrail Kuvvetlerinin çekilmesi öne sürülerek Filistin otoritesinin belirlenmesi açısından seçimler yapılması da ek olarak bildirge de ön görülmüştür.¹⁹⁹

Gazze ve Eriha'dan İsrail'in çekilmesinin ardından Filistinlilere tanınacak bir takım haklar mevcuttur. İsrail söz konu askeri idaresi ve sivil yönetimi Filistinlilere devredecektir. Bu yetkiler eğitim, kültür, sağlık, sosyal güvenlik, turizm, toplumsal refahı sağlama, vergilendirme alanlarını kapsamaktadır. Bunun yanında İsrail bölge içerisindeki Yahudilerin güvenliğini sağlamak adına önlemler almış ve bir anlaşmaya varılana kadar yetkileri elinde bulundurma kararını üstlenmiştir. Bu yetkiler bir süreliğine geçici özerk yönetime devredilerek, Filistin Konseyi'nin kurulmasının akabinde iki tarafta karşılıklı görüşmeler sonucunda, diğer konularda şayet ek olarak gerekli yetki kullanımı gerçekleşirse bu yetkileri ellerinde bulundurabileceklerdi.

Beş yıllık süreçte ilk etapta hedeflenen Gazze ve Eriha adına tanınan haklar olmuştur. Kudüs konusunun belirlenme süreci ise üçüncü yılın başında ele alınmak üzere ertelenmiştir. Bildirgenin yürürlüğe girmesinin ardından en geç 9 ay içerisinde (13 Temmuz 1994) Filistin Konseyi için uluslararası gözetim altında seçimlere gidilmesi kararlaştırılmıştır. İsrail, dış tehditlere karşı savunma alanını üstlenerek, aynı zamanda Yahudi yerleşimlerinin güvenliği açısından sorumluluğu ele almıştır. Anlaşmanın devamında herhangi bir anlaşmazlık çıkması durumunda böyle bir olası olayı değerlendirmek adına Filistin-İsrail Ortak Komitesi kurulması ön görülmüştür.1995 yılına gelindiğinde Filistin Konseyi'nin yapısının belirlenmesi açısından üye sayısı ve bununla beraber yetki ve sorumluluklarının belirleneceği Geçici Anlaşma (İnterim Agreement) imzalanmıştır.²⁰⁰

Bu anlaşmayı ana hatları ile değerlendirdiğimizde Filistinlileri bu anlaşmayı kabul etmeye iten durum, uluslararası alanda mevcut durumlarını daha adil bir çözüm ile

¹⁹⁹ Tayyar Arı, **Geçişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.686-687.

²⁰⁰ Aras, a.g.e., s.105-112.

gerçekleştiremeyeceklerini anlamış olmalarıdır. İkinci etapta anlaşma bu hali ile net bir çözüm içermemektedir. Filistinlilere sınırlı alanda tanınan yetkilerin yanı sıra asıl sorunların gündeme getirilmesi ileri bir tarihe bırakılmaktadır. Ayrıca toprak ve mülteciler konusunun daha sonra konuşmak üzere taraflarca onaylanması anlaşmanın güvencesini kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. 1995 yılında imzalanan Geçici Anlaşma Oslo sürecinin 2. Aşaması olarak adlandırılmaktadır. İsrail'in bu anlaşma nezdinde Batı Şeria'nın Karbata, Kabatiya ve Yatta bölgelerinden çekilmesi ön görülmektedir. Taraflar arasında ilerletilen görüşmeler sonucu İsrail Cenin, Nablus, Tulkarim, Beytullahim'den ve Ramallahtan çekilmiştir.²⁰¹ Oslo 2'deki en önemli nokta Filistin Geçici Hükümeti açısından Seçim yolu ile belirlenecek bir Filistin Konseyi oluşturulması kararıdır.²⁰²

Oslo 2 olarak bilinen bu anlaşma ile İsrail Batı Şeria'nın üçte birlik bir kısmını Filistin'e bırakmıştır. Ancak İslami hareketlerin başından beri Barış Süreci'ne karşı oluşturduğu eylemler, buna ek olarak İsrail tarafından sınırın kapatılması, Batı Şeria ve Gazze'nin içinde bulunduğu duruma daha da zorlaştırmış, işsizlik oranının artmasına bununla beraber yaşam standartlarının düşmesine sebebiyet vermiştir.

En önemlisi güvenlik problemi tam anlamı ile aşamadığı gibi iki tarafta insan haklarını ihlal edecek yaptırımında bulunmuşlardır. Bu süreçte Oslo'nun yaratmış olduğu ortam bölge içerisinde daha karmaşık bir hale bürünmüştür.²⁰³

Burada belirtmek gerekir ki İsrail Cenin'i boşaltacağını 25 Ekim tarihinde bildirmiş olmasına karşı bu işlemi Rabin'in öldürülmesinden dolayı ancak 4 Kasım tarihinde gerçekleştirebilmiş ve Cenin tam anlamı ile Filistin himayesine 13 Kasım'da geçebilmiştir. 20 Ocak 1996 tarihine gelindiğinde Filistin başkanlık seçimleri sonucu Yaser Arafat muhalif güçlerin tüm çabalarına rağmen %88.6 oranında bir oy ile devlet başkanı seçilmiştir. Bunun üzerine 11 Nisan 1996 tarihinde gerçekleştirilen İsrail tarafından Lübnan'a karşı başlatılmış ve yaklaşık 15 günlük "Gazap Üzümleri Operasyonu" (Operation Grapes of Wrath) BM kontrolünde bulunan 107 Filistinli

²⁰¹ Tayyar Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 20-21.

²⁰² Süer, Atmaca, a.g.e., s.100.

²⁰³ Öztürk, a.g.e., s.266.

öldürülmüştür. Bu olay Arap ülkeleri tarafından bakıldığından oldukça güven sarsıcı bir durum olarak tarihte yerini almıştır.²⁰⁴

3. BÖLÜM: STRATEJİK ORTAKLIĞIN ORTA DOĞU BÖLGESİNE ETKİLERİ

3.1. Orta Doğu Barış Süreci Türkiye-İsrail İlişkilerinin İlk Parametresi

3.1.1. Orta Doğu Barış Sürecinin Analizi

İsrail ve Arap ülkeleri arasında Madrid’de başlayan Barış Konferansı ve bunun akabinde gerçekleştirilen Oslo Süreci ile bir barış ortamını gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Ancak taraflar arasında görüşmeler devam ettikçe bir takım uzlaşma sorunları ortaya çıkmıştır. Nitekim insan haklarını ihlal edecek düzeyde baş gösteren çatışmalar her iki tarafında barış ortamını ne ölçüde yakalayabileceğini göstermektedir. Özellikle FKÖ ve İsrail’i barış masasına iten süreç de her iki taraf için de farklı nedenler ortaya konulabilir. Ancak

²⁰⁴ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.698.

mevcut koşulların belirli bir süre sonra ayrı ayrı incelendiğinde giderek içinden çıkılmaz bir hal aldığı gözlemlenmektedir.

Öncelikle Camp David ile başlayan barış görüşmelerinde aslına bakılırsa Filistin konusu çerçeve niteliğinde dile getirilmiştir. Ancak asıl iki tarafı birbirlerini resmen tanımaya iten süreç Oslo görüşmeleridir. Nitekim önceden de belirtildiği gibi İsrail'i ve FKÖ'yü bu sürece iten iki ana unsur mevcuttur. İlk olarak intifadanın yarattığı etki ile bağımsızlık isteğinin boyut değiştirmesi, ikinci olarak da HAMAS faktörünün etkinliğini artırması oldukça önemlidir. Süreci analiz ettiğimiz takdirde, İsrail'in 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında işgal ettiği topraklardan ötürü gerek ekonomik anlamda gerekse siyasi ve askeri alanda bir takım bedeller ödediği, uzlaşma sorunu ile karşılaştığı ve belirli yaptırımlar da bulunmak zorunda olduğu gerçeğini atlamamak gerekmektedir. Bu açıdan baktığımızda HAMAS'A karşı FKÖ'nün tercih edilir hale gelmesi ileride daha büyük sorunların yaşanılmasına imkân vermemek adına gerçekleştirilen bir yaptırımdır.²⁰⁵

İsrail- Filistin sorununun da somut veriler elde edilememesinin bir nedeni de İsrail'in kendi sınır güvenliğinden ödün vermemesi ile açıklanabilir. İkinci etapta mülteciler konusunun belirli bir netliğe kavuşturulamaması da barışçıl bir yol sağlanamamasının nedenleri arasındadır. Birçok Filistinli halen daha geçmişte Diaspora'da değişik yerlere göç etmek zorunda kaldıkları yerlerde ikametlerini sürdürmektedir. Bu açıdan bakıldığında kendi topraklarına geri dönemeyen mültecilerin kalıcı bir barışa giden yolda umutsuzluğa kapılmaları ve beklentilerinin yok olması kaçınılmaz olmuştur. Nitekim bu kargaşa bu dönemde HAMAS'IN da güç kazanmasındaki önemli etkenler arasındadır.

1967 Savaşı'ndan bu yana kalıcı barış ortamının sağlanması için FKÖ dâhil olmak üzere Kudüs sorunu ve Filistin sorunu gibi tüm sorunların beraber çözümlenmesi gerektiği inancı taşıyan Ürdün, bu sebepten ötürü yıllardır süregelen adı konulmamış ilişkinin netlik kazanması için İsrail-Filistin cephesinin yaklaşmasını beklemiştir. Bu sebepten ötürü Madrid'de başlayan ve Oslo ile devam eden barış görüşmelerinde Ürdün-İsrail ilişkileri doğrudan etkilenmiştir. Bu nedenle İsrail-Ürdün barış Anlaşması 26 Ekim 1994 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşma güvenlik ve ekonomik alanda birçok gelişme

²⁰⁵ S. Gülden Ayman, "Filistin Çıkması Üzerine Yeniden Düşünme Gereği", **Akademik Orta Doğu**, Sayı 2, 2009, s. 43-44.

kaydedildiğinin bir göstergesidir. Bu sayede İsrail işgal ettiği 350 km²'lik Ürdün toprağından çekilme kararı alarak ikili ilişkilerin normal seyrine girmesini sağlamıştır. 1994 yılında yaşanan diğer gelişmeler arasında, Fas ve Tunus'da İsrail ile ilişkileri düzeltme eğilimi göstererek Tel-Aviv'de temsilcilik açmışlar öte yandan 30 Eylül 1994 Körfez İş Birliği Konseyi kararı ile İsrail'e karşı ekonomik ambargonun kaldırılmasına yönelik karar alınmıştır.

Ürdün'ün asıl dış politikadaki değişimini gösteren tutumu Irak Savaşı ile birlikte kendini göstermiştir. Irak'a karşı Batı tutumunu izleyerek BM kararlarına uyan Ürdün, İsrail'e karşı geliştirilen yasaları 1995 yılında ortadan kaldırmıştır. Irak petrollerine alternatif olarak Suudi Arabistan ile iş birliğine giden Ürdün'ün, bu tutumlarının etkisinde ABD yardımlarını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Öyle ki ABD Ürdün'ün bu tutumuna karşı oldukça baskı yapmış ve askeri ve 300 milyon dolarlık bir yardım ile karşılık vermiştir. 25 Eylül 1995 yılında Ürdün'ün ABD'ye olan tüm borçları silinerek taraflar arasında bir anlaşma yapılmıştır.²⁰⁶ Ürdün'ün diğer Arap ülkeleri ile olduğu gibi İsrail ile arasında çözüme kavuşturulamayacak sorunları olmadığı görülmektedir. Nitekim Irak faktörüne karşı Batı destekli bir tutum sergileyerek İsrail ile uzlaşma yoluna gitmesi de bu görüşü desteklemektedir. Böylelikle gizli yürütülen ilişkiler resmi olarak gün yüzüne çıkarılmayı başarmıştır.

Suriye ile barış görüşmelerini esas alarak bir inceleme yaptığımızda ise "barış için toprak" prensibi ana faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye, Madrid Barış Konferansında başlayan barış görüşmelerine bu prensibi esas alarak katılmıştır. Esad cephesinde barışa giden yolun kalıcılığı adına Arap Devletleri'nin tümüyle bir uzlaşma sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak İsrail, barış görüşmelerinde öncelikle Golan Tepeleri sorununu temel almadan, kendi bir takım güvenlik önlemlerini sağlamlaştırma amacı gütmüştür.²⁰⁷

Suriye ve İsrail barış görüşmeleri Rabin döneminde ivme kazanmıştır. Öte yandan ABD Dışişleri Bakanı James Baker önderliğinde yürütülen gelişmelerde 1991 yılında sonuç alınmadığından 1992 yılında Suriye hazırlamış olduğu taslak planı ana hatları ile

²⁰⁶ ARI, **Geçmişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.699-700.

²⁰⁷ Öztürk, a.g.e., s.267.

sunmuştur. 1967 Arap-İsrail Savaşı öncesinde belirtilen sınırlara dönmek Hafız Esad'ın net fikri olduğu öne sürülebilir. 1993 tarihinde belirtilen sınırlardan çekilmek adına Rabin'in aldığı Referandum kararı Suriye açısından olumlu etki yaratmamıştır. Referandum oylaması sonucunda Suriye bir takım tavizler vermekten endişe duymuştur. Ancak bu dönemde gerçekleşen Oslo sürecinde, Suriye ile yapılan barış görüşmeleri İsrail tarafından 2. plana atılmış olsa da, güvenlik önlemlerinin esas alındığı 1994 tarihinde taraflar arasında Büyükelçilik düzeyinde görüşmeler tekrar başlatılmıştır. 1995 tarihinde Suriye ve İsrail arasında güvenlik önlemlerini belirleyen esaslar hakkında bir uzlaşma sağlanmış olsa da, İsrail'in Hermon Dağı çevresinde gözlem evi talep etmesinin üzerine, kademe atlayan ikili ilişkilerin netlik kazanamaması ile sonuçlanmıştır. Rabin'in barış sürecine olumsuz etki yarattığı gerekçesi ile 1995 tarihinde öldürülmesi ile sonuçlanan bu durum ikili ilişkilerin gelişmesini de sonuçsuz bırakmıştır.

Rabin'den sonra geçici olarak başa gelen Peres döneminde de ekonomik anlamda ve güvenlik önlemleri adına bir işbirliği konusunda kayda değer sonuçlar elde edilememiştir. Bunu takiben Likud Partisi başkanı Netanyahu döneminde de görüşmelerin sil baştan tekrarlanması istendiğinden ötürü Suriye-İsrail görüşmelerinde net bir sonuç alınamamıştır. 1999 yılına gelindiği sırada Barak Dönemi ikili ilişkilerde az da olsa olumlu bir etki yarattığı söylenebilir. Suriye olmadan Orta Doğu'da kalıcı barışın gerçekleşmeyeceğini düşünen Ehud Barak, bu dönemde Güney Lübnan'dan İsrail güçlerini çekme kararı almıştır. Clinton döneminde gerçekleştirilen 2000 yılındaki Cenevre toplantısında da Suriye'nin net tavrı değişmemiştir. 1967 yılındaki sınırlara karşı Esad'ın korumacı tavrı barış sürecinde ilerleme kaydedilememesinin nedenleri arasındadır.²⁰⁸

Barak Dönemi içerisinde Güney Lübnan'dan çekilme kararı alan İsrail'in bu bölgeden çekilmesinde o dönemde artan Hizbullah saldırıları ve ikinci etapta bölge güvenliğini sağlamada ekonomik anlamda zorlandığı bilinmektedir. İkinci olarak şunu da belirtmek gerekir ki İsrail Güney Lübnan'dan çekilirken Suriye'ye ait olduğu iddia edilen Şeba çiftliklerinden çekilmemiştir. İsrail'in bölgeden çekilmesinde ısrarcı olan Suriye'nin Lübnan toprakları aracılığı ile İsrail'e saldırı düzenleyen Hizbullah'a desteğini

²⁰⁸ Süer, Atmaca, a.g.e., s.96-99.

sürdüğü ileri sürülmektedir. 2 Eylül 2004 tarihinde Lübnan'ın toprak bütünlüğünü sağlamak amacı ile yabancı güçlerin geri çekilmesini ön gören BM kararı ile Suriye, 2005 tarihinde artan bir takım uluslararası baskılar sonucunda bölgede bulunan askerilerini çekme kararı almıştır.²⁰⁹ İsrail ve Suriye arasındaki geçmişten bu güne incelendiğinde taraflar arasında bir takım fedakârlık yapılmadan kalıcı barışın sağlanamayacağı düşünülebilir.

3.1.2.Barış Sürecinin Türkiye Üzerindeki Etkileri

Türkiye Körfez Krizi'nin ardından Türk dış politikasında birtakım değişimler yaşamıştır. Arap ülkelerine karşı azalan güven sorunu ve bunun yanında bölgesel gelişmeler uluslararası alanda da etkilerini göstermiştir. Öyle ki batıya dayalı politika da göze çarpan en belirgin örnek, Körfez Krizi sırasında incirlik üssünü ABD'ye açan Türkiye'nin dış politika stratejisinin ikilem içinde olmaktan çıkarak tek düzeliğe doğru yönelmesi olmuştur. Diğer taraftan İsrail ile ilişkilerine olumlu katkı sağlayan bu sürecin İsrail-ABD ve Türkiye üçlü ilişkilere de faydaları görülmektedir. Türk Arap ilişkilerinin Kürt sorunu, Fırat nehri üzerindeki su anlaşmazlığı gibi birtakım problemlerden ötürü güven sarsıcı bir hale dönüşmesi İsrail ve Türkiye'nin dış politika yaklaşımlarında iş birliğine doğru bir yol almasına zemin hazırlamıştır.²¹⁰

Özal Körfez Savaşının ardından Türkiye'nin Orta Doğu bölgesinde önemli bir konuma gelerek barış sürecinde doğrudan arabuluculuk rolünü üstlenerek barış sürecine katkı sağlamayı teklif etmiştir. Bu sebepten 1991 yılına gelindiğinde taraflar arası görüşmelerin gerçekleştirileceği bir konferansı üstlenmeyi önerse de bu öneri kabul görmemiştir.²¹¹ Türkiye konumu gereği iki taraf arasındaki anlaşmazlığın çözümlenmesinde önemli bir yerdedir. Ancak Arap-İsrail anlaşmasına doğrudan bir tavır takınmak Türkiye'yi her daim endişelendiren unsurlar arasında yerini almıştır

²⁰⁹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e., s.706.

²¹⁰ Aras, a.g.e., s.146.

²¹¹ Işıl Anıl, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Arap-İsrail Barış Süreci", Der: Meliha Benli Altunışık, **Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.136.

Yahudi lobisinin ABD açısından önemi Türkiye açısından geçmişten beri farkındalık yaratan bir durumdur. İsrail'in desteği Türkiye'nin dış politikadaki yaklaşımları bakımından önem taşımaktadır. Türkiye bu zamana kadar Arap ülkeleri yüzünden ikilemde bıraktığı İsrail ile ilişkilerini Körfez Krizinin ardından gelen Barış süreci ile birlikte dengelemiştir. DSP lideri Ecevit tarafından ortaya atılan bir teoride, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının tam anlamı ile şekillenememesinin asıl sebebi ABD'ye olan bağımlılığına bağlanmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin uluslararası alanda desteğe ihtiyaç duyması ve bölge içerisinde yaşadığı problemler, İsrail ile ilişkilerinin gelişimine olanak sağlamıştır. Barış süreci ile birlikte ise Arap-İsrail cephesinde gerilimin azalması öngörülmüş Türkiye'nin de bu dönemde taraflar arasındaki anlaşmalardan faydalandığı görülmüştür. İkinci olarak Türkiye'nin bölgedeki konumu İsrail açısından önem taşımakla birlikte 1995 yılında İsrail Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'yi ziyareti de bir nevi bu teoriyi destekleyici niteliktedir.²¹²

Bu bakımdan 1991 yılında başlayan barış görüşmeleri İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki gerginliği azaltırken diğer yandan Türkiye ve İsrail ilişkilerine meşruluk kazandırmıştır. Yıllardır süre gelen Arap-İsrail anlaşmasının sona ermesi ile Türkiye ve İsrail'in birbirinden beklentilerinin resmiyete dönüşeceği ön görülmüştür. Özellikle terör saldırılarına maruz kalan Türkiye ve İsrail bu aşamada birbirleri arasında yardımlaşmayı hedeflemişlerdir. Aynı zamanda mevcut su sorunu konusunda da İsrail, Türkiye'yi anlaşmazlıkların çözümünde kilit nokta olarak görmektedir. Gelişmelerin ilk göstergesi Oslo Süreci ile birlikte kendini göstermiştir.

İsrail ve FKÖ arasında tanıma sürecinin gerçekleşmesinin ardından dönemin Dışişleri bakanı Hikmet Çetin İsrail'e ani bir ziyarette bulunmuştur. 1994 tarihinde ise Tansu Çiller, İzak Rabin, Dışişleri bakanı Şimon Peres ve Yaser Arafat'ın arasında düzenlenen Nobel Barış ödül törenine katılmıştır. Çiller burada Türkiye'nin bölge içerisindeki öneminden bahsederek kalıcı barış yolunda katkı sağlayacağı sinyallerini vermiştir. Buna ek olarak barış süreci içerisinde Suriye-İsrail ve Ürdün-İsrail görüşmeleri de Türkiye'nin İsrail ile ikili ilişkilerine katkı sağlamıştır. Ürdün ve Türkiye bir nevi geçmişten bugüne İsrail ile ilişkilerinde gizlilik ilkesine önem vermişlerdir. İsrail ile olan ilişkilerde hemen

²¹² Aras, a.g.e., s.149-150.

hemen ortak bir payda içerisinde yer alan Ürdün'ün İsrail ile barış yapması ve Türkiye'nin 90'lardan itibaren izlediği dış politika değişimi de diplomatik alanda gözle görülür bir yansıma göstermiştir.²¹³

Bir diğer durum, FKÖ'nün Körfez Krizi sonrası Irak yanlısı tutumu ile Türkiye ile aralarında olağan bir gerginlik döneminin yaşanmasıdır. 1993 yılında imzalanan barış anlaşmasının ardından Yaser Arafat bu bağlamda Türkiye'yi Filistin lideri konumunda ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin ardından ülkeler arası "Eğitim ve Kültür İş Birliği Anlaşması" imzalanmıştır. Diğer bir gelişme de 1994 yılında Türkiye ve İsrail arasında "Terör, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Suçla Mücadele" anlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin bu bağlamda iki tarafa karşı dengeleyici bir politika yürüttüğü söylenebilir. Öte yandan 1994 yılında Çiller'in 1996 yılında ise Süleyman Demirel'in Filistin'e resmi ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye aynı zamanda 1996 yılında sağlık alanında Filistin'e destekte bulunarak ve 500.000 dolar değerinde bir yardım paketini Filistin'e göndererek ihtiyaçların giderilmesi yönündeki desteğini duyurmuştur. Filistin'e Türkiye'nin desteği yalnız sağlık alanında değil politik alanda da etkisini göstermiştir. 1997 tarihinde BM'in İsrail'in Kudüs çevresindeki yerleşim alanlarını boşaltmaya yönelik kararda Filistin yanlısı oy kullanmıştır.²¹⁴

İsrail yetkililerine göre 1994 yılı Türkiye İsrail ilişkilerine özellikle askeri anlamda bir ivme kazandırmıştır. Üst düzey ziyaretler ülkeler arası gerçekleştirilmiş, kültür, turizm, savunma, tarım, güvenlik gibi konular ana hatları ile değerlendirilmiştir. Özellikle istihbarat alanında önemli gelişme kaydedilen ilişkilerde terör sorunu Çiller'e göre gerçekleştirilen en önemli kazançlar arasında sayılmıştır. Öte yandan Türkiye'nin hâlihazırda bulunan Kürt sorunu kendi iç meselesi ile alakalı olduğundan, Türkiye ve İsrail yetkilileri bu konudaki yardımlaşmayı terörizm şeklinde duyurarak olası bir ayaklanmaya sebebiyet vermek ve tarafların zorda kalmasını önlemek amacı gütmüştür. Diğer bir yandan da verilen bilgilere göre Türkiye'nin sınır güvenliğinde özellikle Irak bölgesinde İsrail'den yardım alarak güvenlik problemlerinde İsrail'in teknolojik donanımlarından yararlandığı söylenmiştir. Buna ek olarak 1999 yılında Abdullah

²¹³Bengio, a.g.e., 122.

²¹⁴ Işıl Anıl, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Arap-İsrail Barış Süreci", a.g.m., 138.

Öcalan'ın ele geçirilmesi ve daha sonra Hizbullah örgütüne dair birtakım gizli mühimmatlara ulaşılmasında İsrail'in Türkiye'ye yardım ettiği söylenmektedir.²¹⁵

Teknolojik ve istihbarat alanında İsrail ile Türkiye iş birliğinin diğer bir amacı ise ABD'ye olan bağımlılığı azaltma isteği olmuştur. İsrail Türkiye açısından alternatif bir ülke konumunu üstlenmiştir. Aynı zamanda İsrail, Türkiye açısından ekonomik anlamda da ABD'ye alternatif bir ülke konumundadır.

3.1.3. Irak Sorunu Ve Türkiye-İsrail İlişkilerinin Analizi

1990'lı yıllarda barış süreci ile birlikte İsrail Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde önceden de belirtildiği gibi özellikle askeri alanda ilişkiler hız kazanmıştır. Ancak bu süreçte İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkilere hız kazandıran tek etken barış sürecinin yarattığı uluslararası ortam ile sınırlı kalmamıştır. 90'lı yıllardaki bölgesel gelişmelerin Türkiye açısından bir tehdit unsuru yaratması ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli bir etkidir.

1990'lı yıllar PKK sorunun içsel bir tehdiye dönüşmesi ile aynı zamanda rejim karşıtı İslamcı hareketlerin hız kazanması sonucunda Orta Doğu bölgesinde Türkiye'nin güvenlik kaynaklı sorun yaşadığı yıllar olmuştur. Yunanistan, Suriye, İran, Irak ve buna ek olarak Rusya'nın da Türkiye aleyhine bu gruplara destek verici hareketleri Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişki kurmasına olanak sağlamıştır. Öncelikle Türkiye kendi sınır güvenliği açısından askeri ve teknik donanım yardım ihtiyacını İsrail ile iş birliği yolu sayesinde gidermeyi amaçlamıştır.

Bu bağlamda özellikle PKK terörüne yönelik ABD ve AB ülkelerinden aldığı tepkiler sonucunda Türkiye'nin alternatif arayışına girdiğini düşünmek mümkündür. Özellikle PKK terörüne karşı Türkiye'nin İnsan Haklarını ihlal eden bir yaklaşım sergilediği ABD ve AB ülkeleri tarafından ortaya atılan görüşler arasındadır. Batı'nın bu tutumu

²¹⁵Bengio, a.g.e., 157.

Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlama yolundaki isteklerini tam anlamı ile yerine getirememektedir. Bu durumun önemli bir göstergesi 1996 yılında imzalanan AEİA'dır.²¹⁶ Silah ve mühimmat alanında Batı'dan yeterli desteği göremeyen Türkiye İsrail ile yakınlaşarak bu gibi ihtiyaçlarını giderdiği görülmektedir.

Bu süreci tam olarak anlamlandırabilmek açısından Irak sorunu ile birlikte ortaya çıkan Kürt sorunu ve Türkiye'de günümüzde de etkilerini gösteren PKK sorununa yakından bakmamız gerekmektedir.

Irak ve Türkiye arasında siyasi ve kültürel bağlar tarihsel dönemde yerini almaktadır. Türkiye jeopolitik konumu açısından da Kuzey Irak için önem taşımaktadır. Ancak PKK terörünün yarattığı etkiler, Türkmenlerin konumu ve bunun yanında Kerkük sorunu ikili ilişkilerin güvenlik ağı çerçevesinde ilerlemesine neden olmuştur. Özellikle Körfez Savaşı sonrası etkilerini bölge içerisinde daha çok gösteren Kuzey Irak Kürtlerinin bağımsızlık istekleri Irak'ın mevcut durumundan kaynaklanmıştır. 90'lı yıllarda Türkiye Kuzey Irak Kürt yönetimi ile çok ciddi denebilecek sorunlar yaşamamıştır, Özellikle 1999 yılına gelindiğinde Irak topraklarında etkilerini gösteren PKK terörüne karşı savunma mekanizmasını sağlamak adına Türkiye bölgeye yardımda bulunmuştur. Ancak 2003 yılına gelindiğinde ABD'nin Irak saldırısı üzerine zaten çok da iyi olmayan ilişkiler sekteye uğramıştır.²¹⁷

Körfez Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte Irak'ın güney ve kuzeyinde baş gösteren ayaklanmalar meydana gelmiştir. Körfez Savaşı sonrası zayıflayan yönetim sonucu yaşanan içsel karışıklık ABD tarafından destek görmemiştir. Kuzey Irak bölgesi içerisindeki Kürtler, Saddam Hüseyin tarafından işgale uğratılmış ve bu yaptırımlar sonucunda çok sayıda Kürt ve Türkmen Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesine yerleşmişlerdir. Kürt sorununu farklı bir boyuta taşıyan bu durum tarihsel açıdan önem taşımaktadır. Bölge güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda Kürt sorununu kullanması ile olayın nitelik değiştirmesi, Türkiye'nin de ulusal çıkarları ile örtüşmeyen bir biçime uğramıştır. Türkiye kendi sınır güvenliğini sağlayabilmek adına Irak yönetiminin yaptırımlarını durdurması için BM'e yönelmiştir. BM Güvenlik Konseyi tarafından

²¹⁶ Erkmen, a.g.m., s.164.

²¹⁷ Semin, a.g.m, s.181.

alınan 3 Nisan 1991'deki 687 sayılı karar ayaklanan Şii ve Kürtlerin güvenceye alınmasına yönelik doğrudan bir karar içermemektedir.

Daha sonra Turgut Özal önderliğinde gerçekleştirilen görüşmeler sonucu ABD'nin desteği alınarak 688 sayılı karar alınması sağlanmıştır. Buradaki amaç göçmenler için oluşturulacak bir güvenli bölge ön görmektedir. Bunun üzerine bölgede çekiç güç konuşlandırılmasına gidilmiştir. Amerika, İngiltere ve Fransa'nın Kürtlere yardım amacı ile sınırı güvenlik altına alacakları bildirilmiştir.

1997'de Keşif Güç adını alan operasyonlar bu tarihten itibaren TBMM tarafından 6 ay uzatılmıştır, öncesinde ise görev süresi 3 ayda bir uzatılmaktadır. Fransa'nın, ABD'nin Irak'a düzenlemiş olduğu Çöl Tilkisi operasyonu ile tepki göstererek ayrılması sonucu ABD, İngiltere ve Türkiye'nin aralarında bulunduğu Çekiç güç operasyonları 2003 yılına kadar aktif bir şekilde sürdürülmüştür.²¹⁸

Türkiye'nin Kuzey Iraktaki mevcut sorunlara barışçıl bir çaba ile yaklaştığını burada görmekteyiz aynı zamanda kendi sınır güvenliğini tehlikeye atmadan dengeli bir politika izleyen Türkiye, bu etapta dış güçlerin yardımları doğrultusunda hareket etmiştir. Bu etapta PKK sorununu azaltmaya yönelik mevcut gelişmeler de etkilerini göstermiştir.

1990'lı yıllar boyunca güvenlik algılaması ve terör sorunu kapsamında ilişkilendirilen Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve bunun yanında komşu ülkelerin de PKK'ya verdiği destekten ötürü Suriye ile gerginleşen ilişkiler, Türkiye'nin Suriye üzerindeki baskısının artması ile 1998 yılında Suriye'nin Öcalan'ı topraklarından çıkarması ile sonuçlanmış, 1998 yılında aynı zamanda Suriye ile imzalanan Adana Mutabakatı ile iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik dönemi bir nebze biterek güvenlik kaygılarının da azalmasına yol açmıştır.²¹⁹

Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında yakalanması ile birlikte PKK eylemlerinin de büyük ölçüde hız kaybettiği görülmüştür. Bu açıdan baktığımızda Türkiye bölgedeki ilişkilerini

²¹⁸İhsan Şerif Kaymaz, "Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, cilt 1, sayı 1, 2005, s.23-25.

²¹⁹ Özlem Tür, "Türkiye-Suriye İlişkileri Su Sorunu", Der. Meliha Benli Altunışık, **Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik**, a.g.e., s.124.

normal bir düzleme getirmeyi amaçlayarak siyasi ve ekonomik anlamda ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu konuda Türk siyasi yetkilileri yaptığı açıklamalar ile bu görüşü desteklemektedir. Öyle ki Türkiye'nin bu dönemdeki tezi dış güçlerin etkileri ile gelişen bir Orta Doğu düzleminden çıkıp daha çok bölgedeki ilişkileri iyileştirme yoluna giderek uzun vadede küresel bir güç haline gelmek olmuştur.²²⁰ Türkiye'nin yeni Orta Doğu yaklaşımı İsrail ile olan ilişkilerinde de etkilerini göstermiştir.

İlişkilerin seyrini incelediğimizde; Körfez Krizi ve beraberinde gelen Orta Doğu Barış Süreci İsrail ve Türkiye ilişkilerinin hız kazanmasına etkili olsa da stratejik iş birliğine giden yolda bir takım görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. İlk olarak stratejik iş birliği dolayısı ile Türkiye'nin istihbarat alanında İsrail'den oldukça faydalandığı hatta sınır güvenliğini sağlamak adına ciddi yardımlaşmalar sağlandığı mevcuttur. Ancak ikili ilişkileri gerek ekonomik gerekse bölgesel sorunlar bağlamında değerlendirdiğimizde birtakım eksiklikler karşımıza çıkmaktadır. İlişkilerdeki beklentinin yüksek tutulması bu bağlamda önem teşkil etmektedir. Yalnız askeri alandaki iş birliği ile yetinmeyen ikili ilişkiler 1996 yılında da imzalanan serbest ticaret anlaşması ile de İsrail, Türkiye açısından önemli ihracat alanı haline gelmiştir.

İlişkilerin Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'ya doğru genişletileceği amacı güdülmüş olsa da ikili ilişkiler stratejik anlamda eksikliklerini göstermiştir.

Özellikle 11 Eylül Saldırıları sonucu ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikası ile yeni bir vizyon ortamı sağlayan ilişkilerin, bölgede yaşanan diğer mevcut sorunlardan ötürü zayıflamış olması stratejik iş birliğinin tam anlamı ile oturtulamaması ile sonuçlanmıştır. Bunun nedenleri arasında iki ülkenin de bölge içerisindeki çıkarları arasında oluşan mevcut farklılıklardan kaynaklandığını düşünebilir. Türkiye'nin ABD ile uzlaşma sorunları, öte yandan Orta Doğu bölgesine bakış açısının değişimler göstermesi ilişkileri sekteye uğratan sebepler arasında sayılabilir. Ancak bu duruma sebep olan etkenlerin en önemlisi Irak Savaşı sonrası gelişen olaylar olmuştur. Irak Körfez Savaşı öncesi İsrail açısından tehdit olarak değerlendirebileceğimiz faktörlerin başında gelirken, Körfez Savaşı sonrası etkinliğini yitirmesi İsrail açısından bölge güvenliğini sağlama adına önemli bir gelişme olmuştur. Bu bağlamda İsrail, Körfez Krizi sonrası bölge içerisinde Türkiye'nin

²²⁰ Bayram Sinkaya, 'Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, a.g.m., s.90

aksine güçlü bir Irak'ı karşısında görmek istememektedir. Diğer açıdan baktığımızda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda ciddi bir tavır sergileyen Türkiye, Kürt ayrılıkçılığına zemin hazırlamayan bir Irak yönetimini benimsemektedir. İsrail'in asıl önceliği ise İran etkisine girmeyecek bir Irak yönetimi olmuştur.

Türkiye ve İsrail arasında meydana gelen bu fikir ayrılıklarından en önemlisi İsrail'in Irak Kürtleri konusundaki görüşleridir. İsrail'in Irak Kürtlerine verdiği desteğin nedenleri arasında ilk olarak geçmişteki politikaları da göz önünde bulundurursak Arap olmayan devlet yaratarak bölge içerisindeki konumu sağlamlaştırma çabasıdır. Bu açıdan baktığımızda Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt Devleti oluşumunu desteklemesi olağan dışı bir durum değildir. Türkiye İsrail'in bu yaklaşımından ötürü rahatsızlık duysa da 1990'larda öncelikli sorunu PKK'ya yönelerek Irak Kürtlerinin durumu ile ilgili yardımlaşmayı seçmiştir.²²¹ Ancak Kuzey Irak bölgesinde kurulacak bir Kürt Devleti Türkiye açısından oldukça sorun yaratacak problemlerin başında sayılmıştır. Baktığımızda Irak'ta meydana gelen Kürt sorununun uluslararası bir nitelik kazandığı görülmektedir. Tarihsel geçmiş incelendiğinde İsrail Devleti'nin kuruluşunun da bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası bir nitelik kazandığı öne çıkmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin bu dönemdeki güvenlik endişeleri geçmişte yaşanan tecrübelerle de ilişkilendirilebilir.

3.2. Türkiye İsrail İlişkilerinde yeni dönem

3.2.1. İkili İlişkilerde Gerginliğin Nedenleri

AK Parti Hükümeti 3 Kasım 2002 seçimleri ile birlikte iktidara geldiği sırada önünde bir Irak Krizi sorunu ile karşılaşmıştır. Henüz tam anlamı ile iç ve dış politikadaki işleyiş oturtulmamışken böyle bir sorunun baş göstermesi, AKP Hükümetinin ilk yıllarındaki politika anlayışını analiz etme sürecinde önem taşımaktadır. Burada cevap bulunması gereken konular arasında Soğuk Savaş sonrası boyunca düzenli bir şekilde yürütülen Türkiye İsrail ilişkilerinin, AKP döneminde neden gerilemeye doğru gittiği yer

²²¹ Erkmen, a.g.m, s.172-174.

almaktadır. 11 Eylül terör saldırıları ile birlikte uluslararası alandaki güvenlik denklemini yeniden kuran ABD'nin bu sürece etkisi kaçınılmaz olmuştur.

Öte yandan barış sürecini bir nevi saf dışı bırakarak Filistin konusunda sert yaptırımlarına devam eden İsrail'in etkileri de ikili ilişkilerin gerginleşmesinde göz ardı edilmemelidir. Taraflar arasında uluslararası çıkarların gözden geçirildiği bir dönem burada karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin bu dönemdeki yeni Orta Doğu yaklaşımı İsrail açısından da ilişkilerin sorgulanmasına yol açmıştır.²²²

Süreci 90'lı yıllar itibari ile ele aldığımızda ise 2000'lere doğru sekteye uğrayan sürece birkaç neden sunulabilir. İlk Olarak 1999 yılında Ehud Barak yönetiminde gerçekleşen Suriye- İsrail barış görüşmelerinin yeniden hız kazanması ile başlayan sürecinin net sonuçlar vermemesi bu süreçte etken olmuştur. Türkiye bu süreçte İsrail ve Suriye barışının önünü açabilmek adına girişimlerde bulunmuştur. 2000'li yıllarda Suriye ile ikili ilişkilerde iyileşmeye doğru yol alan Türkiye, 2002 yılına gelindiğinde Suriye ile askeri alanda iş birliği anlaşmalarına imza atmıştır. Ancak Türkiye İsrail ilişkilerinde asıl kırılma noktası 2000 yılında gerçekleşen 2. İntifada olayının ortaya çıkışı ile yaşanmaktadır. Oslo Savaşı olarak da adı geçen El-Aksa İntifadası Filistinlilerin tekrar ayaklanması sonucu kendini göstermiştir. İsrail'in Filistin'e yönelik operasyonlarını Türkiye şiddetle kınayarak BM'de ve İKÖ toplantılarında İsrail'i kınayan bir tavır sergileyerek Filistin lehine kararlarda kendini göstermiştir.

Bu durum Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin gerilemeye başlamasında önemli etkenler arasındadır. İsrail'in şiddet içeren eylemlerine karşı Türkiye Filistin yanında yer almıştır. Irak konusunda da geleceğe yönelik kararlarda ortak noktada buluşamayan Türkiye ve İsrail, bölgesel gelişmelerinde etkisi ile fikir ayrılığı yaşamışlardır. İsrail'in Irak'ın bölünerek bölgede bir Kürt Devleti kurulması için maddi ve askeri destek sağladığına yönelik ortaya çıkan iddialar sonucu ikili ilişkiler oldukça zarar görmüştür.²²³

²²² Mesut Taştekin, 'AKP Hükümeti Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri', der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, 1. Baskı, Platin Yayınları, Ankara, s.80.

²²³ Gencer Özcan, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, a.g.e., s.91-94.

ABD'nin uygulamış olduğu Irak politikasında Türkiye ve İsrail farklı yaklaşımı sergilemiş olsa da Irak krizi öncesinde de ikili ilişkiler zorlu sınavlardan geçmiştir. Örneğin 1998 Suriye-Türkiye Krizinde ciddi bunalıma giren Türkiye-İsrail ilişkilerinde, İsrail bu konuya taraf olmamayı tercih etmiştir. Öcalan'ın yakalanması konusunda MOSSAD'ın yardım ettiği iddialarına ise İsrail'in kayıtsız kalarak böyle bir yardımı reddetmesi ilişkilerinde seyrinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir.

2000 yılında gerçekleşen Filistin-İsrail anlaşmasında Türkiye ve İsrail anlaşmazlık yaşamış ancak olağan ilişkiler bu dönemde sürdürülmeye devam etmiştir. Ancak Irak konusu ikili ilişkileri sekteye uğratan asıl sebepler arasında sayılmaktadır. Türkiye Irak'a karşı bir ekonomik desteğin durdurulması konusunda ısrarcı olurken, İsrail silah denetimlerini uygulamak adına Irak üzerinde baskı kurmaya devam etmektedir.²²⁴

AKP bu çerçevede karar alıcı mekanizmaların belirlediği "komşularla sıfır sorun" politikası çerçevesinde bir yaklaşım sergilemiştir.

Bölgesel barış ve istikrarın sağlanması için bütün sorun alanlarında barışçıl çabaların aktif destekleyicisi olunmuştur. Ancak bu yaklaşım Türkiye'nin bölge içerisindeki konumu hakkında birtakım endişeler uyandırmıştır. Öncelikle Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik bu yeni algısı, Batı'ya karşı tutumunda ne derece etkili olacağı merak konusu olmuştur. Geçmişten gelen yaklaşımları göz önüne aldığımızda Türkiye'nin Batı imajını zedelememek adına Orta Doğu'daki olaylar üzerinde doğrudan hedef olmamaya özen gösterdiği ortadadır. Ancak AKP Hükümetinin iktidara gelişi ile farklı bir algı gün yüzüne çıkarılmıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye bu dönemler de ABD ve AB'ye yönelik politikalarda geçmişten gelen Batı'ya dayalı politikalarında olağan dışı bir sapma gerçekleştirmeyeceğini göstermiştir.²²⁵

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir konu da şudur ki Türkiye özellikle 2003'de gerçekleşen Irak Krizi'nin ardından bölge ile direkt olarak bir bağ kurulması gerektiğini düşünerek hareket etmiştir. Bu açıdan baktığımızda Türkiye Soğuk Savaş'ın ardından müttefiki olan ABD ile birtakım politikalarda Soğuk Savaş sonrası dönemde örtüşmediği

²²⁴Inbar, a.g.e., s.101.

²²⁵Nasuh Uslu, "Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı", **Bilig Dergisi**, sayı 52, 2010, s.147.

görülmektedir. ABD gibi süper bir güç ile kurulan müttefiklik bu açıdan değerlendirildiğinde aynı zamanda güçlükleri de olan bir durumdur. Ancak müttefiki ile bölge politikalarında örtüşmemek Türkiye açısından etkilerini göstermeyecek bir durum teşkil etmemektedir. Yalnız burada ABD'ye olan bakışın 1950lerdeki bakışa oranla değiştiğini görmekteyiz. ABD bu etapta gerektiği zaman iş birliği yoluna gidilebilecek bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun örneklerini vermek gerekirse Türkiye 2003 yılında ortaya çıkan Irak Krizi'ne karşı ABD tarafında yer almamıştır. Aynı zamanda İsrail ile ilişkilerinde de ABD nezdinde ilerlemeyerek İran ile diyalog kurma kapsamında ısrarcı davranabilmiştir.²²⁶

Süreci analiz ettiğimizde karşımıza iki önemli nokta çıkmaktadır. İlk olarak Kuzey Irak'taki Kürt Devleti'nin kurulması İsrail'in lehine bir durum teşkil etmektedir. Ancak bu durumda Türkiye ve İsrail'in arasındaki ilişkilerin nasıl dengede tutulabileceği ise tartışmalı bir konudur. İsrail Türkiye ile ilişki sürecinde, diğer yanda şeffaf bir şekilde Kuzey Irak'ta Kürtleri desteklemesi, ilişkilerin gerilemeye uğramasında oldukça etkili olmuştur. İkinci olarak İsrail açısından tehdit yaratıcı unsurlar ile Türkiye açısından tehdit yaratan unsurların bir noktada örtüşerek 1990'lı yıllarda iyileşmeye giden ilişkilerin, ortak tehdit algısının farklılık göstermesi ile bozulma eğilimi gösterdiği düşünülebilir.

3.2.2. AKP Hükümetinin İktidara Gelişi

Türkiye'nin İsrail e ABD ile ilişkilerinde özellikle dünya siyasetinde bir kırılmaya sebep olan en önemli olaylardan biri 11 Eylül saldırıları olmuştur. Bu bağlamda 21.yy. da uluslararası ortamda en büyük tehdit unsuru terörizm ile ilişkilendirilmiştir. Ancak Türkiye'nin ABD'nin Afganistan politikalarında terörizmle mücadele konusunda iş birlikçi tavrı Irak politikalarında görülmemektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında ABD'nin Kürt sorununa bakış açısından kaynaklanmakta ve Suriye ve İran'a yönelmiş olduğu tehditlerden kaynaklanmaktadır.

Bu aşamada Kürt meselesi üzerinde fazla durulmasının bölgedeki dengeleri değiştirebileceği, Türkiye tarafından da ön görülen bir durum olmuştur. Kuzey Irak'ta

²²⁶ Sever, a.g.e., s.22.

kurulabilecek bir Kürt devleti fikri Türkiye açısından tehditkâr bir durum yaratırken öte yandan ABD'nin Orta Doğu'daki yapılanma sürecinde Türkiye'den beklediği destek ilişkileri bir çıkmaza sokmuştur. Bunun beraberinde AKP dönemi ile daha da belirgin bir hale gelen Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gerileme de şüphesiz ki Türkiye'nin bölgesel çıkarlarına örtüşmeyen politikalardan kaynaklanmaktadır. İsrail'in Filistin sorunu bağlamındaki sert yaptırımları Türkiye'nin geçmişten gelen Filistin hassasiyeti göz önünde bulundurulursa kabul edilemez bir unsurdur. Öte yandan İsrail'in de Kürt gruplara vermiş olduğu destek Türkiye'nin çıkarları ile örtüşmemektedir.²²⁷

Orta Doğu bölgesi içerisinde yeni oluşumlar göz önünde bulundurulduğuna ABD, Türkiye ve İsrail üçgeni arasında oluşabilecek sıkıntılı durumlardan yukarıda da belirtildiği gibi en önemlisi ABD'nin Suriye ve İran tehdididir. Bölge içerisinde bu ülkelere gerçekleştirilecek olası bir saldırı diğer bölge ülkeleri gibi Türkiye açısından da dalgalanmalara neden olacaktır. İran'ın nükleer silahlar üzerindeki çalışmaları başlı başına ABD ve İsrail tarafından üzerinde durulması gereken bir durumdur. Özellikle İsrail'in İran'ın bu tutumunda ısrarcı tavrı üzerindeki tahammülsüzlüğü İran'a yönelik bir saldırı ihtimalinin de önünü açmaktadır. Bu bakımdan bu iki ülkeye gerçekleşecek bir saldırının Türkiye'yi endişelendirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Suriye ve İran ile gerçekleştirilecek yakın ilişkiler Türkiye'nin İsrail ve ABD ile olan ilişkilerini de etkileyecektir.²²⁸

11 Eylül saldırılarının ardından gelişen süreçte öncelikle medeniyetler arasındaki sorunların çözümü üzerinde durulmuştur. Bunun üzerine Medeniyetler İttifakı projesi hayata geçirilmiştir. Buradaki amaç uluslararası alanda istikrarı zedeleyici her türlü tehdit unsurunu ortadan kaldırarak kültürler arası etkileşimi ileri boyutlara taşımak olmuştur. Tüm toplumların çevresel güvenlik alanlarının oluşturulması adına olası kutuplaşmaların önü kesilerek kültürel, tarihi ve dinsel bağların arasındaki etkileşimlerin pekiştirilmesi amaçlanmıştır.²²⁹ Bu aşamada AKP hükümetinin iktidara gelişi ile de bölgeye bakış açısındaki değişim gözle görülür bir şekilde belirginleşmeye başlamıştır.

²²⁷ Mesut Taştekin, a.g.m., s.155.

²²⁸ Erkmen, a.g.m., 178.

²²⁹ Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m., s.12.

AKP Hükümeti'nin gelişi ile Türkiye İsrail ilişkilerinde 1990lardaki stratejik ortaklığın gerileme gösterdiği net bir şekilde göze çarpmaktadır. Ancak bu yalnız AKP Hükümeti'nin Yeni Orta Doğu yaklaşımı sonucu ortaya çıkan bir durum değildir. 6 Şubat 2001 yılında Ehud Barak'ın tam aksine bir politika sergileyen Ariel Sharon'un Başbakan olması da bu sürece etkindir. Filistin sorunu çerçevesinde Barak yönetimine zıt giden yaklaşımı Sharon yönetiminde ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında Filistin yönetiminin öne sürdüğü şartları, barışın gerçekleşmesi için gereken beklentilerini tamamıyla yok saymakta olan Sharon yönetimi Türk-İsrail ilişkilerinin de bu kapsam da belirleyicisi olmuştur.²³⁰ İsrail'in Sharon yönetiminin ardından uygulamış olduğu Musul-Haifa petrol boru hattı üzerindeki çalışmalarını başlatarak Kerkük- Ceyhan boru hattını devre dışı bırakması da Türkiye ve İsrail ilişkilerinin yeni dönemdeki birbirlerine bakış açılarının önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta İsrail'in bu yeni girişiminde ABD faktörünün etkisi de göz ardı edilmemelidir.²³¹

AKP'nin iktidara gelişi ile izlediği "komşularla sıfır sorun" politikasının İsrail ve ABD ile olan ilişkilerinde etkileri göz önünde olsa da Türkiye bu aşamadaki dış politika yaklaşımında kendi çıkarlarını gözeterek hareket etmeyi tercih etmiştir. Irak Savaşı'nın ardından TSK'nin yabancı ülkelere gönderilerek, yabancı kuvvetlerinde Türkiye'de bulunmasını ön gören 1 Mart Tezkeresi 2003 yılında TBMM'ye sunulmuş olması Türkiye'ye ilginin uluslararası alanda artmasına olanak sağlamıştır. AKP 3 Kasım 2002 tarihinde başa gelmesi ile birlikte İslami eğilimli politikaları ile ön plana çıkmış olsa da dış politikada olağan dışı bir yaklaşım gerçekleştirmeyeceğinin sinyallerini vermiştir. 1 Mart tezkeresi bu açıdan bakıldığında Amerika'nın hedeflerine yönelik bir yaklaşımdır. Ancak tezkerenin meclisten geçememesini göz önüne aldığımızda Amerika'nın doğrudan hedeflerini gerçekleştiremediği de ortadadır. Türkiye'nin Orta Doğu'daki sorunların derinleştiği bu süreçte yaşadığı durum, dış politikadaki çıkarlarını daha serbest hareket ederek komşularla ilişkilerinin bir nevi önünün açılmasına sebep olmuştur.²³² Bu aşamada dikkat çekilmesi gereken şudur ki Türkiye'nin 1 Mart Tezkeresi sonucu ABD ile bozulma eğilimi gösteren ilişkileri, diğer yandan Ermeni Soykırımı ve Kıbrıs sorunu çerçevesinde

²³⁰ Türel Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, a.g.e., s.148.

²³¹ Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m., s.13.

²³² Mesut Taştekin, a.g.m., s.157.

dış politikadaki sorunları nedeni ile İsrail ile ilişkilerinde dengeleyici bir yaklaşım sergilediği de bilinmektedir.²³³

1990'lı yıllarda Körfez Savaşı'nın ardından SSCB'nin çöküşü ile NATO'nun kendi içerisindeki misyonda yeni arayışlar gözlemlenmektedir. Özellikle İslam ve terör algısının birlikte ilişkilendirilmesi de bunun başlıca örnekleri arasında sayılmaktadır. Terörizmi ortadan kaldırma gayesi içerisinde bürünürken diğer yandan İslami Coğrafyalarda sergilemiş olduğu bir nevi " güç mücadelesi" ile ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin ABD'nin her politikası ile örtüşmeyen bir yaklaşım sergilemesinin bir nedeni de ABD'nin İslami Coğrafyalar içerisinde birçok tahribatlara yol açmasından kaynaklanmaktadır. 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesinde de ve Türkiye'nin "hayır" diyebilmesinde, ABD politikaları ile tam anlamı ile özdeşlik sağlayamamasının da etkileri görülmektedir.²³⁴ Türkiye'nin bu yaklaşımları incelendiğinde "komşularla sıfır sorun" ideolojisi içerisinde ilerlediği ve bu politikası ile örtüşmeyen kararlardan kaçındığı ortadadır. Özellikle AKP dönemi içerisinde sergilenen politikalarda daha "özerk" kararlar ön plana çıkarılmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'nin 2002 yılından itibaren izlediği dış politika yaklaşımında Orta Doğu bölgesi içerisinde değişen dengelerin de etkileri görülmektedir. Örneğin; Hafız Esad'ın ölümünün ardından yönetime geçen Beşer Esad bu çerçevede Türkiye ile ilişkilerine önem verdiğini sıkça dile getirmiştir. İki ülke arasında imzalanan Adana mutabakatının uygulanması esaslarında Suriye'nin iyimser tavrı da ikili ilişkiyi pekiştiren önemli etkenler arasında sayılabilir. Suriye ile olan ilişkilerin ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda ilerlerken ABD ve İsrail ile politikaları bozulma eğilimi göstermiş olması, Türkiye'nin mevcut Suriye politikasından vazgeçmemesi ile ilişkilendirilebilir. 2004-2008 yılları arasındaki zaman diliminde Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Suriye'ye yönelik resmi ziyaretlerde bulunulması da Türkiye'nin dış seslere kulak tıkayarak dış politikadaki karar alıcı mekanizmayı tek başına yönettiğinin bir göstergesidir. 2005 yılında dönemin cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye'ye ziyareti de bu teoriyi pekiştirmektedir. Bölge politikalarında barışçıl bir tutum sergileyen

²³³ Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m., s.13.

²³⁴ Oya Akgönenç, "Türk Dış Politikasını Etkileyen Yeni Global Akımlar ve Stratejik Değişiklikler", **Kamu'da Sosyal Politika Dergisi**, Yıl.5, Sayı.18, 2011/3, s.51

AKP hükümeti bu çerçevede Suriye-İsrail anlaşmazlıklarının çözülmesi, Filistin-İsrail sorunu ve Kuzey Irak meselesi, Lübnan iç krizi gibi bölgesel meseleler ile yakından ilgilenerek arabuluculuk rolünü üstlenmeyi hedeflemiştir.²³⁵

AKP hükümetinin Suriye ile ilgili doğrudan meselelerdeki iş birlikçi tavrı ve gittikçe daha da ilerleyen ilişkileri İsrail ve Türkiye arasında çizilen soğuk portrenin bir nevi çerçeve kısmının oluşumunda etkili olmuştur.

AKP hükümeti başa geldiği sırada Türkiye-İsrail ilişkileri kabaca yukarıda belirtilen kontekst içerisine sokulmaya çalışılmıştır. Bunun etkileri özellikle 2004 yılından itibaren iyice belirgin bir hal almaya başlamıştır. Türkiye ve İsrail üzerine her iki ülkede çıkan söylemlerin ve kamuoyunun eleştirel tutumları da bu durumda etkindir. İsrail'in Kuzey Irak yanlısı tutumlarının Türkiye'de yayılması, İsrail'e karşı tepkilerin oluşmasının da önünü açmıştır. Ayrıca Türkiye'nin İsrail ile ileriye dönük askeri alandaki iş birliğinin de üzerine set çekileceği yönündeki iddialar ikili ilişkileri gerginliğe götüren sebepler arasındadır. 2004 yılında Hamas lideri Şeyh Yasin'in öldürülmesi üzerine Filistin konusunda İsrail'in sert yaptırımlarının da devam etmesi Türkiye'nin tepkilerine yol açmıştır. Bizzat dönemin Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu konu hakkındaki eleştirel tutumları ve İsrail'in yaptırımlarını terörizm faaliyetleri ile eş değer bir düzeyde değerlendirilmesi de tepkilere yol açan diğer bir faktördür. Burada Türkiye'nin Batı ittifakı ile bağlarını koparacağı yönündeki görüşler daha da belirgin bir hal alırken İsrail'in de Türkiye'ye karşı görüşlerinin değişmesinde etkili olmuştur.²³⁶ AKP'nin benimsediği yeni Orta Doğu yaklaşımının ve bunun yanında İslami kimliğin ön plana çıkmasının da bu görüş ayrılıklarında etkisi mevcuttur. AKP bu hususta dış politikasındaki dönüşümde bütün komşularla ilişkilerde normalleşmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin Orta Doğu bölgesi ile kurduğu yakınlık, geçmişten gelen tarihsel bağları da göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye'nin bu dönemde güvenlik ağını oluşturmayı ve bölge içerisinde stratejik bir güç haline gelmeyi hedeflediği görülmektedir.

Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Türkiye'nin ileriye dönük kendisini sağlamlaştırma politikası hakkındaki görüşlerinde, bölge devletleri ile ilişkilerin

²³⁵ Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", a.g.m., s.212.

²³⁶ Levent Baştürk, "Yalnızlaşan İsrail ve ABD İlişkileri", **Dübam**, 2011, s.45.

geliştirilmesi için öncelikle sorunların çözülmesinin gerektiğini iletmiştir. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın başka türlü istenilen hedeflere erişemeyeceğini de vurgulamıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin ele aldığı başlıca konular arasında PKK sorunu yer almaktadır. Körfez Krizi sonrasında ortaya çıkan yeni konjonktürde dış güçlerin Kürt sorununu kendi politik amaçları için kullanması, Türkiye'nin İran, Irak, Suriye gibi ülkelerle ilişkilerini iyileştirerek fikir birliğini sağlamaları, sorunun çözülme aşamasında tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Türkiye'nin yeni dış politika yaklaşımının oluşumundaki diğer bir husus ise AB sürecidir. AB sürecinde Türkiye'nin ileriye dönük politikalarında demokratik bir imaj çizgisi içerisinde ilerlediği düşünülebilir. Bu sayede geleceğini garanti altına alarak kapsamlı bir şekilde bölge politikalarında iyileşmeye yönelik bir yaklaşım sergilemiştir. Uzun vadede geçmişten gelen istikrarsız ortamı ortadan kaldırmak amaçlanmıştır ²³⁷

Türkiye'nin AB tam üyelik sürecine girmiş olması İsrail ile olan bölgesel politikaları etkileyici bir rol oynamıştır.

İsrail, AKP hükümetinin de AB politikalarında etkili olduğunu öne sürerek AB'ye uyum çerçevesinde değiştirilmiş olan yasalar ile ordunun siyaset üzerindeki etkisini zayıflattığını, bu açıdan sivil iktidarın daha da güçlendiği öne sürülmüştür. Bu süreçte İslami politikalarında etkisi olduğu İsrail tarafından ortaya atılan bir başka tezdır. Bu durum Türkiye ve İsrail arasında gerçekleştirilebilecek ittifak sürecine engel teşkil etmektedir. Türkiye AB ile ilişkilerini ilerlettiği sürece İsrail ile ilişkilerinde ters orantılı bir şekilde gerileceği düşünülmektedir. ²³⁸ Bu gibi algıların oluşumu Türkiye İsrail ilişkilerinin geçmişine baktığımızda, Arap ülkelerine rağmen sürdürülen ilişkiler, buna rağmen iki ülkenin de ABD müttefiki oluşu ilişkilerin tam anlamı ile sona ulaşmasını engelleyici etkiler arasındadır. İsrail'in son dönemde gerçekleştirdiği Kuzey Irak Kürtleri ile oluşturmuş olduğu yakın temaslar Türkiye'yi bu çerçevede ilişkileri sorgulamaya itmiştir.

Ancak Türkiye'nin sorunları çözmedeki yeni Orta Doğu yaklaşımı da ilişkilerin seyrini değiştiren bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin mevcut politikalarındaki değişimi ele

²³⁷ Uslu, a.g.m., s.150-151.

²³⁸ Mesut Taştekin, a.g.m., a.170.

aldığımızda, Türkiye, Suriye ve İsrail arasındaki problemlerin çözümü için üstlendiği rolü, 2008 yılında İsrail'in gerçekleştirdiği Gazze Saldırısına kadar sürdürmüştür. Ancak İsrail'in barış karşıtı çabaları iki ülke arasındaki uzlaşma konusunda ilerlemeler kaydedilmiş olsa dahi bu sürece engel teşkil etmektedir. Örneğin; 2007 tarihinde Türk Hava Sahası üzerinden geçerek İsrail tarafından Suriye'ye yönelik bir hava saldırısının gerçekleştirilmesi İsrail'in zaten bu ölçüde barış görüşmelerine nasıl bir bakış açısı ile baktığını açıklayan bir niteliktedir. İsrail'in bu saldırısındaki diğer amacının ise Suriye ve Türkiye arasında bir gerginlik ortamı yaratmak olduğu düşünülmektedir. Suriye'nin bu konudaki tavrı ise ilişkiyi daha da pekiştirici bir rol oynamaktadır. Dolayısı ile bu dönemde Türkiye ve Suriye'nin dış güçlerin politik söylemlerine kulak asmadığına 28 Nisan 2009 yılında iki ülke arasında kara kuvvetleri arasında sınır tatbikatı yapılması örnek gösterilebilir. İki ülke arasındaki güvenlik ortamının tam anlamı ile belirginleştiği nokta ise 16 Eylül 2009 yılında imzalanan "Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi Anlaşması" olmuştur. 2010 yılında yinelenen YDSK toplantısında ise iki ülke arasındaki iş birliğinin artırılmasına yönelik kararlar ve terör eylemlerine karşı daha sıkı önlemlerin alınması hakkında fikir birliğine varılmıştır. PKK'ya yönelik iki ülkede kendi güvenliğini koruma amaçlı bir yaklaşım sergilemiştir. 2010 yılında ise Suriye'de gerçekleştirilen PKK'ya yönelik operasyonlarda çok sayıda PKK'lı terörist öldürülmüştür. Bu konuda Türkiye ve Suriye istihbarat alanında da iş birliği yoluna gitmişlerdir.²³⁹ Türkiye İsrail ilişkilerini yakın gelecekte anlamlandırmaya çalışmak açısından Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında meydana gelen değişimleri bu bağlamda incelemek gerekmektedir.

3.2.3. Türkiye ve Büyük Orta Doğu Projesi

Türkiye İsrail ilişkilerini incelediğimizde İsrail Devleti'nin kuruluşundan bu yana bölgesel gelişmelerin ikili ilişkilerin seyrini etkilediği görülmektedir. 1990'lı yıllarda askeri alanda öne çıkan ilişkilerin 2000'li yıllarda bozulma eğilimi gösterdiği, 2005 yılına doğru tekrar hareketlendiği ancak 2006 yılında "Lübnan olayları" ve 2008 yılında gerçekleşen "Dökme Kurşun Harekâtı" nedeni ile kopma noktasına geldiği görülmektedir. Diğer yandan yaşanan gelişmelerde "alçak koltuk krizi" ve ardından gelen "Mavi Marmara Saldırısı" ikili ilişkilerin seyrini etkileyen dönüm noktaları

²³⁹ İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", a.g.m., s.212-213.

arasında sayılmaktadır. Bu çerçevede incelediğimiz de Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları'nın İsrail ile olan ilişkilerde sürtüşmelere sebep olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle AKP Hükümeti'nin iktidara gelişi ile birlikte Türkiye'nin Batı politikalarında eksen kayması tartışmaları en çok dile getirilen söylemler arasındadır. Burada belirtmek gerekir ki Türkiye, Bağdat Pakı örneğinde olduğu gibi ABD ile ilişkilerindeki eski tavrını sergilememektedir.

Tarihsel süreci incelediğimizde ABD ile olan ilişkilerin İsrail ile ilişkilerde etkisi göz ardı edilemez bir unsurdur. Bunun en açık örneği, Körfez Krizinin ardından ortaya çıkan yeni dünya düzeninde Türkiye, ABD ve İsrail ile bölge politikalarında örtüşmemiş ve bu durum ilişkilerde sapma meydana getirmiştir. Türkiye'nin izlediği çok boyutlu dış politikanın bu sürece etkisi söz konusudur. Ancak Türkiye'nin kalıcı barışı sağlamak adına gerçekleştirdiği bu yaklaşım yakın gelecekte Orta Doğu politikalarında kendisine avantaj mı yoksa dezavantaj mı sağladığı tartışma konusudur. Dış politika sürecinde kendi çıkarlarını gözetmek ve müttefiki olan ABD ile gerektiği müddetçe yakınlaşmak, öte yandan diğer müttefiki İsrail konusunda özellikle son yıllarda dile getirilen sert yaptırımların elbette ki bölge politikalarında dengeleri değiştirecek bir rol oynayacağı açık bir şekilde görülmektedir. Türkiye ve İsrail ilişkilerinin yakın tarihteki kronolojik sıralaması ABD önderliğinde ortaya atılan "Büyük Orta Doğu Projesini" anlamlandırmak açısından önem taşımaktadır

11 Eylül saldırıları sonucu dünya kamuoyunda en çok ortaya çıkan "terörizm karşıtı" söylemler ile birlikte uluslararası alanda ABD'nin güvenlik ağını yeniden belirleme yaklaşımı BOP' un ortaya çıkışında ana etkidir. 1990'lı yıllardan bu yana küresel terörizm tehdidi ile karşı karşıya kalan ABD terör saldırıları sonucu bölgeye bakışını değiştirmiştir. Terörizm ile mücadele de kökten bir çözüm arayışına girmiş, bu konuda kendine zarar verebilecek uluslararası tehditlerin önünü kesmek amacı ile Bush yönetimi döneminde Orta Doğu bölgesi içerisinde insan hakları ve demokrasinin ön plana çıkarıldığı, ekonomik anlamda kalkınmanın hedeflendiği belirtilmiştir. Terörizmi desteklediği düşünülen ülkeler de mevcut rejimi değiştirerek bir yenilenme ön görülmüştür. Afganistan ve Irak bunun en belirgin örneğidir. Bu açıdan Türkiye mevcut konumundan ötürü BOP' un tam anlamı ile hayata geçirilmesi için ihtiyaç duyulan ülke konumunda yerini almaktadır. 2004 yılında G-8 ve NATO zirvelerinde dile getirilen

“Büyük Orta Doğu Projesi”, “Geniş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi” adını almıştır. Bölge de dönüşümü istenen ülkelerinin çoğunluğunun Müslüman olması Türkiye’nin ABD açısından rol model alınmasının önemli nedenleri arasında sayılabilir. “ılımlı İslam” söylemleri ve bölgede laik, demokratik bir ülke sıfatı taşıması nedeni ile Türkiye ABD açısından projenin hayata geçirilmesi adına oldukça önemlidir. Türkiye bu fikre sıcak bakmıştır ve Recep Tayyip Erdoğan G-8 zirvesinde bu konu ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Öncelikle projenin tam anlamı ile hayata geçirilmesi için İsrail-Filistin barışının sağlanması vurgulanırken diğer yandan bölge ülkelerinin kendi içerisindeki farklılıklarının göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Öte yandan AKP hükümeti döneminde gerginleşen Türkiye ve ABD ilişkilerinin düzeltilmesi açısından fırsat doğuran BOP, AKP’nin yeni Orta Doğu yaklaşımını ise tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. AKP’nin İslami kimliğinin ön plana çıkarılmasının yanı sıra “insan hakları ve demokrasi” söylemleri de AKP’nin BOP’ ne sıcak bakmasında etkili olmuştur.²⁴⁰

Türkiye AKP Hükümetinin başa gelmesi ile birlikte öne çıkarılan en önemli noktalardan biri Türkiye’nin jeopolitik konumu olmuştur. Dış politika alanında tarihsel ve coğrafik vurgulara yer verilmiş ve bu iki kavramın birbirinin tamamlayıcısı olduğu fikri öne çıkarılmıştır.²⁴¹ Bu açıdan “merkez ülke” konumunda Türkiye’nin BOP’ ne bakış açısı bölgesel ve küresel bir güç alma arzularını desteklemektedir

Özellikle Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan bölgesel gelişmeler sonucu Orta Doğu ile daha yakın ilişkiler kurulması gerektiği kavramı ortaya çıkmış ve bu bağlamda Türkiye’nin dış politika alanında kendisine tehdit yaratabilecek her türlü bölge sorunları ile yakından ilgilendiği görülmüştür. Dış politika alanında değişim ve dönüşümün kendisini göstermeye başladığı diğer bir konu AKP döneminde İKÖ ile olan ilişkilerin artırılmasına yönelik çalışmalara ivme kazandırılmasıdır. Orta Doğu ve İslam ülkeleri ile ilişkilerin tarihsel ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesi açısından tamamlayıcı bir unsura sahip olduğu vurgulanmaktadır. İKÖ’ nün uluslararası alanda etkinliğini artırılmak ve diğer yandan Türkiye’nin İKÖ üzerindeki konumunu güçlendirmek amacına

²⁴⁰ Hüseyin Bağcı, Bayram Sinkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti’nin Perspektifi”, *Akademik Ortadoğu*, Sayı 1, 2006, s. 22-25.

²⁴¹ Davutoğlu, a.g.e., s.6.

yönelik girişimler de AKP Hükümetinin yeni dış politika vizyonunun anlamlandırılması açısından önemlidir. 2011 yılından İslam İş Birliği Teşkilatı olarak ismi değiştirilen İKÖ, AKP dönemindeki ilk önemli girişimini Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun örgütün genel sekreteri olarak seçilmesi ile gerçekleştirmiş, ardından Türkiye uluslararası alanda da etkinliğini artırmıştır.²⁴² Bu durum Türkiye'nin ulusal itibarını Orta Doğu bölgesi ve İslam dünyasında artırmaya yönelik çabalarının bir göstergesidir.

Nitekim Türkiye'nin AKP ile başlayan dış politikadaki vizyon değişikliğinde Suriye, İran, Irak, İsrail ve Filistin ve Körfez ülkeleri ile yakından bir ilişki kurduğu görülmektedir. 2002 yılında AKP hükümeti bu bağlamda özellikle İsrail-Filistin sorunu üzerinde durmuştur. İki ülke arası ilişkilerin denge içerisinde kalabilmesi açısından çaba sarf ettiği görülmektedir. 2004 yılında ortaya çıkan Büyük Orta Doğu projesi fikri AKP'nin kendi bölge politikalarını tamamlayıcı nitelikte bir rol oynamaktadır. İslami yönü ve laik ve demokratik ülke sıfatı taşımasının yanı sıra ABD'nin müttefiki olan Türkiye, bunun yanında NATO üyeliği, AB'ye aday olan bir ülke olma özelliği taşıması ile Büyük Orta Doğu Projesinin hayata geçirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Ancak yaşanan bölgesel gelişmeler ve Amerika'nın tavrı Büyük Orta Doğu projesinin hayata geçirilmesi açısından bir takım aksaklıkları ön plana çıkarmaktadır. Öncelikle projenin tam anlamı ile aktif bir rol oynayabilmesi açısından bölgesel iş birliği şarttır.

Amerika'nın İsrail ve Filistin politikalarında ve bölgesel diğer gelişmelerde sergilediği tavrı bölge için hedeflediği politikalarla tam anlamı ile örtüşmemektedir. Filistin bölgesi içerisinde yönetimde söz sahibi olan HAMAS ile iş birliğine yanaşılmaması öte yandan Lübnan sorunu çerçevesinde Hizbullah'ı saf dışı bırakarak Gazze saldırılarında sessizliğini koruması ve bunun yanında İsrail yanlısı politikaları destekleyici yaklaşımları demokratik dönüşüm açısından projenin geleceğini tıkayan gelişmeler arasındadır.²⁴³

²⁴² Muhammet Hüseyin Mercan, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İsrail-Filistin Politikası, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 2010, s.47.

²⁴³ Bağcı, Sinkaya, a.g.m, , s.32.

3.2.4. Dökme Kurşun Harekâtı

2000’li yıllarda belirtilen sebeplerden ötürü Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir gerileme söz konusu olmuştur. Ancak AKP Hükümeti özellikle üzerinde durduğu İsrail-Filistin sorununda iki ülkedeki arabuluculuk rolünü üstlenerek faaliyet göstermiştir.

Özellikle 2005 yılında Abdullah Gül ve onun akabinde Recep Tayyip Erdoğan’ın İsrail ziyareti ile ilişkiler yeniden kazanılmaya çalışılmış bunun yanında İsrail-Filistin sorunu çerçevesinde Türkiye’nin her fırsatta yardıma hazır olduğu dile getirilmekten kaçınılmamıştır. AKP hükümetinin iktidara gelişinin ardından gerçekleştirilen bu üst düzey ziyarette, İsrail ile bozulma eğilimi gösteren ilişkiler siyasi, ekonomik ve askeri alanda tekrar eski akışına getirilmeye çalışılırken, diğer yandan Filistin sorununun bölgesel dengeleri değiştirici bir etki yaratmaması açısından çaba sarf edilmiştir.²⁴⁴

Bu bağlamda 2004 yılında HAMAS liderinin öldürülmesi sonucu bozulan ilişkilerin ardından, İsraili yetkililerin Türkiye ile görüşme taleplerinin reddedilmesi sonucu, 2005 yılında gerçekleştirilen görüşmeler, askeri alanda yeni bir iş birliği boyutunu beraberinde getirmiştir. Ancak, bu durumun 1996 yılında gerçekleştirilen AEİA ile eş değer bir düzeyde olmadığı ortadadır. Çünkü AKP hükümeti öncesinde gerçekleşen Ecevit’in İsrail’e yönelik Filistin politikalarında soykırım suçlamasına ilişkin söylemleri ikili ilişkilerin eski zeminin de meydana gelen kaymaların en belirgin örneğini teşkil etmektedir.²⁴⁵

2005 yılına kadar İsrail ile ilişkilerde birçok dalgalanma yaşanmıştır. Örneğin; iki ülke arasında ilişkilerin yeniden ele alınması bağlamında çalışmalar yapılmış olsa da önceden de belirtildiği gibi Türkiye’nin çok boyutlu izlediği dış politika süreci de yeniden iyileştirilmeye çalışan ilişkilerin önünü kesmektedir. ABD ve İsrail’in İran ve Suriye hakkındaki düşünceleri ve Türkiye’nin buna rağmen Suriye ve İran ile geliştirmeye çalıştığı ilişkiler yüzünden İsrail-Türkiye ilişkilerini eski stratejik ittifak boyutu ile değerlendirmek çok zordur.

²⁴⁴ Mercan, a.g.m., s.47.

²⁴⁵ Kemal İnat, Türkiye’nin Ortadoğu Politikası- 2006, **Ortadoğu Yıllığı**, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 23.

2005 yılından itibaren gerçekleştirilen söylemler arasında İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki yaptırımlarını durdurması konusu oldukça vurgulanmıştır. İki ülke arası ilişkilerin geliştirilmesi ve şiddet içeren eylemlere son verilmesi konusunda Türkiye büyük bir rol üstlenmiştir. Burada yaşanan önemli gelişmelerden biri ise Filistin yönetiminin başına demokratik yollar ile Mahmut Abbas'ın seçilmesi olmuştur. Bölgede kalıcı barış için istikrarlı bir yol izleyen Türkiye ve İsrail'in ilişkilerinin tekrar gündeme gelmesinin de bu olumlu havadan kaynaklandığı düşünülebilir.

7-8 Şubat tarihinde ise Mısır'ın Şarm El-Şeyh kentinde gerçekleştirilen barış zirvesinde İsrail ve Filistin'in ateşkes ilan ederek şiddet içerikli her türlü operasyondan vazgeçtiklerini dile getirmesi bölgedeki barış görüşmelerinin yeniden yeşermesine olanak sağlamıştır. Türkiye'nin bu süreçte verdiği desteği gösteren bir diğer gelişme ise Kudüs başkonsolosluğuna gerçekleştirilen büyükelçi ataması olmuştur. Bunun ardından yaşanan süreçte İsrail'in Gazze'de bulunan 25 adet Yahudi yerleşim merkezini boşaltması da ilişkilerdeki olumlu havayı artırmıştır. İsrail kabinesinin aldığı bu olumlu kararın ardından 24 Nisan tarihinde gerçekleştirilen Ermeni Soykırımı iddiaları konusunda da İsrail Lobisinden destek gören Türkiye'nin İsrail ile olan ikili ilişkilerinde de güven boyutunun tazelendiği görülmektedir.

Diğer bir yandan gelişen önemli gelişmeler arasında TOBB bünyesinde gerçekleştirilen toplantıda İsrail ve Filistin'in ekonomik bağlamda Türkiye aracılığı ile aynı masaya oturması olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde gündemde olan Yahudi karşıtı görüşlere Erdoğan'ın tepki göstererek her türlü soykırım ve terör konusunda İsrail ile iş birlikçi bir tavır sergilemesi ilişkilerin gelişimi açısından önem taşımaktadır.²⁴⁶

2005 yılında kurulan Ankara Forumu bu bağlamda İsrail ve Filistinli iş adamlarını bir araya getirilmesi ve akabinde İsrail'in Gazze'den çekilmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde bu dönemlerde iyileşme gösteren hareketlere örnek teşkil etmektedir. İsrail'in burada geçmişe nazaran daha yapıcı tavır sergilemesi kalıcı barışın gerçekleşmesi adına beklentilerin yükselmesine sebep olmuştur.²⁴⁷

²⁴⁶ Kemal İnat, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası- 2006, a.g.m, s. 25-30.

²⁴⁷ Mercan, a.g.m., s.51.

2006 yılına gelindiği sırada Filistin’de demokratik seçimleri kazanarak en yüksek oyu alan ve hükümet kurma yetkisini elde eden HAMAS’ın Şam’da bulunan lideri Halid Meşal ve bazı Hamas yetkililerin Türkiye’ye gerçekleştirmiş oldukları ziyaret dünya kamuoyunda oldukça yankı uyandırmıştır. Arap toplumlarının durumdan hoşnut bir tavır takınmalarının aksine durumdan rahatsızlığını dile getiren İsrail ‘‘ Biz Abdullah Öcalan ile görüşsek sizin tavrınız ne olurdu?’’ şeklinde bir söylemde bulunarak tepkilerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Ancak bu dönemde Türkiye’nin yaptığı açıklamalarda iki durumun eş değer bir nitelik taşımadığı ve burada önemli olan gerçekleştirilen görüşmeler değil verilen siyasi mesajların önemidir vurgusu yapılmıştır.²⁴⁸ İsrail Türkiye ve HAMAS arasındaki ilişkiden oldukça rahatsız olmuştur. İkili ilişkilerin tekrar gerilme sebepleri arasında bu durum belirgin bir faktördür.

Türkiye Yeni Orta Doğu yaklaşımı kapsamında ele aldığı süreçte bölge ülkelerinin aralarındaki sorunlar bağlamında arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Ancak İsrail’in sergilemiş olduğu politikalar Türkiye’nin gayretlerini bir nevi boşa çıkarmış aynı zamanda Türk-İsrail ilişkilerini de etkileyici bir rol oynamıştır. 2005 yılında gelişen ilişkilerin 2006 yılında tekrar bir gerginlik dönemine girdiği görülmektedir.

Bunun en önemli örneği 2006 tarihinde İsrail’in Lübnan’a karşı yapmış olduğu operasyondur. İki ülke arasındaki çıkan savaş, Hizbullah örgütü tarafından İsrail askerlerinin kaçırılıp öldürülmesi ve bunun yanında Güney Lübnan’dan İsrail’e gerçekleştirilen füze saldırıları sonucu başlamıştır. Gerçekleştirilen bu eylemlerin savaş fitilinin ateşlenmesinde etken olarak gören İsrail, kendi güvenlik endişeleri sebebi ile saldırılara karşılık vermiştir. Bu nedenle İsrail, Hizbullah örgütünün güçlenmesinden duyduğu endişe sonucunda Lübnan’a saldırılarını gerçekleştirmiştir. Oldukça donanımlı bir şekilde gerçekleştirilen Lübnan saldırılarında üst düzey askeri araç, teçhizat ve silahlanmanın gerçekleştirilmiş olmasına rağmen İsrail, Lübnan operasyonlarında istenilen sonucu elde edememiştir. Birçok sayıda sivil Lübnanlının bu saldırılarda hayatını kaybetmesi uluslararası alanda da İsrail’in sert bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur. Bu dönemlerde İsrail tarafında endişe uyandıran diğer bir husus da Gazze sorunu olmuştur.

²⁴⁸Kemal İnat, ‘‘Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları’’, a.g.m., s.220.

2005 yılında İsrail'in Gazze'den çekilmesi ile birlikte bölgedeki gücün HAMAS'ın eline geçmiş olması İsrail açısından tehdit yaratan bir durum olarak nitelendirilebilir. ABD öncülüğünde gerçekleştirilen Annapolis süreci HAMAS'IN Gazze üzerindeki etkinliğini bir ölçüde zayıflatmak ve Filistin sorununun çözüme kavuşturulması açısından önemlidir. Bu aşamada ortaya çıkan durumdan iki önemli sorun dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki El Fetih egemenliğinde olan Batı Şeria, ikinci olarak HAMAS egemenliğinde bulunan Gazze'dir. Annapolis'in başarıya ulaşma düşüncesinde en önemli etkenlerden biri Mahmut Abbas ve Olmert arasındaki karşılıklı güven ilişkisi olmuştur. Ancak Annapolis sürecinde İsrail'in El Fetih hareketini tanıyıp HAMAS'ı devre dışı bırakmasından ötürü kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. HAMAS'ın 2007 yılında daha da güçlenerek El Fetih'i devre dışı bırakması ve Gazze'yi tam anlamıyla eline geçirmesi İsrail'i oldukça huzursuz etmiştir. Bu dönemde gerçekleşen önemli bir hususta kamuoyunda meydana gelen Başbakan Olmert hakkında çıkan yolsuzluk iddialarına karıştığı yönündeki açıklamalar olmuştur. 2008 yılında İsrail'de erken seçime gidilmesinin ardından İsrail hiç beklenmedik bir şekilde Gazze saldırısını gerçekleştirmiştir.²⁴⁹

Buradaki süreci değerlendirdiğimizde İsrail-Filistin sorununun kapsamlı bir şekilde çözüme kavuşturulmasının amaçlandığı görülmektedir. Ancak Oslo sürecindeki hatalara düşülmesi sebebi ile tam anlamı ile kalıcı başarı elde edilmesi zor olmaktadır. Oslo sürecine Filistin'deki her kesimin dâhil edilmemesi üzerine ortaya çıkan durum burada da aynı şekilde etkilerini göstermektedir. 2006 yılında gerçekleştirilen İsrail ile Hizbullah terör örgütü arasındaki gerçekleştirilen saldırılarda Türkiye ve İsrail ilişkilerinin ilerleyişini geri plana iten unsurlar arasındadır. Lübnan'da birçok sivil vatandaşın ölümü ile sonuçlanan saldırılar İsrail'in Türkiye tarafından da eleştirilere maruz kalmasına sebebiyet vermiştir. Annapolis sürecinin sonuç vermemesi de İsrail ve Filistin anlaşmazlığının çözüme kavuşturulması yönündeki beklentileri bir kez daha boşa çıkarmıştır.

Gazze yönetiminin HAMAS'ı eline geçmesinin ardından İsrail daha sert yaptırımlarda bulunarak 2007 tarihinde HAMAS kontrolündeki Gazze şeridini "düşman bölge" ilan etmiş ve bu bölgeye her türlü araç-gereç çıkışını yasaklayacağını dile getirmiştir.

²⁴⁹ Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m., s.14.

HAMAS'ın terör sorunu olduğunu düşünen İsrail, kendi güvenliğini oluşturmak adına HAMAS üzerinde oluşturduğu baskılara devam etmiştir. 2008 yılına gelindiğinde iki taraf da aralarında ateşkes ilan ederek Filistin tarafından esir alınan İsraili asker Gilad Şhalit'in iade edilmesi kararlaştırılmıştır. Ateşkesin ardından İsrail'in tekrar HAMAS'ı hedef olarak gerçekleştirdiği saldırı üzerine anlaşma bozulmuş ve İsrail'e karşı saldırılar olayın akabinde yeniden baş göstermiştir. Bu olayların üzerine 27 Aralık 2008 tarihinde İsrail tarafından Gazze'ye yönelik Dökme Kurşun Harekâtı başlatılmıştır.²⁵⁰

Bu saldırılar sonucu neredeyse yarısı kadın ve çocuk olmak üzere yaklaşık 1500 kişi hayatını kaybetmiş birçok kişide bu saldırılar sonucunda yaralanmıştır. İsrail'in Gazze saldırısı Orta Doğu'daki siyasi dengeleri değiştirirken aynı zamanda Türkiye ve İsrail ilişkilerinde de bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. İkili ilişkilerin Gazze saldırısı sonrası tekrar gözden geçirilmesi gerektiği inancı sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2009 yılına gelindiğinde iyice gerginlik ortamında yürütülen ilişkiler Türkiye tarafından insanlık trajedisi olarak nitelendirilmiştir. Özellikle İsrail'in de faaliyette bulunduğu Anadolu Kartalı tatbikatının ulusal bir düzeye taşınarak devam etmesi yönündeki görüşler İsrail ve Türkiye arasındaki gerilimi oldukça yükseltmiştir. Diğer bir yandan 2010 yılında İsrail Dışişleri Bakanı Yardımcısı Danny Ayalon tarafından Tel Aviv'de görevini yapmakta olan büyükelçi Oğuz Çelikkol'u kendisinden daha aşağıda bir kanepeye oturmaya zorlaması ve "alçak koltuk krizi" olarak adlandırılan olay Türkiye İsrail ilişkilerindeki gerginliğin en üst düzeyi olarak görülmektedir. Ankara'nın sert tepkileri sonucu, İsrail tarafından özür dilenmesi ile ilişkilerin daha fazla çıkmaza sürüklenmesi biraz olsun yatıştırılabılmıştır. Özellikle Erdoğan tarafından gelen söylemlerde İsrail'in kendisine çeki düzen vermesi gerektiği ve bölgede daha adil ve barışçı bir tavır takınması gerektiği vurgulanmıştır.²⁵¹

29 Ocak 2009 tarihinde Davos'ta gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumunda Başbakan Erdoğan'ın Şimon Perez ile münakaşa ederek "öldürmek sizin işiniz" gibi hitamları sonucu toplantıyı terk etmesi üzerine ikili ilişkiler bir çıkmaza sürüklenirken,

²⁵⁰Ahmet Hamdi Topal, "İsrail'in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı (ISRAELI BLOCKADE OF GAZA AND THE ATTACK ON MAVİ MARMARA)", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 2012, , Sayı1, 103-105.

²⁵¹ Erdem Kaya, " Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem", **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s.94.

Türkiye’de ise Erdoğan’ın vermiş olduğu tepkinin çoğu kesim tarafından onaylanması İsrail’in gittikçe artarak etkilerini gösteren şiddet içerikli politikalarına tepki niteliğini taşımaktadır. Bunun akabinde Başbakan Erdoğan tarafından gerçekleştirilen İsrail’e yönelik suçlamaların Türk yetkililer tarafından da onaylanması Türk-İsrail ilişkilerini yakın gelecekte farklı bir boyuta taşımıştır.²⁵²

İsrail Türkiye ilişkilerinde özellikle dile getirilen hususlardan birisi bu dönemde Türkiye’nin Batıya dayalı politikalarından çıkma eğilimi gösterdiği yönünde olmuştur. Özellikle Türkiye’nin İsrail’in gerçekleştirmiş olduğu Gazze saldırılarına yönelik aldığı tavır bu gibi eleştirilerin ortaya çıkmasında etkindir. Yeni Orta Doğu yaklaşımı ile başlayan süreçte Türkiye’nin bölge ülkeleri ile kurduğu yakınlık ve beraberinde İslami eğilimli politikaların da bu gibi düşüncelerin ortaya çıkışında payı olduğu düşünülebilir.

3.2.5. Mavi Marmara Saldırısı

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın katıldığı Davos toplantısında dünya kamuoyunda da oldukça tartışma konusu olan ‘‘One Minute ‘‘ krizinin ardından Erdoğan’ın Perez ile girdiği münakaşanın ardından toplantıyı terk etmesi sonucu gerginleşen ilişkiler, 2010 yılında Oğuz Çelikkol’a yapılan ve alçak koltuk krizi olarak adlandırılan olay ile birlikte kopma noktasına gelmiştir. Zaten iyice gerginleşen ilişkilerin üzerine 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail savunma kuvvetleri tarafından Gazze’ye yardım götüreren uluslararası sularda seyretmekte olan İHH adlı sivil Mavi Marmara gemisine düzenlenen baskın olayı dünya kamuoyunda oldukça yankı uyandırmıştır. Mavi Marmara baskınının 9 kişinin ölümü ile sonuçlanması Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni bir çıkmaza girilmesine sebep olmuştur.²⁵³

Çoğunluğun Türk vatandaşı olduğu filoda 32 Milletten Gönüllü bulunmaktadır. Filo tarafından Gazze’ye yapılan yardımlar arasında saldırılar sonucu yıkılan hastaneler ve

²⁵²Kemal İnat, ‘‘Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları’’, a.g.m., s.221.

²⁵³ Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m, s.18.

binaların onarımı için malzemeler, ilaç vb tıbbi araç gereçler, gıda, giyim ve okul ihtiyaçları gibi malzemelerin olduğu belirtilmektedir.²⁵⁴

Türkiye’de de iç siyaset kargaşasına sebebiyet veren Mavi Marmara baskını muhalefet ve hükümet tarafından oldukça sert eleştirilere maruz kalmıştır. Recep Tayyip Erdoğan, İsrail’in Gazze’ye insani yardım götüren gemilere yaptığı saldırıyı her türlü laneti hak etmiş bir katliam olduğunu ifade ettikten sonra saldırının aynı zamanda uluslararası hukuka yapıldığını dile getirerek bu saldırıyı “devlet terörü” olarak nitelendirmiştir. Diğer yandan Ahmet Davutoğlu tarafından yapılan eleştirilerde diplomatik dilin dışına çıkılarak, haydutlar, zorbalar yakıştırmaları yapılarak “korsanlar bile belirli ahlak kurallarına uyarlar” gibi söylemlerle büyük tepkilere yer verilmiştir. Özellikle Recep Tayyip Erdoğan’ın, İsrail ile ilişkilerin eskisi gibi olamayacağı yönündeki görüşleri ve İsrail’in bu konuda bedel ödemesi gerektiği yönündeki açıklamaları ikili ilişkilerin oldukça karmaşık bir hale büründüğünün göstergesidir. İsrail’in gerçekleştirdiği saldırının affedilmeyecek nitelikte olduğunu dile getiren Dönemin Cumhurbaşkanı Gül tarafından yapılan açıklamalar da bu görüşü destekleyici bir rol oynamaktadır. Filistin konusunda hassasiyetin ön plana çıkarıldığı Mavi Marmara baskınında Türkiye’nin bu konu hakkındaki tavrından vazgeçmeyeceği de burada ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Diğer yandan, muhalefet parti başkanları Kemal Kılıçdaroğlu, Devlet Bahçeli tarafından saldırı kınanmış ve İsrail özür dilemeye davet edilmiştir. Ancak İsrail’in açıkça ikazına rağmen İHH sivil toplum kuruluşunun neden engellenmediği gibi sorular muhalefet tarafından oldukça dile getirilmiş, hükümet bu yönden eleştirilere maruz kalmıştır.

Ayrıca 2010 tarihinde İsrail’in OECD ülkeleri arasına girmesi için onay verilmesi de diğer tartışmalar arasındadır. Alçak koltuk krizinin ardından İsrail’in OECD ülkeleri arasındaki kabulü ikili ilişkilerin düzeleceği inancı taşısa da ardından gerçekleşen Gazze ablukası durumun seyrini değiştirmiştir. Türk vatandaşlarının öldürülmesi ile iç politik bir sorun haline dönüşen Mavi Marmara baskını aynı zamanda uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiği gerekçesi ile İsrail’e yönelik tartışma boyutu ele alındığında dış politika meselesi olarak da karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁵Saldırı sonrası Türkiye ile İsrail

²⁵⁴TOPAL,a.g.m., s. 108.

²⁵⁵ Burhanettin Duran, “Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi”, **Türk Dış Politikası Yıllığı**, 2010, s.35-38.

arasındaki ipler tekrar gerginleşmiş ve süreçlerin askıya alındığı Türkiye tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye İsrail'den taleplerini de merhumların ve yaralıların, alıkonulan tüm yolcuların ve gemilerin derhal iadesi edilmesi talebinde bulunmuş yardım malzemesinin Gazze'ye ulaştırılması, İsrail'in özür dilemesi ve tazminat ödemesi istenmiştir. İsrail'in yapmış olduğu saldırının dünyaya yönelik bir saldırı olarak gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

Mavi Marmara olayının ardından uluslararası hukuka aykırı olduğunun iddia edilmesi ve bunun üzerine İsrail'in gemilere el koyması Türkiye'nin harekete geçmesine neden olmuştur. Hukuksal yollarla sorunun çözüme kavuşturulması konusunda hareket eden Türkiye, BM tarafından hazırlanan Palmer Raporun sonucu tam anlamı ile istediğini elde edememiştir. Aynı zamanda rapor inandırıcılık yönünden eksik bulunmuştur. BM Genel sekreteri Ban-ki Moon tarafından başlatılan soruşturmada eski Yeni Zelanda başbakanı Geoffrey Palmer, eski Kolombiya Devlet Başkanı Alvaro Uribe ve panelde Türkiye ve İsrail'in atadığı iki üye daha bulunmaktadır. Çalışmalarını 2011 ortalarına doğru tamamlayan komisyon da, raporun açıklanma süreci belirli diplomatik gerekçeler gösterilerek 3 kez ertelenmiştir.

Raporda yer verilen hususlarda İsrail'in orantısız güç kullanımı açık bir şekilde dile getirilmiştir, öte yandan saldırının ardından rehin alınan kişilere tazminatı ödeme çağrısı yapılmaktadır. Ancak Palmer raporunun eleştiriye maruz kalmasındaki ana madde de İsrail tarafından 2007 yılından beri gerçekleştirilen Gazze ablukasının yaklaşık 1,5 milyon insanda ciddi izler bırakmasına rağmen, İsrail'in yaptığı eylemler meşru müdafaa eylemi olarak nitelendirilmektedir. Raporda değinilen diğer bir konu ise HAMAS tarafından İsrail'e yönelik gerçekleştirilen saldırılardır. Rapor İsrail'in şiddet içeren bu eylemlere karşı kendini savunduğu yönündeki açıklamalara yer vermektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin talepleri dolayısı ile ertelenildiği düşünülen rapor İsrail haricinde çoğunluğa inandırıcı gelmemiştir.²⁵⁶

Türkiye'nin talepleri gerçekleşmemesi doğrultusunda İsrail ile ilişkilerin normal seyrine giremeyeceği saldırının ardından gerçekleşen olaylar ışığında belirgin bir hal almaya

²⁵⁶ Richard Falk, Phyllis Bennis, "Palmer Raporunun Hukuki Kusurları", **DÜBAM**, 2011, s.53-55.

başlamıştır. Öncelikle Türkiye ve İsrail arasında saldırının ardından Brüksel’de bir araya gelinmiştir. Görüşmelerin saklı tutulmasının ardından İsrail basınına yansımaları, görüşmelerin geçerliliğini ortadan kaldırmıştır. Diğer bir yandan meydana gelen olay ise Haifa taraflarında meydana gelen yangın olmuştur. İsrail’in müdahalede yetersiz kalması sonucu Türkiye tarafından yangını söndürmek için yardım gönderilmiştir. İkili ilişkilerin bu olayın üzerine normale döneceği yönündeki görüşler İsrail basınında da yer alan konular arasındadır. Ancak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile İsrail arasında imzalanan ‘‘Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Anlaşması’’ ikili ilişkileri tekrar gergin bir zemine sokmuştur. İmzalanan anlaşma da Kıbrıs Türklerini saf dışı bıraktığı yönündeki söylemlerde beraberinde ikili ilişkilerde büyük etki yaratmıştır. Öte yandan Palmer raporunun basına sızması sonucu durumun Türkiye tarafından oldukça sert tepkilere yol açması, diplomatik ilişkilerin 2. Kâtiplik düzeyine indirilmesine neden olmuştur. Ayrıca Türkiye Palmer Raporunu tanımadığını da açıkça ifade etmiştir.

2011 yılında baş gösteren Arap halkları tarafından demokrasi söylemlerinin ön plana çıkarıldığı, siyasi ve özgürlükçü bir yaklaşım olarak nitelendirilen Tunus’ta başlayarak daha sonra Mısır, Libya, Suriye gibi diğer ülkelere de yayılan ayaklanmalar Arap Dünyasında oldukça büyük bir değişim yaşanmasına sebep olmuştur. İkili ilişkilerin seyrinde rol oynayan ve Arap Baharı diye adlandırılan bu olay Türkiye İsrail ilişkilerindeki gerginliğin etkilerini 2. plana iten hususlar arasında sayılabilir.²⁵⁷

İsrail Mavi Marmara olayından üç yıllık bir zaman dilimi sonrası Türkiye’den resmi bir şekilde özür dilemiş ve tazminat ödeyeceğini bildirmiştir. Olaydan yaklaşık 6-7 yıl sonra ise 20 Milyon Dolar tazminatı Adalet Bakanlığı hesabına ödemiştir.²⁵⁸

3.2.6. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Analizi

AKP’nin yeni yaklaşımı çerçevesinde İran, Irak ve Suriye ile terör sorunu ve Kürt sorununu kökten çözüme kavuşturabilmek adına 2009 yılında başlattığı ‘‘Kürt Açılımı’’ ile PKK’yı etkisizleştirebilmek için adım atılmıştır. Bu çerçevede YDSK ile ilişkiler

²⁵⁷ Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m, s.19-20.

²⁵⁸(Erişim)<http://www.haberturk.com/dunya/haber/1303941-israil-20-milyon-dolarlik-tazminati-yatirdi>, 20 Ekim 2016.

ekonomik ve siyasi alanda ilerletilerek Kürdistan bölgesel yönetimi ile sıkı ilişkiler kurulmuştur. Fakat siyasi açıdan oldukça eleştiri alan PKK'lıları Habur sınır kapısından geçerken etkinlik ile karşılaşması büyük tartışmalara sebep vermiştir. Kürt sorunu ve PKK'nın çözümündeki zorluklar o an itibari ile kendini göstermeye başlamıştır. Bu çerçevede muhalif kesimden oldukça sert eleştirilere maruz kalan AKP hükümeti, Kürt açılımının PKK'nın lehine bir sonuç yaratması ile suçlanmıştır. Öte yandan ABD'nin PKK faktörünü Suriye ve İran'a karşı bir koz olarak kullanılması problemlerin ciddi bir şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.²⁵⁹

Türkiye'nin yeni Orta Doğu yaklaşımı nezdinde ABD ve İsrail ile fikir ayrılığına düştüğü ve bunun dış politikasına yansıdığı görülmektedir. Bunun önemli örneklerinden biri ise İran'ın nükleer güç olma yolundaki ilerleyişine Türkiye'nin bakış açısı olmuştur. Brezilya ile birlikte Türkiye 17 Mayıs 2010 tarihinde İran ile Tahran anlaşması imzalanmıştır. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi adına ve nükleer enerjinin barışçıl çabalar ile artırılması yönünde İran ile anlaşmaya varılmıştır. Ancak ABD bu anlaşmayı tanımayarak BM Güvenlik Konseyi tarafından İran'a yaptırım kararı çıkartmıştır. Türkiye ise bu karara karşı gelerek İran ile geliştirilen diplomatik süreci etkilediği kanaatindedir. Türkiye'nin bu süreçte ABD ile ilişkileri zarar görmüştür.²⁶⁰ Bu olayları sırasıyla incelediğimizde Türkiye'nin Suriye ve İran yaklaşımlarının üzerine 2011 yılı itibari ile Arap Baharı'nın yayılarak hızla ilerlemesi bölgedeki siyasi dengeleri değiştiren rol oynamıştır. Bu çerçevede Türkiye Orta Doğu politikalarında ABD ve İsrail ile tam anlamı ile örtüşmeyen politikaların içerisinde kendini bulmuştur.

Türkiye Suriye ilişkileri 2010 yılına kadar gerek PKK sorunu çerçevesinde gerekse ekonomik anlamda oldukça ilerleme kaydetmiştir. Ancak 2011 yılına gelindiğinde Arap Baharı dalgasının beklenmedik bir şekilde Suriye'de iç kargaşa yaratmasından ötürü ikili ilişkilerde gerileme yaşanmasına sebep olmuştur. Suriye'deki gerçekleşen özgürlükçü hareketleri, yönetimin şiddet içerikli yaptırımlar yoluyla bastırmaya çalışması, Türkiye'nin Suriye konusundaki bakış açısını değiştirmiştir. 2000'li yıllardaki Suriye baz alındığında örtüşmeyen tavırlar sergileyen Devlet Başkanı Esad'ın, Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu ile gerçekleştirdiği görüşmeler de sonucu değiştirme de

²⁵⁹ Duran, a.g.m., s.50-51.

²⁶⁰ Duran, a.g.m., s.39.

etkili olamamıştır. Halkın söylemlerini askeri yaptırımlar ile bertaraf etmeye çalışmanın, ideolojileri bastırma da yeterli olamayacağını savunan Türkiye, Esad'ın meşru olmayan bu tavrını oldukça eleştirmiştir. Ancak diğer bir açıdan baktığımızda bu durum Türkiye-Suriye ilişkilerini ekonomik anlamda da etkileyecektir. Aynı zamanda mevcut otoritenin sarsılması sonucunda PKK'nın eylemlerinin artacağı ve sınır güvenliği açısından tehdit yaratacağı Türkiye'yi endişelendiren konular arasındadır. Diğer bir açıdan bakıldığında İsrail ve Batı kanadının başından beri sıcak bakmadığı Türkiye-Suriye ilişkilerine, Suriye'deki şiddet içerikli yaptırımların eklenmesi ikili ilişkilerin ilerlemesi açısından oldukça zorlaşmıştır. Öte yandan, uyarılara kulak asmayan ve İnsan Haklarını ihlal eden bir Suriye karşısında Türkiye'nin kayıtsız kalması mümkün değildir.

Davutoğlu'nun 9 Ağustos 2011 tarihinde Suriye yönetimi ile görüşmesi de sonuç vermeyince Türkiye Kasım ayı itibari ile 9 maddelik bir yaptırım kararı alarak Suriye ile bağları koparmıştır. Bu çerçevede YDSK askıya alınarak, Suriye'ye yönelik seyahat yasağı getirilmiştir. Şiddet yaptırımlarına destek veren kişilerin mal varlıklarına el konularak, Suriye'ye askeri araç gereç satımı durdurulmuştur. Türkiye, kendi hava sahası dâhil olmak üzere Türkiye toprakları üzerinden Suriye'ye gidebilecek herhangi bir yardımın önünü kesmiştir. Ekonomik alanda Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler askıya alınmıştır. Suriye'nin de Türkiye'ye karşılık bir yaptırım kararı alması, açık bir şekilde gelen uyarılara kulak asmadığının da bir göstergesidir. 26 Mart 2012 tarihinde Türkiye Suriye'deki büyükelçiliğini kapatma kararı alarak diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştır. Esad yönetiminin baskısından kaçan mültecilere Türkiye kapılarını açmış sorunun BM gündeminde ele alınması için çaba sarf etmiştir.²⁶¹

Türkiye'nin AKP hükümetinin başa gelmesi ile birlikte izlemiş olduğu "komşularla sıfır sorun" yaklaşımı 2011 yılına gelindiğinde bölgesel olayların yarattığı etki neticesinde dış politika yaklaşımında değişiklikler meydana getirmiştir. Arap Baharı sonucu Orta Doğu bölgesi içerisinde halkın demokrasi ve özgürlük talepleri Türkiye'nin dış politika anlayışını değiştirmeye iten ana etkenler arasındadır. Türkiye Suriye'deki mevcut yönetim ve muhalif güçler arasında arabuluculuk rolünü üstlenmeye çalışmışsa da çabaları sonuç verememiştir. Suriye'nin sergilemiş olduğu askeri yaptırımlar Türkiye'yi

²⁶¹ Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", a.g.m., s. 214-215.

Orta Doğu ile ilgili aldığı kararlarda düşünmeye itmiştir. Ancak Türkiye'nin Suriye konusundaki dış politika değişimi genel anlamda Orta Doğu politikalarını da etkilediği görülmektedir.

2012 yılına gelindiğinde Suriye'ye karşı politikasını değiştiren Türkiye muhaliflere karşı desteğini artırmıştır. Diğer yandan Orta Doğu bölgesi içerisindeki istikrarsız ortamın giderek artması ile İran ve Irak'ın Suriye'ye yönelik destek verici yaklaşımları, Türkiye'nin bu ülkeler ile arasının gitgide açılmasına zemin hazırlamıştır. Bölge ülkeleri sorunu tam anlamı ile çözüme kavuşturamadıklarından dolayı ABD ve Rusya'nın da tıpkı Soğuk Savaş ortamındaki havayı tekrarlamaları da durumun kaçınılmaz bir göstergesi olmuştur. Türkiye muhalif güçleri destekleyebilmek adına ABD ve Batı'nın desteğine ihtiyaç duyarken Suriye, İran ve Irak'ında Rusya'nın desteğini elde edebilmek adına girişimlerde bulunmaktadır. ABD'nin müttefiki konumunda olan İsrail açısından bu duruma baktığımızda İran etkisindeki bir Suriye İsrail'in başlı başına istemediği bir durumdur. Rusya ise Baas iktidarındaki Esad rejimini destekleyerek yönetimin devrilmesine karşı bir tavır takınmaktadır. ABD bu çerçevede İsrail'in zarar görmeyeceği koşullar yaratıldığında ve kendi istediği gibi bir Suriye rejimi oluşturulduğunda Esad rejiminin devrilmesini isterken, bölge de istikrarsızlığa sebebiyet veren bu durumu Türkiye bir an önce çözüme kavuşturmak adına çaba harcamaktadır. Türkiye bu süreçte Suudi Arabistan, Katar ve Mısır ile ilişkileri geliştirmiş olsa da tam anlamı ile muhalif güçlere yetememesi, ABD'nin ise bu süreçte İsrail'e yönelik hareket ederek duruma müdahale etmek için temkinli davranması, İran, Irak ve Rusya'nın ise Suriye'ye destek vermesi Orta Doğu'daki istikrarsız ortamın tam anlamı ile çözümlenebilmesini zorlaştırıcı rol oynamaktadır.²⁶²

Geçmişe dayalı politikaları göz önünde bulundurulduğunda AKP'nin "Yeni Orta Doğu" yaklaşımı çerçevesinde izlediği politikalar da Batı ekseninden kaydığı düşünülmektedir. Ahmet Davutoğlu'nun "stratejik derinlik" kitabında yer alan söylemlerden de yola çıkıldığında Türkiye'nin Osmanlılık stratejisini benimsenmesi ve özellikle Türkiye'nin jeopolitik konumu, tarihsel ve kültürel bağları üzerinde durulması Türkiye'nin kendi içerisinde tartışmalara sebebiyet verirken, dış güçler tarafından da eleştirilere maruz

²⁶² Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2012", *Ortadoğu Yılığ*, 2012, s.12-13.

kalmasına neden olmuştur. İslam ülkeleri ile geliştirilen ilişkiler ve gittikçe kurulan sıkı bağlar Türkiye'nin İslam Dünya'sı üzerinde "merkez ülke" konumunda yer almak ve İslam Dünyası içerisinde lider konuma gelebilmek amacı mı güdüyor sorularını ortaya çıkarmıştır. Bu teorilerin geçerli olup olmadığı ve AKP'nin dış politika yaklaşımı sorgulanırken özellikle 2012 yılı itibari ile gerçekleştirilen AKP'nin dış politika eylemleri Batı ile tam anlamı ile bir örtüşme sağlanamadığını göstermektedir.²⁶³

Türkiye'nin Orta Doğu bölgesi ile kurduğu yakınlık gereği özellikle İsrail ve Filistin konusunda hassas davranması ve bu hususta İsrail'e karşı sert söylemlerde bulunması Türkiye'nin yeni Orta Doğu yaklaşımı gereği öncü rolünü üstlendiği ve arabuluculuk yapma konusunda ısrarcı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda sorunların kökten çözülebilmesi adına Türkiye kalıcı barışı savunmuştur. Ancak şu da bilinen bir gerçektir ki Türkiye İsrail ile ilişkilerindeki gerginliğin had safhaya ulaştığı 2010 yılında dahi diplomatik ilişkileri en alt düzeyde yürütmeye devam etmiştir.

Türkiye'nin bu yaklaşımında mevcut İsrail yönetiminin saldırgan politikalarının da etkisi olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda ABD ile örtüşmeyen politikaları ve ABD'nin İsrail yanlısı tavırları Orta Doğu bölgesi içerisinde Türkiye'nin ilişkilerini zorlaştırıcı etki yaratmaktadır. Aslında 2012 yılına kadar Türkiye'nin Orta Doğu bölgesi içerisindeki politikaları ABD tarafından destek görmüş, Türkiye'nin demokratik ve laik kimliği ön plana çıkartılarak demokratikleşme sürecinde Türkiye model ülke konumunda yer almıştır. 2012 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Suriye ve Mısır konularına aktif bir şekilde dâhil olması ABD ile bölge politikalarında zıtlaşmaları beraberinde getirmiştir.

Türkiye ilk etapta Arap Baharı sonucu yaşanan dalgalanmalara aktif olarak müdahil olup olmama konusunda kararsız kalmıştır. Bu durumun Türkiye'nin bölgedeki liderlik konumunu zedelememek adına temkinli yaklaşımda bulunmasının bir göstergesi olduğu düşünülebilir. Bu açıdan ilk etapta Arap Baharı'na karşı sessiz bir yaklaşım sergilense de daha sonra Türkiye, özellikle Suriye ve Mısır örneğinde olduğu gibi olaylara direkt olarak müdahil olmuştur. Mevcut rejimin değiştirilmesine yönelik bir tavır takınan Türkiye'nin bu açıdan Orta Doğu bölgesi içerisindeki dengelerin değişmesinde etkili bir rol oynadığı görülmektedir. Suriye'deki muhaliflere askeri destek vererek Esad rejiminin yok

²⁶³ Mercan, a.g.m., s.47.

edilmesini savunan Türkiye, diğer yandan Mısır'daki askeri darbeye kesin bir tavırla karşı gelerek ‘‘Müslüman Kardeşler’’ ve Devlet Başkanı Mursi ile yakın ilişkiler kurmuştur.

ABD ise Mısır'daki askeri darbeye karşı müdahalede bulunmamıştır. ABD'nin ilk zamanlardaki politikalarını sergilememesi Türkiye tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur. Suriye'nin iç meselelerine karışması ve Mısır konusunda takındığı tavır Türkiye'nin Batı ile arasının açılmasındaki ana faktörü oluşturmaktadır. Diğer yandan Batı, Türkiye'yi IŞİD ile mücadele de Suriye'deki İslami güçlere askeri destek vermek ve El-Nusra ile ilişkilerinden ötürü suçlamış aynı zamanda El-Kaide gibi grupların Türkiye'ye rahat bir şekilde giriş ve çıkışına izin verdiği gerekçesi ile eleştirmiştir. Türkiye'nin bölgedeki istikrarsız ortamdan yararlanarak güç boşluğunu doldurma yolunda bir gayret gösterdiği düşünülmektedir. Diğer yandan ise Türkiye'nin kendi bölge güvenliği açısından tehdit unsuru olarak gördüğü PYD ile ABD'nin arasındaki ilişkiler, Türkiye ve ABD'nin arasını açan diğer bir faktördür. ABD PYD yi terör örgütü olarak görmemesi ve IŞİD ile mücadele de önemli bir güç olarak benimsemesi ikili ilişkilerin bozulma eğilimi göstermesindeki sebeplerin başında gelmektedir.²⁶⁴ İlk etapta ABD ve Türkiye'nin Suriye konusundaki görüşleri ortak bir paydada yer alırken daha sonra bölge politikalarında fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir.

Orta Doğu bölgesi içerisinde Arap Baharı ile gelen gelişmelere baktığımızda Türkiye'nin önceleri İran ve HAMAS konusunda zıtlık yaşadığı İsrail ve ABD ilişkileri iyice gergin bir hal almaya başlamıştır. Kronolojik sıraya baktığımızda 2008'de gerçekleşen Gazze Saldırısı itibari ile bir türlü düzleme eğilimi gösteremeyen Türkiye-İsrail ilişkileri Orta Doğu'daki istikrarsız ortamında etkisi ile daha karmaşık bir hal almıştır. Ancak Türkiye'nin en gergin dönemde bile İsrail ile ilişkilerini diplomatik anlamda bitirmediği bilinen bir gerçektir.

Yeni Orta Doğu yaklaşımı ile İsrail ve ABD ile örtüşmeyen politikaların, diğer yandan ABD'nin İsrail yanlısı tutumları Türkiye'yi müttefiklerine karşı düşündürmeye itmiştir. Türkiye bölgedeki konumunu güçlendirmek adına Orta Doğu bölgesi ile kurduğu yakın ilişkilerin İsrail ile ilişkilerini etkilediği açık bir şekilde görülmektedir. ABD'nin İsrail'in

²⁶⁴ Ertan Efeğil, ‘‘ Ak Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri’’, **Gazi Akademik Bakış**, Sayı 18, 2016, s.51-53.

aleyhine olacak şekilde bir politika sergilemekten kaçınması Türkiye-İsrail ilişkilerinin sağlam bir zemine oturtulmasını güç kılmaktadır. Diğer bir yandan Türkiye, Filistin sorunu ve Kürt sorunu konusunda İsrail ile yaşadığı uzlaşma sorunlarında tam anlamı ile ikna edici bir tavır sergileyememektedir. Orta Doğu bölgesi içerisinde Türkiye'nin yalnızlaşmasına yönelik görüşlerin altında yatan temel sebeplerin ise Türkiye'nin dış telkinlere kulak asmadan tek başına izlediği bağımsız politikadan kaynaklandığı düşünülebilir.

Özcan'a göre 2010 yılına gelindiğinde Türkiye Kürt sorununun etkilerinden tam anlamı ile kurtulamamıştır. Bu sorunsal incelendiğinde Türkiye bölgedeki sorunların çözümünde kalıcılık sağlayabilmek için bölgedeki ülkeler ile ilişkilerine önem vermesi gerekmektedir. Siyasi alanda dengelerin değiştiği Orta Doğu'da, ilişkilerinin etkilenmesine rağmen Türkiye ve İsrail istihbarat alanındaki paylaşımlarını sonlandırmamıştır. Türkiye Orta Doğu bölgesinde geniş kapsamlı bir çözüm düşündüğünde İsrail ile gerileyen ilişkiler, bölge politikalarına doğrudan etki yaratmasa da dolaylı yoldan etki yaratacak ve Orta Doğu bölge politikalarını zorlaştıracaktır. Türkiye'nin Orta Doğu bölge politikalarında rahat bir şekilde ilerleyebilmesinin yolu ABD ve İsrail ile ilişkilerin zarar görmeden ılımlı bir havada ilerlemesine bağlıdır. Diğer yandan Irak sorununun ardından ortaya çıkan yeni düzlemde İran'a bakış açısında Türkiye ve İsrail arasında benzerlikler bulunmaktadır. Suriye'nin İran etkisinden kurtulması Türkiye'nin de öncelik verdiği politikalar arasında yerini almaktadır.²⁶⁵

Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin Orta Doğu bölgesi içerisinde yaşanan mevcut duruma rağmen tam anlamı ile kopma göstermemesi ve ilişkilerin ekonomik ve istihbarat alanında ilerlemesi, ilişkilerin yakın gelecekte de "mekanik" anlamda dahi olsa sürdürülebileceğinin bir göstergesidir. Diğer yandan Orta Doğu bölgesi içerisinde kendi önceliklerine göre İsrail devletli ile bölgesel iş birliğinin bozulması Türkiye'yi müttefiki olan ABD ile her fırsatta karşı karşıya getirmekte ve Orta Doğu politikaları üzerinde de dolaylı bir etki yaratmaktadır.

²⁶⁵ Gencer Özcan, " Mavi Marmara Bunalımında Sonun Başlangıcına Doğru", **Ortadoğu Analiz**, sayı 21, 2010, s.32.

SONUÇ

Pek çok farklılıklara rağmen tarihsel süreç incelendiğinde Türkiye ve İsrail arasında önemli ortak paydalar mevcuttur. İki ülke Orta Doğu bölgesinin bir parçası olmakla birlikte, bölgedeki laik ve demokratik ülke konumunda adlandırmaları da ortak paydalar arasında yerini almaktadır. Ancak Yahudiliğin bir din mi yoksa bir toplum mu olduğu tartışmalı bir konu halinde olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Diğer yandan İsrail'in yaratmış olduğu laiklik algısı kuruluşundan bu yana gerçekleştirdiği politikalar ile tam anlamı ile örtüşmemektedir. Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan beri Sovyetlerden gelen tehdidinde etkisi ile iyice etkisi altına girdiği Batı kanadında yerini almıştır. Türkiye'nin ilk zamanlardaki Orta Doğu bölgesinden uzak tavrı, çoğu zaman kendi istediği ölçüsünde gerçekleşmiş olsa da, büyük ölçüde özellikle Soğuk Savaş ortamı içerisinde şekillenmiştir. Batı bloğunda yer almasının da etkilerini bu süreçte göz önünde bulundurmak gerekmektedir. ABD'nin Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları üzerindeki etkisi ise göz ardı edilemez bir unsurdur. Özellikle Suriye, İran ve Irak konusunda, Türkiye üzerindeki kurduğu baskı politikalarında, Türkiye'den destek beklemesi ikili ilişkilere etkilerini genel anlamda olumsuz kılmıştır. Örneğin; 1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi'nin ardından, İran'ın nükleer silah üreterek İsrail'i yok etme çabaları ABD'nin İran üzerindeki baskısını artırmış, bu durum Türkiye-İran ilişkilerini de etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Doğu Bloğunun yaşadığı çöküntü Türkiye'nin Orta Doğu politikaları üzerinde etkilerini göstermiş, yaşanan tehdit algısı İsrail ile ilişkilerinde geliştirilip stratejik iş birliğine gidilmesine neden olmuştur. 1950-1970 yılları arasındaki Türkiye ve İsrail devletlerinin ekonomik ilişkilerini değerlendirdiğimizde, bu süre içerisinde ekonomik alanın dışında siyasi ve sosyal alanlarda da işbirliği gerçekleştirmiştir. Ancak bu dönemde Arap ülkeleri ile arasının açılması kaygısı taşıyan Türkiye, ikili ilişkileri Arap ülkelerini kırdırmamak adına sınırlı bir şekilde yürütmüştür. Burada belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin İsrail'le

gerçekleştirdiği ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkilerden hiçbir zaman bağımsız olmamıştır. Kurulduğu dönemde İsrail'e çekimser yaklaşan Türkiye'nin bu tutumunda, üzerinde yoğun olarak hissettiği, SSCB baskısı ve bölge ülkeleri ile arasındaki kültürel, tarihsel ve dini bağların etkisi büyüktür. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı zamanından bu yana Türkiye ve Arap ülkeleri ile ilişkilerin çok iyi olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana özellikle İslam ülkeleri ile Türkiye'nin birçok açıdan bağdaşmayan politikaları mevcuttur. Türkiye'nin batı tutumu her daim Arap ülkeleri ile arasının açılmasına sebebiyet vermiştir. Ancak asıl Türk-Arap ilişkilerinde gerçekleşen kopma noktası Türkiye'nin 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i tanıması ile gerçekleşmiştir.

İsrail kuruluşundan bu yana Batı'lı güçlerin askeri ve ekonomik anlamda desteğini alarak ilerlemiştir. Diğer yandan İsrail, ABD ve Batılı güçlerin desteğini alarak bölgesel politikalarını geliştirmiş, bölgesel güç olabilmek adına adımlar atmıştır. Türkiye'nin önceleri ekonomik, siyasi ve güvenlik alanında ihmal edilmiş olan Orta Doğu'ya olan yeni politika anlayışının şekillenmesinde direkt olarak İsrail faktörü etkilidir. Diğer bir bakış açısı ile baktığımızda ise Arap-İsrail çatışması ile başlayan Orta Doğu dalgalanmaları sonucu Türkiye'nin Orta Doğu politikalarının şekillendiği görülmektedir. Diğer yandan bu iki uyuşmazlık içerisinde Türkiye'nin ilk etapta İsrail'e karşı politikası belirsizlik içerisinde olsa da iki ülkenin Orta Doğu bölgesi içerisindeki yakınlaşmada ABD ve Batı'lı güçlerin etkisi göz ardı edilemez.

Orta Doğu bölgesi içerisinde ABD'nin etki alanında bir politika anlayışı izleyen Türkiye'nin kurduğu tarihsel, kültürel ve dini unsurlar gibi birçok faktörden dolayı Arap ülkelerine de tam anlamı ile sırtını dönemediği de bir gerçektir. Ancak şu da bir gerçektir ki Türkiye Batı kanadı ile yakın ilişki kurduğu sürece Arap toplumu ile arası her daim açık olmuştur. İkili ilişkileri dengede tutabilmek adına gerçekleştirilen politikalarda da Türkiye net sonuçlar elde edememiştir. İkinci olarak Türkiye-İsrail ilişkilerinin tehdit çıkar merkezli yürütüldüğü görülmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin dış politika sorunlarını ve güvenlik tehditlerini önemli ölçüde azaltabilmek adına İsrail ile yakın ilişkiler kurma gayesi yürüttüğü bir gerçektir. Örneğin Ermeni Soykırımı konusunda ABD'deki güçlü tarafı bilinen Yahudi Lobisi konusunda, İsrail desteğini Türkiye'den

esirgememiştir. Diğer yandan 1980'lerde, geçmişten gelen Türkiye ve Suriye arasındaki su sorununun gündemde yerini alması ile ortaya çıkan PKK faktörü, ikili ilişkileri bölgesel gelişmeler ve ortak tehdit algıları tarafından etkilediği görülmektedir. Bu açıdan Türkiye ve İsrail gerek ASALA gerekse PKK konusunda ciddi yardımlaşmalar gerçekleştirmiştir.

Türkiye, İsrail açısından başından beri yakın ilişkiler kurmak istediği bir ülke sıfatını taşımaktadır. İsrail kuruluşundan bu yana güvenlik denklemi üzerine kurduğu ilişkilerinde Türkiye'yi kendine yakın bulması olağan dışı bir durum değildir. Birleşerek kuvvetlenen Arap güçlerine karşı İsrail'in, demokratik ve laik bir ülke olan Türkiye ile yakınlaşarak iyi ilişkiler kurma çabası bundan kaynaklanmaktadır. Ancak Türkiye İsrail'e karşı gerçekleştirdiği belirsizlik yaklaşımından ötürü, ikili ilişkilerin başlangıcından 50 yıl sonra ancak geliştirilmeye başladığı görülmektedir. İsrail-Türkiye ilişkilerine bakıldığında iki ülke arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı dönemler geçirmiştir. Yaşanılan olaylar, Orta Doğu'da yaratılan İsrail algısı, Türkiye'nin Orta Doğu'daki konumunu göz önüne alırsak iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kimi zaman bozguna uğrasa da askeri ve ticari iş birliği devam ettirilmiştir.

Diğer yandan Türkiye kimi zaman ABD nezdinde gerçekleştirilen İsrail politikalarına karşı ılımlı yaklaşırken özellikle Süveyş Krizi ile başlayan süreçte İsrail'in şiddet yanlısı politikalarına karşı da Arap toplumuna yakın bir tavır sergilemiştir. Hatta bu tavır söz ile kalmayarak eyleme de dökülmüştür. Öyle ki Türkiye, BM nezdinde gerçekleştirilen Siyonizm hareketlerin ırkçılık olduğu yönündeki karara İsrail karşıtı bir oy kullanmıştır. Başka bir açıdan baktığımızda ise Türkiye Arap Toplumuna rağmen Batı ile kurduğu yakınlık çerçevesinde İsrail'i tanımış diğer yandan Arap Halklarının tüm eleştirilerine rağmen "Filistin Uzlaştırma Komisyonu" içerisinde yer almıştır. Ancak burada belirtmek gerekir ki Türkiye'nin bu yaklaşımında İsrail Devleti'nin BM nezdinde tanınması da bu sürece etkindir. Burada şunu söylemek gerekir ki Türkiye'nin Orta Doğu yol haritası zaten tam anlamı ile netlik içermemektedir. Türkiye yaşadığı bölgesel ve küresel tehditler sonucu Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Batı yanlısı bir politika sergilemiştir. Kendine özgü bir Orta Doğu Politikası yokken İsrail-Filistin konusu üzerine tüm Orta Doğu politikasını şekillendiren bir Türkiye söz konusudur.

27 Mayıs 1960 Askeri darbesi ile başlayan iç politika sorunları ve ardından 12 Eylül askeri darbesi ile gelişen olaylar, Türkiye'nin iç politikasında oldukça kargaşa yaratırken dış politikada da uğraştığı Kıbrıs Sorunu ve Ermeni Soykırımı gibi konular yüzünden Türkiye Batı'dan istediği desteği görememiştir. Bu durum Türkiye'nin Arap toplumları ile bir yakınlık kurmasını gerektirmiştir. Ekonomik anlamda ve askeri anlamda oldukça zorlu bir süreç yaşayan Türkiye'nin bu süre zarfında Batı'dan uzaklaşmasının lehine sonuçlandığını söylemek de doğru bir önerme olmayacaktır. Çünkü Türkiye Arap toplumlarından hiçbir zaman istediği desteği tam anlamı ile alamamıştır. Diğer yandan en güçlü müttefiki ABD ile de uzlaşma sorunu yaşadığı sıralarda böyle bir kıyım Türkiye'yi dış politikada yine yalnızlığı ile baş başa bırakmıştır. Aslında burada belirtmek gerekir ki Türkiye bu süre zarfında da İsrail ile diplomatik ilişkilerini alt seviyelere indirmiş, aynı zamanda birçok uzlaşma sorunu yaşasa dahi hiçbir zaman ilişkileri tam anlamı ile sonlandırmamıştır. Bunca zaman Arap halklarını kırdırmamak adına İsrail ile sınırlı seviyede yürüttüğü ilişkilere bakıldığında Türkiye'nin özellikle 1980'ler sonrası yaşadığı gelişmeler zaten dış politika anlayışının değişmesine sebebiyet vermiştir. Suriye'nin suya karşılık terör yaklaşımı ve 1991 Körfez Krizi ile birlikte ortaya çıkan yeni düzen içerisinde Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler yeniden ivme kazanmıştır. Aslında burada değinilmesi gereken önemli bir nokta da şudur ki ikili ilişkiler meşrulaştırılmıştır. Türkiye'nin Arap halklarını kırdırmamak adına İsrail ile izlediği politikalar için artık çekinmediği gözlemlenmektedir. 1990'lı yıllarda askeri ve ekonomik anlamda ilişkiler neredeyse en güzel çağını yaşamıştır. Bunun bu şekilde ilerlemesindeki nedenlerin başında sadece PKK sorunu yatmamaktadır. Aynı zamanda Orta Doğu barış süreci ile birlikte Türkiye'nin de önündeki engellerin kalkacağı düşünülmüştür. Orta Doğu barış sürecinde İsrail ile diğer devletlerin her anlamda bir uzlaşması beklenmemekle birlikte sadece belirli aşamalar kaydedilmesi umulmuştur. Türkiye-İsrail ilişkilerindeki olumlu ilerleme de bu süreçte göz ardı edilemez. Diğer yandan 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi tüm siyasi dengeleri değiştiren bir rol oynamıştır. ABD'nin savaştan tek süper güç olarak ayrılması ve 1991 tarihinde gerçekleşen Körfez Krizi yalnız Orta Doğu siyasetini değil tüm dünya siyasetini de değiştiren bir etki yaratmıştır. Körfez Krizi, İsrail açısından bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Irak'ın etkinliğini yitirmesi ile birlikte İsrail'e tehdit yaratan bir unsur

yok edilmiştir. Ancak Türkiye açısından bu durumun o kadar iyi sonuçlar yarattığını söyleyemeyiz. Körfez Krizi sonrası çıkan yeni düzende gerçekleşen Kürt ayaklanmalarının Türkiye'nin güvenliğini sarsacak şekilde ilerlemesi Türkiye'yi endişelendiren konular arasında yer almıştır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye-İsrail arasındaki ilişkiler askeri ve ekonomik anlamda 1990'lı yıllarda oldukça ivme kaydetmiştir. Ortak tehdit algılamaları bölgesel gelişmeler gibi nedenlerden ötürü ilerleyen ilişkilerin Stratejik İş Birliği adı altında birleştiğini söyleyebiliriz. Ancak imzalanan askeri ve ekonomik anlaşmalar incelendiğinde, İsrail ve Türkiye'nin ittifak diye nitelendirebileceğimiz bir ilişkisi bulunmamaktadır. Sadece kendi güvenliklerini sağlayabilmek ve alternatif ekonomik kaynak sağlamak adına iş birliğine gidilse de, 3. bir ülkeye karşı imzalanan bir anlaşma aralarında bulunmamaktadır.

Buraya kadarki süreci tekrar özetlemek gerekirse 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'in tanınamızla başlayan sürecin 1970'li yıllarda Türkiye'nin yaşadığı iç ve dış sorunlar nedeni karşılaştığı problemler nezdinde ilerleme kaydedilmezken, 1980 sonrası yaşanan askeri darbenin ardından gerçekleşen bölgesel olayların ikili ilişkileri yakınlaştırmaya götürdüğünü söyleyebiliriz. Darbe sonrası Türkiye'de gerçekleşen olaylar, İsrail tarafından şaşkınlıkla izlenmiştir, diğer yandan İsrail'in Ermeni Soykırımı konusundaki tavrı Türkiye'ye verdiği siyasi bir mesaj niteliğindedir.. Kenan Evren dönemi ilişkilerde bir yumuşama görülürken, Turgut Özal döneminde İsrail'in önemi daha belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Ermeni Soykırımı karşısında Yahudi Lobisi'nin önemini fark eden Özal'ın İsrail'den destek almak için çaba harcadığı ve PKK sorunu için İsrail ile istihbarat paylaşımına giderek, güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmayı hedeflediği görülmektedir.

Özal hükümeti dönemini incelediğimizde ise Arap ülkelerinin Türkiye karşıtı birleşmelerinde etkisi olan, ‘İrrangate’ olayı önemli bir siyasi mesaj içermektedir. Türkiye, ABD ve İsrail yanlısı tutumu göstererek, bu ülkelerle açık bir şekilde iş birliği yaptığı ortaya çıkmıştır. Bu olay Arap ülkelerinin Türkiye karşıtı bir tavır takınmalarına neden olurken, tarihte de skandallara sebebiyet vermiştir. Bu olayı başka bir açıdan

incelemek gerekirse Türkiye'nin başından beri İsrail'e karşı izlediği belirsizlik politikasına karşın ABD ve İsrail'den büyük tepkiler görmemesinin nedeni, Türkiye'nin Batı politikalarını destekleyici yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır.

İlişkilerin seyrine baktığımızda, Yahudi lobisi etkisi altında olan ABD'nin sergilediği Orta Doğu politikaları üzerinde Türkiye'nin çoğu zaman etki alanında kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. ABD, Orta Doğu içerisindeki müttefiki olan Türkiye'den İsrail-Filistin konusunda genel anlamda hem fikir bir yaklaşım beklemiştir. Bu açıdan Türkiye'nin bu süre zarfında her daim kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini söyleyemeyiz. Nitekim ABD'nin Türkiye'nin iç ve dış politikalarına da etkisini de görmezden gelmeyecek devam edersek, ABD ile Türkiye arasında ilişkilerin bozulma eğilimi gösterdiğinde de İsrail'in bu konuda Türkiye'ye destek verdiğini görmekteyiz. Paralellik doğrultusunda giden ilişkilerde, zaten yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye, ABD nezdinde bir politika süzgecinden geçmediği sürece, Orta Doğu'daki çoğu ülke tarafından da iş birliği yapılabilecek önemli bir ülke olarak görülmüştür.

Örneğin; Filistin konusunda HAMAS faktörünü ele alırsak İsrail'in ve Batı'nın terör örgütü olarak adlandırmasına rağmen Türkiye'nin HAMAS ile kurduğu yakın ilişkileri görmekteyiz. Bu durum Türkiye ve İsrail ilişkilerini etkileyen önemli bir faktördür. İkinci olarak 1960-1970 yılları arasından Türkiye'nin "mektup krizi", "Kıbrıs Sorunu" ve ABD silah ambargosu gibi yaşadığı sorunlara değinirsek, bu süreç Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yakınlık kurmasını gerektirmiştir. Orta Doğu bölgesinin yıllarca ihmal edildiğini varsayarsak bu dönemde bölge ilişkilerinin geliştirilmesi kanaatine varıldığı görülmektedir. Orta Doğu'nun önem kazanmasında ve Türkiye'nin bu dönemlerde Arap ülkeleri ile kurduğu yakınlığın diğer bir önemli nedeni ise "petrol" olmuştur. Baktığımızda Arap ülkelerinin petrolü bir silah olarak dış güçlere karşı kullanması Türkiye'yi bu ülkeler ile yakınlık kurma çabası içerisine sokmuştur. Buradan çıkarılacak sonuç ise ABD ile gelişen olaylar ışığında kötüye giden ilişkiler, İsrail ile ilişkileri de etkilemiştir. Öyle ki Türkiye bu sebeplerden ötürü Batı ile ilişkilerinde bir soğukluk yaşamıştır.

Diğer bir yandan 1967 Savaşı aslında Arap-İsrail savaşları arasında yankılarını oldukça hissettiren bir savaştır. Çünkü bu savaş ile birlikte eskiden İsrail'in yok edilmesi üzerine yapılan saldırıların seyri değişerek işgal edilen toprakları geri alma çabası içerisine girilmiştir. Elbette ki Türkiye'nin bu savaş sonrasında alınan kararlarda sergilediği tutum İsrail ile ilişkilerini oldukça etkilemiştir. Çünkü Türkiye burada direkt olarak İsrail karşıtı bir tavır takınmıştır. 1969 yılına geldiğimizde ise Mescid-i Aksa'nın yakılarak boykot edilmesi ile Türkiye'nin İslami kimliğinin bu noktada ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. İsrail'in saldırgan tavırları karşısında Türkiye'nin İsrail'e karşı olan tavrı git gide bir sertlik göstermektedir. 1973 Savaşı'nın ardından öne çıkan en önemli unsur ise FKÖ faktörüdür. Türkiye'nin 1975 yılında Siyonizm ırkçılıktır yönündeki karara evet demesi ve buna karşılık FKÖ'yü Filistin halkının tek temsilcisi olarak tanınması İsrail ile ilişkilerinin ne boyuta geldiğinin bir göstergesidir. Olayın ardından FKÖ'nün Türkiye'de temsilcilik açılmasına izin verilmesi ile birlikte 1980 tarihinde İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi ikili ilişkilerde diplomatik anlamda da düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. Bu olayları incelediğimizde Filistin sorunu çerçevesinde geliştirilen bir Orta Doğu yaklaşımını görmekteyiz.

İsrail-Türkiye ilişkilerinde başka bir sorun yaratan Lübnan Krizi'ni ele alırsak bölge de Arap-İsrail savaşının farklı bir boyutunu görmekteyiz. Kriz sonucu İsrail'in yaklaşımı Filistin sorunu ile doğrudan ilişkilendiremez. Burada amaç doğrudan FKÖ unsurunu yok etmek adına İsrail'in yaptırımları olmuştur. Lübnan Krizi ilk etapta İsrail'in lehine sonuçlansa da İntifada hareketlerinin hız kazanması ile birlikte olayı farklı boyutlara taşımıştır. Diğer yandan ASALA'ya ilişkin belgelerin İsrail tarafından FKÖ kamplarında ele geçirildiğinin ileri sürülmesi Türkiye ve FKÖ'yü karşı karşıya getirmiştir. İntifada sonucu İsrail'in sergilediği güç gösterilerinde birçok Filistinli mülteci hayatını kaybetmiştir. İsrail'in bu yaklaşımını kınayan Türkiye diğer yandan terör örgütlerinin Lübnan faaliyetleri konusunda İsrail ile iş birliği yapmaktan kaçınmadığı görülmektedir.

1980'li yıllarda bölgesel gelişmelerin yaşanması ile İsrail Türkiye ilişkilerinin yaşanılan tehdit algılamaları nedeni ile ortak paydada yer aldığını tekrar belirtmek gerekirse, Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasındaki ana etkenler daha açık bir şekilde anlamlandırılabilir. 1990'lı yıllarda gerçekleşen Körfez Savaşı ve bunun beraberinde gerçekleşen barış süreci ikili ilişkilerin önünü açmıştır. 1999 yılına gelindiğinde Türkiye açısından baktığımızda ise Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile birlikte büyük ölçüde

PKK'nın etkisini yitirdiğini söylemek mümkündür. Böyle bir sorunun ortadan kalkışı ile birlikte Türkiye bölge ilişkilerindeki sorun algısını kökten çözerek, bölgedeki ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. 1980'lerdeki Orta Doğu bölgesindeki yeni revizyon ihtiyacını 1990'lı yılların sonunda da görmekteyiz. Türkiye bölgesel sorunların yavaşça ortadan kalkışı ile birlikte dış güçlerden bağımsız bir Orta Doğu politikaları yürütmeyi amaçlamıştır. Bu durumda büyük bir tehdit yaratan PKK sorununun ortadan kalkışı ile Orta Doğu'daki bakış açısının değişime uğraması İsrail ile ilişkileri de dolaylı yoldan etkilemektedir. 1996 yılında askeri ve ekonomik anlamda oldukça iyi giden Türkiye-İsrail ilişkilerinin 2000'lere geldiğinde bozulma eğilimi göstermesinin nedenleri arasında ortaya çıkan yeni düzenin etkisi göz ardı edilemez. Buna ek olarak Suriye ile Türkiye'nin geliştirilen ekonomik ilişkileri ve önemli istihbarat paylaşımları ikili ilişkilere hız kazandırırken, diğer yandan Suriye ve İsrail barış görüşmelerinin de kayda değer bir sonuç vermemesi, bu sürece etken teşkil etmektedir. Suriye ve İsrail barış görüşmelerinde Türkiye aktif bir arabuluculuk rolü üstlense de iki ülkenin bazı düşünce ve eylemlerinden fedakârlık etmediği sürece kalıcı barışın önü zor gözükmemektedir. 2000 yılında gerçekleşen 2. İntifada olayı da Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerilemesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. El-Aksa intifadası sonucu Filistinlilerin tekrar ayaklanması üzerine İsrail'in uyguladığı sert yaptırımlar kendisini göstermiştir. Oslo'nun çöküşü olarak da adlandırılan bu olayda İsrail'in Filistin'e yönelik gerçekleştirdiği operasyonların Türkiye tarafından kınanması ikili ilişkilerin bozguna uğramasındaki nedenler arasındadır. Buradan çıkarılacak sonuç şudur ki Türkiye her daim Filistin konusunda duyarlı olmuştur. İsrail'in sert yaptırımlarına karşı çoğu zaman Arap halklarının yanında durarak bu süreçte İsrail'e karşıt bir tavır sergilemiştir. İlişkilerin başından beri Türkiye'nin duyarlılığından ötürü belirsizlik sürecine giren ilişkilerin tekrar aynı sebeplerden ötürü bir bozulma eğilimi gösterdiğini görmekteyiz. Bunun diğer bir örneği de yukarı da belirtildiği gibi Lübnan Krizi sonucu Türkiye İsrail'in gerçekleştirdiği operasyonlara karşı sert bir tavır takınmıştır. Ancak burada önemli bir nokta şudur ki Türkiye o dönemde de İsrail ile ilişkilerini bitirmemiş ve önemli istihbarat paylaşımları elde etmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ilişkiler bozulma eğilimi göstermiş olsa da İsrail ile Türkiye ilişkilerinin ileride gerçekleşen Suriye örneğinde olduğu gibi tam anlamı ile kopma noktasına gelmediğini görmekteyiz.

2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye İsrail ilişkilerinde bozulma eğilimi gösteren ilişkilerdeki bir diğer sebep iktidar ilişkilerinin dış politikaya yansımaları olmuştur. 2002 yılında hükümete gelen AKP hükümeti ‘‘komşularla sıfır sorun’’ politikası nezdinde gerçekleştirdiği yeni Orta Doğu yaklaşımı ile birlikte İsrail ile ilişkilerinde bir gerileme yaşanırken, 2001 yılında Ehud Barak yönetiminin tam aksi bir politika sergileyen Ariel Sharon’un başa gelişi ile Filistin politikasının taban tabana zıtlık göstermesi Türkiye İsrail ilişkilerindeki gerilemeye sebep gösterilebilir. Önceden de belirtildiği gibi İsrail-Filistin sorunu üzerine tüm Orta Doğu politikasını şekillendiren Türkiye’nin Orta Doğu barış sürecini sekteye uğratan Sharon yönetimi ile görüş ayrılıkları içerisinde girdiği ve ikili ilişkilere bu durumun zarar verdiğini söyleyebiliriz. Diğer yandan AKP Hükümeti’nin gelişi ile birlikte Türkiye’de çıkan İslami kimlik tartışmaları bu dönemde de görülmektedir. Türkiye’nin İslami kimliğinin ön plana çıkarıldığı düşüncesi Arap yanlısı politikaları nezdinde eleştirilmiştir.

1990’larda neredeyse altın çağını yaşayan ilişkilerin 2000’li yıllardaki kırılma noktalarını analiz ettiğimizde asıl önemli sorun Türkiye ve İsrail’in Orta Doğu politikalarında çıkarların çatışması durumu yaşanmaktadır. İlk başta Kuzey Irak’taki Kürt sorunu konusunda ikili ilişkilerin zıt düştüğünü görmekteyiz. İsrail’in geçmiş politikalarını ele aldığımızda Arap olmayan Devletler ile yakın ilişki kurarak birleşerek güçlenen Arap Devletlerine karşı güvenlik mekanizması oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan Kuzey Irak üzerinde kurulacak bir Kürt Devleti İsrail’in lehine bir durum olarak gösterilebilir. Öyle ki İsrail’in bu yeni yapılanmayı oluşum sürecinde desteklemesinin bir sebebinin de bu olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye açısından baktığımızda ise Kuzey Irak’ta kurulacak bir Kürt Devleti tamamıyla güvenlik tehdidi yaratacak bir durumu teşkil etmektedir. Böyle bir ortamda ilişkilerin ne derece dengede tutulabileceği ise tartışma konusudur. Burada ortak tehdit algılamalarının farklılık göstermesi ile ikili ilişkilerin gerileme gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak ikili ilişkilerin kırılma noktasındaki tek sebep bu değildir. Türkiye’nin İsrail ve ABD ile ilişkilerinde bir kırılmaya sebep olan önemli olaylardan biri de 11 Eylül saldırılarıdır. 21.yy’a gelindiğinde sadece üçlü ilişkilerde değil dünya siyasetinde bir kırılmaya neden olan 11 Eylül saldırıları yüzünden en büyük tehdit unsuru terörizm ile ilişkilendirilmiştir. ABD’nin Afganistan için gerçekleştirdiği politikalarda Türkiye desteğini esirgemezken, Irak politikalarında Türkiye ve ABD’nin tam anlamı ile örtüşmediği görülmektedir. Diğer

yandan Türkiye İran ve Suriye'ye ABD tarafından yöneltilen tehditlerden rahatsız olmakta ve böyle bir saldırının Türkiye'nin yakın gelecekteki planlarını da etkileyeceği düşünülmektedir. Türkiye için en büyük sorun burada da güvenlik tehdidini oldukça yakından hissetmektedir. Kürt meselesi üzerinde dış güçlerin olaya direkt müdahil olması ve Kürt sorununun diğer devletlere karşı bir koz olarak kullanılması Türkiye'deki dengeleri de değiştirecektir. ABD'nin Orta Doğu politikalarının çoğu zaman destekçisi olan Türkiye'nin Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devletinde aynı desteği göstermemesi ilişkileri çıkmaza sokmuştur. Bu açıdan baktığımızda ABD ve İsrail ile gerileyen ilişkiler, Orta Doğu politikalarında bölgesel çıkarların tam anlamı ile uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda şüphesiz ki AKP nezdinde gerçekleştirilen yeni Orta Doğu yaklaşımının da etkisi göz ardı edilemez. Sonuç olarak Türkiye'nin Filistin konusundaki hassasiyeti karşısında İsrail'in sert yaptırımları kabul edilemez bir durumken, İsrail'in Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devletini destekleyerek ABD safında hareket etmesi de Türkiye'nin politikaları ile bağdaşmamaktadır. 2005 yılında ikili ilişkiler tekrar geliştirilmeye çalışılmış, önceki yapılan anlaşmaların yinelenmesi gündemde yerini almıştır. Ancak 2006 yılında gerçekleşen Lübnan olayları sonucu ilişkiler yeniden gerilmiştir. Burada da Türkiye'nin tarihsel kültürel ve dini bağları gereği Orta Doğu politikalarından tam anlamı ile hiçbir zaman kopmadığı görülmektedir. Orta Doğu bölgesindeki olaylar karşısındaki hassasiyeti Türkiye'nin İsrail ile politikalarında her daim etkili olmuştur. Bunun en önemli örneğini, ikili ilişkilerin tam anlamı ile kopma noktasına gelmesine sebep olan 2008 yılında gerçekleşen Dökme Kuşun Harekâtı ile açıklamak mümkündür. Olayın ardından çok geçmeden gerçekleşen "alçak koltuk krizi" ve 2010 Mavi Marmara saldırısı ikili ilişkilerin tüm seyrini değiştirmiştir. Özellikle Mavi Marmara saldırısının ardından yayınlanan Palmer Raporu'nun İsrail'in yaptığı operasyonları meşru kılması Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumunda ciddi değişikliklere yol açmıştır. Öncelikle burada belirtmek gerekir ki Orta Doğu'da yaşanan bölgesel gelişmeler ikili ilişkilerde birçok siyasi krize neden olmuştur. Diğer bir yandan Türkiye'nin özellikle son dönemdeki İsrail karşıtı politikaları ve Filistin yanlısı tutumları dış politika anlayışında "eksen kayması" tartışmalarına neden olmuştur. Batı kanadından uzaklaştığı yönündeki Türkiye'nin bu anlamda Batı ile her alanda örtüşmediğini söyleyebiliriz. Ancak İsrail ve Türkiye ilişkilerinin oldukça zorlu sürece girdiği zamanlarda bile tam anlamı ile bitirilmediği de bir gerçektir. Diğer yandan Türkiye ABD'nin halen güçlü bir

müttefik konumunda yer almaktadır. 2011 yılına gelindiğinde ise gerçekleşen Arap Baharı olayı ile Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gerginlik ikinci plana kaymıştır. Gerçekleşen milliyetçi ayaklanmalar ile Türkiye-Suriye ilişkileri bir gerginlik gösterirken, diğer yandan Türkiye'nin muhalif güçlere verdiği destek ABD ve İsrail ile ilişkilerini de zedelemiştir. Önceleri HAMAS ile kurulan yakın ilişkiler ve İran faktörü ikili ilişkilerin gerilmesinde belirgin bir faktörken 2011 yılında gerçekleşen Arap Baharı dalgalanması sonucu muhalif güçlere Türkiye tarafından verilen destek ve Suriye politikalarında örtüşmeyen tutumlar, yakın gelecekteki ilişkilerinde belirleyicisi olmuştur. Ortaya çıkan yeni yapılanmalar ve gitgide artan terör faaliyetleri bir açıdan Türkiye'nin ABD ve İsrail ile ilişkilerini en azından normal seyrinde gerilmeden yürütmesi gerektiğini göstermektedir. Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki boşluktan faydalanarak "merkez ülke" konumuna gelmek istediği yönündeki düşünceler bu bağlamda Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında Bağdat Paketi örneğinde olduğu gibi tam anlamı ile ABD ekseninden kaydığını açıkça gösterirken, diğer yandan Orta Doğu politikalarında özellikle Filistin sorununda İsrail ile tam anlamda bir uzlaşma sağlanmadan ilişkilerin normalleşme göstermeyeceği ortadadır. İlişkilerin başladığı tarihten itibaren Türkiye Batı ekseninde yer aldığı sürece Orta Doğu ile ilişkileri dış güçlerin etkisi altında ilerlemiştir. AKP hükümeti ile gelen komşularla sıfır sorun politikası ile de ilişkilerin tam anlamı ile normalleşme sağlayamadığı görülmektedir.

İlişkilerin yakın geleceğinde tam anlamı ile normalleşmesi beklenemezken, "mekanik" anlamda yürütülebileceğini de görmekteyiz. Bu süreçte Suriye örneğinde olduğu gibi ikili ilişkilerin diplomatik anlamda en alt düzeye indirilse dahi yürütüldüğünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Türkiye'nin tam anlamı ile kalıcı barışı sağlamak adına dış politikada duygusal yaklaşımlara yer vermemesi öncelikli hedefi olmalıdır. Öyle ki Orta Doğu bölgesi içerisinde gerçekleşen olayların ve yeni yapılanmaların Türkiye içerisindeki yarattığı tehdit algısı büyük ölçüde ABD ve İsrail ile ilişkilerin normal seyrinde devam etmesi gerektiğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. İsrail Türkiye ilişkilerini sonuç odaklı incelediğimizde Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları üzerindeki doğrudan etkilerini görmekteyiz. Belirli bir Orta Doğu yol haritasına sahip olmayan Türkiye'nin Arap-İsrail Savaşı üzerine çizdiği Orta Doğu yol haritasında İsrail faktörü önemli bir rol oynarken özellikle Soğuk Savaş dönemi içerisinde ABD ve Batı'nın bu denklemi tamamlamada önemli rolü bulunmaktadır. ABD'deki Yahudi lobisinin

önemi ve İsrail'in kuruluşundan bu yana Batı desteğini göz önünde bulundurursak tehdit çıkar merkezli yürütülen ikili ilişkilerde Türkiye'nin İsrail ve ABD ile örtüşmediği politikalarda birçok tehdit algısı ile karşı karşıya kaldığı ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Akçay, Engin; İbrahim Aytaç Anlı: "İsrail: Türkiyesiz Güvenlik", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, cilt 5, Sayı 1, 2013, s. 155.

Akgönenç, Oya: **Türkiye'nin AB Stratejisi**, 2. Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.40.

Akgönenç Oya, "Türkiye'nin Güvenlik ve Dış Politika Algılamaları Çerçevesinde Doğu ve Güney Komşuları ile İlişkileri", **Bilig**, Sayı 2, 1996, s.20

Akgönenç Oya , "Türkiye-İsrail İlişkileri: Gergin İttifak", **Jeopolitik**, Aralık 2009, Yıl:8, Sayı:71, 33-43, s.36.

Akgönenç Oya, "Türk Dış Politikasını Etkileyen Yeni Global Akımlar ve Stratejik Değişiklikler", **Kamu'da Sosyal Politika Dergisi**, Yıl.5, Sayı.18, 2011/3, s.51.

Akgönenç M. Oya, Turkey and the Middle East: Systemic and Subsystemic Determinants of Policy 1960-1975, **Foreign Policy Institute**, Ankara, 1993, s. 67-69.

Akgün, Mensur; Perçinoğlu Gökçe, Gündoğar, Senyücel Sabiha: **Orta Doğu'da Türkiye Algısı**, Dış Politika Analiz Serisi, İstanbul, Tesev Yayınları, 2011, s.5.

Altunışık, Meliha Benli: "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri", **Türkiye Ve Orta Doğu Tarih Kimlik Güvenlik**, der: Meliha Benli Altunışık, İstanbul, 1999, s.203.

Altunışık, Meliha Benli: **Arap Dünyasında Türkiye Algısı**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2010, s.7.

Anıl, Işıl: “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Arap-İsrail Barış Süreci”, **Türkiye ve Orta Doğu Tarih Kimlik Güvenlik**, der: Meliha Benli Altunışık, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999, s.136.

Aras, Bülent: **Filistin İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s.15.

Arı, Tayyar: **Geçişten Günümüze Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.330-332.

Arı, Tayyar: “Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün mü?”, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s. 20-21.

Arı, Tayyar: **Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler Ve Dış Politika**, 4. Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2009, s.252.

Armaoğlu, Fahir: **Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri (Açıklamalı)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991. s.152.

Armaoğlu, Fahir: **Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları, (1948-1988)**, 2. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1991, s.16.

Ataov, Türkkaya: “Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail’in Kuruluşuna Kadar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 25, Sayı 3, 1970, s.30.

Ayman, S.Gülden: “Filistin Çıkmazı Üzerine Yeniden Düşünme Gereği”, **Akademik Orta Doğu**, Sayı 2, 2009, s.43-44.

Bağcı, Hüseyin; Sinkaya Bayram, “Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye: AK Parti’nin Perspektifi”, **Akademik Orta Doğu**, Sayı 1, 2006, s.22-25.

Bakan, Ayşe Zerrin: "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları", **21. Yüzyıl Dergisi**, Sayı 48, 2007, s.48.

Balcı, Ali: "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin bir Karşılaştırma", **Orta Doğu Etütleri**, Sayı 4, 2011, s.121.

Balcı, Ali; Tuncay Kardaş: "Türkiye'nin İsrail ile İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: Bir Güvenlikleştirme Analizi, çev. Ramazan Erdağ, **Orta Doğu Yıllığı**, 2012, s.419.

Baştürk, Levent: "Yalnızlaşan İsrail ve ABD İlişkileri", **Dübam**, 2011, s.45.

Baytal, Yaşar: "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları 1950 1957", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 40, 2007, s.562.

Bengio, Ofra: **Türkiye-İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İş Birliğine**, çev. Filiz Kaynak Dişkaya, Ankara, Erguvan Yayınevi, 2009, s 115-117.

Canikoğlu, Erhan: "İsrail, ABD'deki Yahudi Varlığı ve İkinci Körfez Savaşı", **Orta Doğu Siyasetinde İsrail**, ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Ankara, Platin Yayınları, s.199.

Çebi, Hakan Yılmaz: **İsrail'in şifresi**, 2. Baskı, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2013, s.45.

Çelikpala, Mitat: "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", **Uluslararası İlişkiler**, sayı 40, 2014, s.80.

Çınar, Murat: "Orta Doğu Su Sorunu ve Türkiye.", **Aydınlanma 1923**, Sayı 6, 2007,s.44.

Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 58. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s.419.

Demir, Şerif: "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Orta Doğu Politikası", **Turkish Studies** (International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic), , Sayı 3, 2011, s.700.

Dilek, Kaan: "İran'ın Orta Asya Politikaları", Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Raporu, **İnceleme-Araştırma Dizisi**, sayı 7, 2011. s.33.

Duman, Sabit: "Orta Doğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 35, 2005, s.317.

Duran, Burhanettin: "Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi", **Türk Dış Politikası Yıllığı**, 2010, s.35-38.

Dursunoğlu, Alptekin: **Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü**, 3. Baskı, Anka Yayınları, 2002. S.32.

Efegil, Ertan: "Ak Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri", **Gazi Akademik Bakış**, Sayı 18, 2016, s.51-53.

Eralp, Atilla; Özlem Tür, "İran'la Devrim Sonrası İlişkiler", **Türkiye ve Orta Doğu Tarih Kimlik Güvenlik**, der: Meliha Benli Altunışık, İstanbul, Boyut Kitapları 1999, s.70.

Erhan, Çağrı; Kürkcüoğlu Ömer, "İsrail'le İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, Cilt 1(1919-1980) , İstanbul, 2009, s.645.

Erhan Çağrı: "ABD ve NATO ile İlişkiler ‘", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.543-550.

Erhan, Çağrı: ‘‘Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor? ‘’, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 2, 2001, s.173.

Erhan Çağrı, Kürkçüoğlu Ömer, ‘‘Filistin Sorunu ve İsrail’le İlişkiler, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.647.

Erkmen, Serhat: "1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İş Birliği", **Uluslararası İlişkiler**, Sayı 7, 2005, s.158.

Falk, Richard; Bennis Phyllis: ‘‘Palmer Raporunun Hukuki Kusurları’’, **DÜBAM**, 2011, s.53-55.

Fırat, Melek; Kürkçüoğlu, Ömer: ‘‘Arap Devletleriyle İlişkiler’’, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.629-632.

Fırat, Melek: ‘‘ Yunanistan ile İlişkiler’’, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.723-724.

Gürson, Ali Poyraz: **Büyük Güçlerin Suriye Planı**, 3. Baskı, Ankara, Kripto Yayınları, 2015, s.55.

İbası, Selahattin: ‘‘Arap-İsrail Sorunu’’, **Orta Doğu Siyasetinde İsrail**, der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Ankara, Platin Yayınları, s.80.

İnat, Kemal: "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası- 2006", **Orta Doğu Yıllığı**, ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s.23.

İnat, Kemal: "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları", içinde Orta Doğu'da Siyaset, ed. Davut Dursun ve Tayyar Arı, **Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları**, 2013, s.215.

İnat, Kemal "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası 2012", **Orta Doğu Yıllığı**, 2012, s.12-13.

İnbar, Efraim: **Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı**, çev. Suna Ercan, Özgül Erdemli, Ankara, Asam Yayınları, 2001, s.12.

Kaya, Erdem : "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem", **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s.94.

Kaymaz, İhsan Şerif: "Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2005, s.23-25.

Keskin, Arif: "İran-Türkiye İlişkilerine Genel Bir Bakış", **21. Yüzyıl**, Sayı 54, 2009, s.46-48.

Kızıloğlu, Sedat: "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler Ve Siyonizm'in Gelişimi" , **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 2, Sayı 1, 2012, s. 35-38.

Köni, Hasan: "Mısır-Türkiye-İsrail Üçgeni ", **Avrasya Dosyası(İsrail Özel)**, Cilt 1, Sayı 3, 1994, s.45.

Köse, Talha: **İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları**, Ankara, Seta Yayınları, 2008, s.50-51.

Küçükvatan, Mahir: ‘‘Soğuk Savaş’ın Türk Dış Politikasına Etkileri’’, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, 2011, s.77.

Kürkçüoğlu, Ömer: ‘‘Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna karşı politikası (1945-1970)’’, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 2, 1972, s.249-251.

Lefebvre, Maxime: **Amerikan Dış politikası**, çev. İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005. s.37.

Lewis, Bernard: **Orta Doğu, İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi**, çev. Selen Y. Kölay, Baskı 2, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2005, s 415.

Mercan, Muhammet Hüseyin: "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İsrail-Filistin Politikası", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 2010, s.47.

Özcan, Gencer, Friedrich Ebert Stiftung Ekonomi Forumu ‘‘Türkiye-İsrail Yakınlaşmasının Nedenleri, Parametreler ve Gelecek için Perspektifler, **Friedrich Ebert Stiftung Yayınları**, İstanbul, 1999, s.6.

Özcan, Gencer: **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2005, s.43-45.

Özcan, Gencer: ‘‘Mavi Marmara Bunalımında Sonun Başlangıcına Doğru’’, **Orta Doğu Analiz**, , Sayı 21, 2010, s.32.

Özcan, Hekimoğlu Süleyman: **Kürt Sorununun Anatomisi, Türkiye, Kürdistan, İsrail Üçgeni**, İstanbul, BSR Yayın, 2012, s.276.

Özdemir, İskender: **Yahudiliğin Büyük Sırrı: Yahudilik, Sabetaycılık, Siyonizm ve Türkiye’de Siyonizm**, 7. Baskı, Ankara, Kripto Yayınları, 2015, s.177.

Özmen, Süleyman: **Orta Doğu'da Etnik, Dini Çatışmalar Ve İsrail**, 2.Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s.171.

Öztek, Güner: ‘‘Türkiye’nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Türkiye-Orta Doğu İlişkileri’’, İstanbul, **Bilgesam Yayınları**, Sayı 1, 2008, s.272-273.

Öztürk, Recep: **Batı Faktörünün Etkisinde Türkiye-İsrail ilişkilerinin Politikası**, Ankara, Odak Yayın ve Dağıtım, 2004, s.22.

Punsmann, Burcu Gültekin: ‘‘Türkiye-İsrail: Ekonomi ve Siyasetin Ayrışmasına Doğru’’, **TEPAV Ağustos Değerlendirme Notu**, 2011, s.1.

Ruben, Ester: Friedrich Ebert Stiftung Ekonomi Forumu, ‘‘ Toplantı Sonuç Raporu’’, **Friedrich Ebert Stiftung Yayınları**, İstanbul, 1999, s.50.

Sander, Oral: ‘‘Türkiye'nin Batı Bağlantısı I ABD ve Türkiye’’, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 1, 1979, s.72.

Semin, Ali: ‘‘Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı’’, **Bilgesam**, sayı 5, 2011, s.180.

Sever, Ayşegül: **Türkiye’nin Orta Doğu İlişkileri; Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz**, İstanbul, Derin Yayınları, 2012, s.12.

Shahak, Israel: **Açık Sırlar; İsrail’in Dış Politikası ve Nükleer Sırları**, çev. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, Med-Cezir Yayınları, Uluslararası İlişkiler Dizisi, 2003, s.98.

Sinkaya, Bayram: ‘‘Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikası’’, **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2011, s.84.

Sonyel, Salahi R. ‘‘Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Kurtuluş Savaşı ve Museviler’’, der. Neşir Hayati, **Osmanlı Araştırmaları**, cilt 13, sayı 13, 1993, s. 6.

Soysal, İsmail: **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, 2. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, 1989, s.268-272.

Stratejik Düşünce Enstitüsü Koordinatörlüğü, Uluslararası İlişkiler, ‘‘ Türkiye-İsrail İlişkileri’’, **SDE Analiz**, Sayı 16, 2011, s.5-7.

Süer, Berna; Ayşe Ömür Atmaca: **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2006, s.12.

Şentürk, Doğan: **Orta Doğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003, s.10.

Taştekin, Mesut: ‘‘AKP Hükümeti Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri’’, **Orta Doğu Siyasetinde İsrail**, Cilt 1, Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s.80.

Tavlaş, Nezih: ‘‘Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri’’, **Avrasya Dosyası (İsrail Özel)**, Cilt 1, Sayı 3, 1994, s.5.

Taylor, Alan R: **İsrail'in Doğuşu: 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**, İstanbul, Pınar Yayınları, 1992, s.21.

Topal, Ahmet Hamdi : ‘‘İsrail'in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı (Israel Blockade Of Gaza And The Attack On Mavi Marmara)’’, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Sayı 1, 2012,103-105.

Tür, Özlem: ‘‘Türkiye-Suriye İlişkileri: Su Sorunu’’, **Türkiye ve Orta Doğu Tarih, Kimlik, Güvenlik**, der. Meliha Benli Altunışık, , İstanbul, Boyut Kitapları, 1999, s.105-123.

Tüysüzoğlu, Göktürk: ‘‘Değişen Bölgesel Denklemler Işığında Türkiye-İsrail İlişkilerinde İş Birliğini Tetikleyen Unsurlar’’, **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, Sayı 3, 2014,s.594.

Uslu, Nasuh: ‘‘ Türkiye’nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı’’, **Bilgesam Dergisi**, Sayı 52, 2010, s.147.

Ülger, İrfan Kaya : ‘‘Golan Tepeleri Sorunu’’, **Avrasya Dosyası(İsrail Özel)**, cilt 1, sayı 3, 1994, s.76-77.

Vatandaş, Aydoğan: **Armagedon (Türkiye - İsrail Gizli Savaşı)**, 5. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınevi, 1999, s.8.

Yesevi, Çağla Gül: **İsrail Ordusu ve İstihbarat Örgütleri, Aman, Mossad, Şabak**, 1.Baskı, Ankara, Kripto Yayınları, 2015, s.175-177.

Yılmaz, Muzaffer Ercan: ‘‘Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri’’, **Akademik Orta Doğu**, Sayı 2, 2010, s.52.

Yılmaz, Türel; Şahin, Mehmet; Taştekin, Mesut: **Orta Doğu Siyasetinde İsrail**, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s.248.

Yılmaz, Türel: ‘‘Orta Doğu’da Güvenlik Sorunu ve Türkiye’’, der. Refet Yınaç, Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s.122.

Yılmaz, Türel: **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001,s.6.